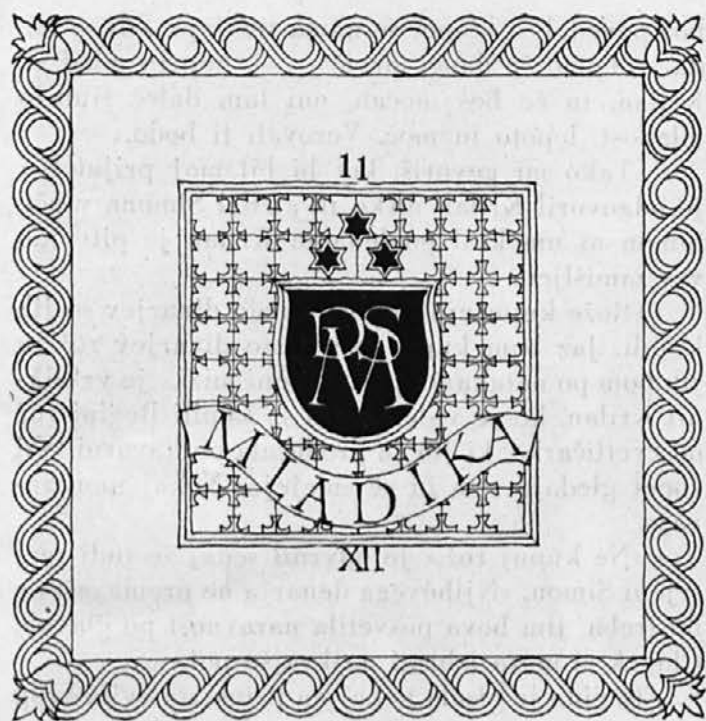

G O R N J E M E S T O

Povest iz zagrebskega življenja / Magajna Bogomir

30.

Že tretji dan je posedal Simon v kavarni in pisal. Zatopljen v podobe ni videl ničesar, kar se je dogajalo krog njega. Natakarku je prepovedal, da bi mu nosil časopise. Tretji dan popoldne pa je zvil mnogo popisanih listov in jih pretrgal na dvoje z nekim trudnim izrazom nemoči na obrazu. Potem je gledal dolgo skozi okno. Nekdo je vrgel časopis na tlak med obe vrsti tračnic. Pomladni veter je nihal sem in tja s papirjem, toda premeknil ga ni in Simon je ugibal: »Ali ga bo, ali ga ne bo.« Listi so se razgrnili in časopis je potoval daleč naprej v lahni, plavajoči skokih. V Simonovih mislih je ležalo nekaj težkega, bolečega, kakor da se je duša uprla v stene možgan in jih hoče prebosti. Nemirno in plašno se je ozrl po kavarni, kakor da bi se bal, da bi kdo videl, kako je raztrgal liste in kolika nemoč je v njegovem prizadevanju, da bi spisal novelo o Mariji.

Pri sosedni mizi je sedela gruča mladih ljudi. Pred njimi je ležala odprta revija. Natanko je videl naslov novele. S širokimi črnimi črkami je vtisnil stroj misel na beli papir. Naslov ji je bil: »Jelka«. Mladenci so glasno čitali in govorili, česar ni razumel, a z njihovih obrazov je bral, da so vprav gledali na sliko. Simona gotovo ni poznal nihče izmed njih. Družba je vstala in odšla in Simon je spoznal, kako je sam in kako bo sam tudi takrat, ko bo napisal široko knjigo svo-

jega življenja. Misel bo potovala med ljudmi, toda on bo sam, vedno sam. Prišel je natakark, zaprl revijo in jo odnesel na polico. In vendar — nekaj je bilo: posmeha ni videl na obrazih mladih ljudi, ki so čitali. Simon ni obupal, ko je strgal novelo o Mariji, a njegova duša je bila še preveč utrujena. Vendar je začutil hipoma silno razgibanost, podobno kot takrat, ko je poslušal v istem prostoru klic pojočih predic.

Ta dan se je zgodilo marsikaj.

Skozi vrata je hrupno stopila velika družba gospodov, ki je med glasnim govorjenjem in sme hom sedla k dolgi mizi v njegovo bližino. S seboj so gospodje pripeljali Regino. Simon jo je pozdravil. Ona je uprla pogled vanj, a ni odzdravila. Družba se je gotovo pripeljala iz okolice in vsi so bili razigrani, skoraj izzivajoči. Regina se je razvila iz dekleta v razkošno gospo in kazala je dovolj, kako se tega zaveda. Nalašč je od časa do časa počasi dvignila trepalnice in z nekako prezirljivo malomarnostjo opazovala Simona. Glave njenih častivcev so se strnile v polkrog k njenemu obrazu in govorili so ji neprestano množico lepih besed. Tudi od drugih miz so pogledavali ljudje k njej in si šepetali. Simon pa se ni dosti menil za Regino, a je pozorno opazoval obraze gospodov. Zdelo se mu je, da niso igravci, ampak sinovi boljših družin, le kak urednik je morda med njimi. Lepo so jim bili skodrani lasje in izredno skrbno negovana nežna koža lic, razen morda ona tistih nekaj urednikov, ki so imeli za spoznanje bolj trdo kožo in manj počesane lase. Simon je gledal, gledal te ljudi, spomnil se je na svojo pot k Jurkici, in na ljudi, ki jih je gledal na dolgih predmestnih cestah, in porodila se je mržnja v njem. To so tisti ljudje — ti gladkoličniki, ki sedé tam — so tisti ljudje med najvišjimi na visokem odru. Ti ljudje vladajo sedaj lepoti, povedó, kaka naj bo slika, pesem, živa predstava. Kupili so tvorce lepot, in če jih ni bilo, so jih naredili sami, in lepote so se spremenile v vriskajoče in skakajoče spake. Daleč nekam so skrili prave podobe lepote in duha in zabranili tistim ljudem s širokih cest, ki hrepené z razprostrtimi rokami, da bi gledali te podobe.

Simon je zaslišal svoje ime. Izgovorila ga je Regina. Kavalirji so se ozrli k Simonu in se zakrohotali. On ni izpremenil svojega izraza, a rad bi vstal in odšel. Toda Mancika je obljubila, da pride zvečer.

V kavarni so prižgali luči in zagrnili okna. Takrat je vstopil Krilan, pozdravil Regino mimo grede in prisedel k Simonu, ne da bi ga pozdravil: »Vedel sem, da bo Regina tu. K tisti družbi nočem.

Drugega prostora ni. Prisedel sem k tebi.« In ne da bi čakal njegovega odgovora, je Krilan naročil steklenico vina, uprl brado v pesti in sovražno zastrmel proti dolgi mizi. Bil pa je že vinjen, oči so mu srepo gorele. »Zakaj molčiš? Potrpi, saj ne bom dolgo tu. Ubil bi jo. Pisala mi je, naj pridem v kavarno, pa je pripeljala to po vseh smrdečih stvarih dehtečo trumo s seboj.«

»Ubila bo ona tebe, če ne zbežiš,« je odvrnil Simon in takoj nato: »V vinu ni zdravila, le še bolj ti razbesni dušo. Če si pozabil Manciko, boš Regino veliko laže.«

»Zbežal sem že desetkrat, a ko je pomignila le s prstom, sem že pritekel nazaj. Radi nje sem zavrgel ves značaj in sram me je vsake prave moške družbe. Tu je vino. Pij z menoj!«

»Ne bom pil. Mancika pride.«

»Pride? Če ti ni prav, pojdem takoj.«

»Ostani, Krilan! Kavalirji krog Regine naju gledajo in se nama smejejo, glej!«

Simon je ob izzivalnem porogu zelo zardel, a kljub temu je prijel Krilana, ki je hotel vstati in zakričati, za roko in ga pritegnil nazaj: »Nikar še, počakaj nekoliko! Sicer so zapazili tudi drugi gostje, da se nama tisti tam smejejo. Toda jaz bi se rad prej s teboj razgovoril.«

»Kaj mi moreš povedati ti?«

Simon se je sklonil k njemu.

»Nekoč, Krilan, sem jaz kosil v Prehrani, verjameš, v Prehrani, in tam je bil neki človek, ki se je namenil, da odpotuje v Francijo, neki delavec z družino. Ti, Krilan, imaš denar. Odpotuj v Francijo! Tam boš pozabil Regine, boš dovršil studije in ko se boš vrnil, te bo veselega čakala v Ljubljani lepša žena, kot je Regina.«

»Kako zvezo naj ima to s tistim delavcem?« je vprašal zelo začuden Krilan. »Ti boš tu ostal in boš dovršil studije in se poročil z Manciko.«

»Ne bom se poročil z Manciko, vse dni ne, do same smrti ne. Tudi Mancika se ne bo poročila. Ti tega ne moreš umeti. Ona bo nova svečenica novega rodu. Ona mora plavati nad usodo svoje sreče.«

»In ti misliš plavati nad svojo srečo, ha, kaj mi praviš! Bi te Mancika hotela, če bi jo zasnužil?«

»Sedaj da! Pozneje bi jo domotožje po tistih čudnih stezah odtrgalo od mene, če bi jaz sam ne zbežal poprej na svoje steze. Ona hrepeni v svoj svet in jaz v svojega. Njen svet je lep, a ni moj, in moj je lep, a ni njen. Krilan, ti pa pojdi v Francijo — zato sem ti imenoval onega delavca — zdrav človek je. Mnogo takih naših je tam. Oni ti bodo dali zdravje, ti pa imaš dar, s katerim jih

boš povedel. — Zopet se nama smejejo. Zdi se mi, da se bomo še danes prvič — — Lep in mlad si, Krilan, in če boš močan, oni tam daleč ljubijo mladost, lepoto in moč. Verovali ti bodo.«

»Tako mi govoriš, kot bi bil moj prijatelj,« je odgovoril Krilan mrko in gledal Simona v oči. Simon ni umeknil pogleda in Krilan je pil vino ves zamišljen.

»Rože kupujejo Regini. Za sto dinarjev so jih kupili. Jaz bom kupil za pet sto dinarjev rož in jih bom po natakarku poslal k oni mizi,« je vzkliknil Krilan, ko je videl, kako so kupili Regini rož od cvetličarke, ki jih je prodajala po kavarni. Vsi zopet gledajo sem in se smejejo. Nekaj nameravajo.

»Ne kupuj rož,« je odvrnil sedaj že tudi razsrjeni Simon. »Njihovega denarja ne premagaš. Če bo treba, jim bova posvetila naravnost po glavah. Človek si mora izbrati najkrajšo pot.«

Regina je pisala nekaj na listek, ga ovila krog enega izmed cvetov in ga vrgla med hrupnim smehom svoje družbe, ki ji je poprej čitala za svinčnikom, pred Simona na mizo. Drugi gostje so opazovali to in misleč, da je vse le šala, so se tudi smejali. Simon je razvil listek in čital Krilanu:

»Blaznemu muzikantu!

Slišala sem, da ste prodali gosli. Če hočete, vam pošljem denarja, da si jih odkupite. Pridite kak večer v našo družbo z njimi in pripeljite Manciko s seboj. Vi boste igrali, ona bo čitala svoje pesmi, če peti ne zna. Nagradila vaju bom s šopkom morskih rož iz svojega morja, kajti alge vam ne prijaajo več. Pozdravite otožnega človeka poleg sebe in mu recite, da ne ljubim mrkih obrazov. Pozdravlja vas — Undena.«

Simon je bral z drobnim posmehom, dočim je Krilan ves vztrepetal v jezi. Toda Simon ga je krepko držal za roko. »Najprej pojdem jaz k njim. Če bo potrebno, pridi za menoj v vežo, namreč, če jih bo več hotelo z menoj; kajti tudi tebi bi rad privoščil nekoliko tega veselja,« je odvrnil Simon. Vstal je in nesel cvet nazaj. Priklonil se je pred družbo in položil cvet na mizo.

»Ne čutim potrebe, da bi se gospodom predstavil, kajti predstaviti me je hotela gospodična poprej dovolj glasno. Njenega vabila, ki vam je poznano, žal, ne morem sprejeti, kajti ni mogoče, da bi ona ob meni in Manciki prišla do veselja in slave. Zato si je že izbrala sebi edino pot, vašo družbo, ki ima denarja dovolj, da to lahko stori in ji nudi tudi vse veselje, ki ji je sedaj potrebno.«

Ko je to govoril, so ob mizi vsi umolknili. Ko je končal, je rekel eden izmed gospodov.

A. Kozakiewicz: Krakowska kmeška svatba.

»Ne bi rad delal hrupa v kavarni. Če vam je drago, pojdite z menoj v vežo!«

»Rade volje,« je odvrnil Simon, »toda prosim vas le, da se za ta večer poslovite od družbe, ker vas bo najbrž sram povrniti se nazaj.«

Simon je šel naprej, toda za gospodom sta vstala še dva druga in mu sledila. Tedaj je vstal tudi Krilan in odhitel iz dvorane.

Simon in Krilan sta se povrnila čez nekaj časa in se smejala. Vsi gostje so gledali. Simon se je ustavil pred Regino in se rahlo priklonil:

»Žal mi je, da treh gospodov ne bo danes nazaj. Lahko jim pošljete zdravilnega cvetja.«

»Mi bomo še govorili z vami,« je vzkliknil eden izmed njih.

»In jaz z vami še velikokrat,« je odvrnil Simon.

»Plačati,« je zaklicala Regina vsa prepadla radi jeze, ki se je je polastila. Simon in Krilan sta sedla na svoj prostor. Reginina družba je odšla. Tedaj pa je naenkrat rekel Krilan: »Ljubi me in le namenoma me je žalila.« Ni hotel poslušati tovariša, ki ga je skušal pridržati pri sebi. Vstal je

in odhitel. Simon se je nasmehnil za njim. »Ni brez moči, a je slep kot metulj ob svetli, a motni luči. Bal se pa ni in je onega podrl na tla, kot da bi bil snop slame.« Ozrl se je in videl, da je mnogo pogledov uprtih vanj. Skušal je razbrati, ali ljudje odobravajo njegovo dejanje ali ne. Zdelo se mu je, da ga ne odobravajo, in se je razžalostil. »Ali sem udaril človeka? Ne! Udaril sem plitvo in prazno življenje, naduto življenje, ki misli, da mu je dovoljeno vse, zato ker ima zalita lica, in misli, da se sme radi polne mošnje denarja, ki ga nosi s seboj, porogati vsakemu drugemu življenju. Tepel sem tisto življenje, ki je z denarjem kupilo tudi Regino in ji okovalo roke z zlatimi okovi suženjstva. Omamil jo je lesket teh okov in ne čuti, ko jo režejo v meso in kri. Ako bi mi bil tisti človek, ki sem ga z udarcem podrl na tla, moj sovražnik, bi ga ne udaril. S poljubom bi mu pregnal sovraštvo iz srca, tako pa sem moral biti le podlost in gnus, strup, ki truže ljudi.«

Godba, ki je začela igrati, ga ni opajala. Z nekakšno trudnostjo jo je poslušal. Trpke slike so

se mu razpredale po duši. Spomnil se je, kako se je tudi danes napotil v Gornje mesto. Natanko je prej premislil, kako mirno bo stopil v sobo in čisto poslovno govoril z Marijo radi odkupa gosli. Tudi zahvalil se bo in zopet odšel. Toda komaj je prišel do vrat, se mu je zazdelo, da se mu še rogajo nejasne, skoraj zabrisane slike, vklesane v kamen med vrata. Saj ni prišel sem gori radi gosli, prav gotovo ne. Prišel je radi Marije. Nikakor ne bo mogel prikriti izraza na svojem obrazu. Kot slabič bo padel pred njo na kolena in ona bo, dasi z neke vrste ljubeznijo, ki je usmiljenju podobna, ponovila tisto besedo, ki mu je strla življenje. Zato se je okrenil in šel po strminah nazaj navzdol, rogajoč se vsem lepim slikam, ki so se porajale v njegovih mislih.

In vendar, kaj naj stori? Ali si je res zaželel Regine? Ali je bilo čisto nekaj drugega? Šel je mimo smrti sestre, doživel je Jelkino žaloigro, srečal je svojo smrt. Misli je tiste dni, da bo pozneje gledal Marijino sliko, on tujec in človek na nenavadnih in samotnih stezah, kot v neki pretekli, daljni, sanjavi dobi daleč za seboj. Toda ta slika mu je sedaj prav tako ugrabila spanje kot takrat, in ko je sanjal, ga je vodila po prelepih ulicah Gornjega mesta. Skušal je z razumom preračunati svojo notranjost. Poklical je celó na pomoč velike knjige, po katerih se je nekoč učil, da bi razkrojil svojo dušo, pogledal v vse njene kotičke in rekel: Tako je. Bolan sem in bolezen tiči v tem in tem predelu duše. Ubil bom to kal, ki jo razjeda, ali pa bom izrezal bolni kos duše iz sebe in ga zavrget v pozabljenje. — Spoznal je, da v tistih knjigah ni nikake rešitve in da mu niso pojasnile ničesar, in da kroži beseda znanosti samo po površini duše in ne more prodreti v njene silne globine, ki jih je težje izmeriti kot neskončnost vsemirja. Marija...

Mancika mu je položila roko na ramo.

»Simon je zamišljen in ni me videl, ko sem vstopila.«

»Sedi, Mancika,« je odgovoril še vedno v neki odsotnosti. »Čakal sem te. Nisem te še videl v tej obleki, v kateri si danes posebno lepa.«

Mancika je oblekla težko temnorjavo krilo, ki ji je valovilo do tal. Živ rdeč pas je robil izrez v polkrogu pod vratom.

Razveseljena, da mu ugaja, je Mancika odgovorila: »Po predavanju sem bila v molilnici. Zbor in orgle, oboje me je napolnilo z veseljem in zdelo se mi je, da se je samo nebo približalo zemlji. Pred molilnico so me naprosili, da bi jim čitala svoje pesmi v prihodnjem zboru. Obljubila sem.«

»Čitaj jim pesmi, Mancika!«

Gledal jo je z občudovanjem, toda prejšnja trpkost še ni izginila z njegovega obraza.

»Kot ti so lepe tvoje pesmi, in vendar...«

»Vendar?«

Simon ni odgovoril.

»Ne morejo premagati tvojega sveta. Si mislil sedaj na Marijo?«

»Da!«

»Pojdi k njej!«

»Ne pojdem.«

»Če bi jo poznala, bi te jaz popeljala k njej.«

»Mancika, nekaj posebnega bi rad govoril s teboj.«

Sklonil je svoj obraz do njenega in ji govoril z občudujočim in spoštljivim glasom.

»Mancika, v enem letu bom napravil izpite, dasi to ni tolikega pomena, a odprta mi bo pot med ljudi. Lepa si in lepa je tvoja pesem. Tebe bi zmagal, tvoje pesmi ne; moja in tvoja pesem bi hodili svoja pota. Toda morda naju to ne bi razdvojilo. Mancika, ali hočeš biti moja žena?«

Manciki so vztrepetale ustnice. Dolgo mu je gledala v oči, ki so tiho in mirno počivale v njenih. Potem se je nasmehnila in, ne da bi umeknila pogled, je rekla:

»Nočem biti tvoja žena.«

Molčala sta. Ona je pričela listati po neki reviji, a slik v njej ni videla, potem je zopet dvignila oči.

»Si vesel, da sem odgovorila tako?«

»Nisem vesel in nikdar ne bom vesel tvojega odgovora, a je prav, da si odgovorila tako, res, dobro je, da si odgovorila tako.«

»Zakaj nisi srečal prej mene, kot si njo! Pojdi k njej in odpelji jo s seboj!«

»Ukrajinsko pesem igrajo, poslušaj jo, Mancika! Še pred pol ure sem zamrzil godbo, a sedaj zopet igra, dá, igra. Temna je pesem kot neskončni oboki, oblačni oboki nad mračnimi ravninami. Od nekje iz ravnin se je izvila reka in neslišno se vali čez neskončna polja. Ukrajinska reka ne dohiti drugih rek, ne spaja se z njimi. Ko pride do morja, se raztopi v njem in umrje.«

»Zakaj govoriš tako? Reka ne umrje. Zaziba se s širokimi valovi in sama slika neba se ziblje v njih.«

Tako sta se pogovarjala. Simon se je zopet razvedril. Nihče izmed mnogih gostov ni slutil, da je ta dan zasnužil Manciko in da je ta odklonila. In če bi vedeli, bi jim bilo to tuje in nerazumljivo, dasi so bili med občinstvom tudi slikarji in kiparji

Evgen Laërmans: Pozna jesen. (Pariz, Luksemburški muzej.)

naših dni, nekateri celó priznani in denarni, in celó tak, katerega ime je prepotovalo svet in je v svojem veličastju s skrbno negovano brado ves srečen sedel v krogu svojih občudovavcev in učencev, katerega dela so plačevali z milijoni. In vendar ni vedel, da je lahko tudi čisto majhna, čisto majhna stvar, ki se imenuje samoodpoved radi čistosti misli, radi očiščenja duše, radi ljubezni zavoljo ljubezni, ena izmed kali, ki je legla v duše dveh izmed mladih ljudi.

Skoraj točno o polnoči pa se je dogodilo še to: Zlatolasi deček je zopet prišel v kavarno.

Simon se je silno razveselil.

»Ta je tisti,« je rekel Manciki, in ne da bi pojasnil, zakaj je ta tisti, je namignil otroku, naj pride k njemu, in ga prijel za roko. Deček je uprl velike oči vanj in se veselo zasmel.

»Nisi odšel s komedijanti, z Dalijo?« ga je vprašal Simon.

»Nisem odšel. Komedijanti so me samo najeli, da bi jim delal reklamo. Jaz sem tu, odkar mi je umrla mati, ki me je pripeljala z Dunaja. Ona je bila pevka.«

»Mali, dam ti denarja. Povej, ali si ti tisti, ki mu je bilo izročeno pismo, da ga nese v Črno jagnje?«

Deček ni hotel vzeti denarja. Le veselo se je smejal.

»Ne razumeš?«

»Razumem.«

»Kdo ti je dal pismo?«

Otrok ni hotel odgovoriti, a položil je list na mizo in pomenljivo pogledal zdaj list zdaj Simona.

»Pojdite tja!« je rekel, potem je naenkrat pozdravil in tiho odšel.

Simon in Mancika sta pogledala na list.

»Saj to je reklama za zabavišče mojega strica,« je odvrnila Mancika. »Menda je godba in pesem sedaj res lepa tam. Stric mi je pravil o neki umetnici, ki igra sedaj. Ves navdušen je zanjo. Sicer mi tam občinstvo ne ugaja in že dolgo nisem bila v tistem zabavišču. Toda v tvoji družbi bom gotovo vesela. Pojdiva!«

Ko je deček obhodil kavarno, se je ustavil ob vratih in pozdravil Simona z roko. Potem je izginil bogvekam v nočno mesto.

V predsobi zabavišča so se godbenice pripravljale za nastop. Marija se je veselo razgovarjala s tovarišicami. Zdelo se je, da bo tako kot vsako noč razigran smeh pred nastopom, združen vendarle z nestrpnostjo in s pričakovanjem, da se bo nekaj novega zgodilo. Toda navadno se ni zgodilo nič posebnega, kvečjemu da se je prikazal proti jutru nov gost in se ponudil eni ali drugi godbenici, da jo pospremi. Mariji se niso ponujali več, kajti spoznali so, da bi bila vsaka beseda brezuspešna. Nekaj trenutkov poprej, preden so vstopile v dvorano, pa je Marija nenadoma vzkliknila in se zgrudila preplašeni tovarišici v naročje. Nastala je zmeda. Nekatere so hotele po zdravnika, druge so hitele po vodo. Tovarišice so jo božale po obrazu, ki je bil bel kot marmor, in klicale njeno ime. Marija se je kmalu zavedela; odprla je oči, toda roko je še vedno krčevito tiščala na prsi. Polagoma je spregovorila nekaj besed.

»Pokličemo voz in ena te spremi domov.«

»Ne, dobro mi je. Igrala bom.«

Ni se menila za prigovarjanje in je ostala, dasi je njen nasmehek povedal, da le ne bo morda nastopila več dostikrat. Rekla je: »Nocoj moramo zapeti nekaj lepega!« Vse tovarišice so vprašale: »Naj zapojemo Izaro?« Prikimala je.

Tiho, v vrsti druga za drugo so odšle na oder. Bila je sobota in zabavišče polno ljudi. Sprejeli so godbenice s ploskanjem. Priklonile so se in se nasmejale kakor po navadi.

Marija je prepotovala s pogledom dvorano. Nekje v sredini je sedela Regina z družabniki. Njihova miza je bila obložena z podolgovatimi steklenicami. Obe dekleti sta se srečali z očmi, a Regina je puhnila prezirljivo dim v zrak in se okrenila. Ob zagrnjenem oknu je sedel tudi Kri-lan in zopet pil. Ni se mu posrečilo, da bi pridržal za nekaj trenutkov Reginin pogled na sebi. Petje in godbo je spremljalo občinstvo z glasnim hru-pom. Gostje ob Regini so pripevali pesmim in vmes vriskali.

Marije se je polaščal strah. Zdelo se ji je, da se ziblje vsa dvorana, da počiva tisoč oči na njej, da gledajo te oči njo samo, da ljudem ni do godbe, da njih pogledi želé čisto nekaj drugega, da jim godba ni godba, ampak le okrasek. Kaj bi naredili ti ljudje, če bi se zgrudila na tla? Eni bi zavriskali v nasladnem veselju, drugi bi se razsrdili v svojih dušah, da jim je pokvarila veselje. Strah se je večal od minute do minute. Čutila je, kako prihaja in zopet beži vrtoglavica. Videla je čisto majhne, čisto majhne črne sence, ki so kot črni

metulji frfotale mimo žarnic. Toda vendarle so ji prsti še pritiskali tipke s krčevito upornostjo. Ko je pa ura nad njeno glavo zvonko udarila eno, so ji prsti zaplavali nad tipkami. Harmonij je umolknil. Občinstvo ni vedelo. Mislilo je, da mora biti tako, a tovarišice so se plašno ozrle k njej. Marija je strmela proti koncu dvorane. Prsti niso ubogali, a le za nekaj trenutkov, potem jih je pritislila zopet na tipke. Ni slišala svoje godbe. Prsti so potovali sami, toda oči so strmele tja doli kot prikovane. Na koncu dvorane je stal Simon z Manciko. Podzavestno se je oklenil njene roke. Z drugo roko pa je šel preko čela kot takrat, ko je prečital tisto pismo o Danici in ni mogel verjeti. Takoj ob vstopu je zagledal Marijo in vzkliknil Manciki: »Glej, Marijo!«

Marija doslej še ni videla Mancike. Predstavljal si jo je skoraj tako, kot jo je gledala sedaj. Toda v tej minuti v siju stoterih luči je bila Mancika tako lepa, da se je Marija zameknila vanjo kot v privid. Obenem se je zgenilo v njeni duši in roke so ji zaplavale nad tipkami. S silo svojih misli se je obvladala. Njen obraz je bil kot kip, nepremičen, bled, še bolj bled radi svetlih luči. Tisto gotovo upanje, da se bo Simon povrnil k njej vsaj v njenih zadnjih dneh, se je zamajalo. Mislila je: »V svojih nočeh, v svojih mračnih urah sredi temnih pokrajin je srečal luč in se je razveselil kot popotnik sredi ledenih pokrajin, ko črno noč prekriža sij, svetel in poln lepih barv. Videla je, kako so pritekli skoraj vsi natakariji in vodili z globokimi pokloni Manciko in Simona v ložo, ki je bila čisto blizu njenega odra, in kako gleda skoraj vse občinstvo za njima. Zdelo se ji je, da je ona nasproti Manciki majhna, majhna, uboga godbenica, ki bi morala razkošnemu dekletu zaigrati, karkoli bi hotelo. Preskromna, da bi spoznala svojo, je občudovala njeno lepoto. Ni se vzbudila v njej mržnja do Mancike. Polastilo se je je skoraj nekako veselje, da je tako lepo tisto dekle, ki je pripeljalo Simona s seboj. Vanj se je ozrla samo za hip in srečala dvoje oči, ki so gorele proti njej. Roka ji je zopet vztrepetala in povescila je trepalnice. Tovarišice so pele: »Gledam nebo svako več, zvezdica Danica sja ...« Njeni prsti so potovali. Zopet je bila godba lepa, lepa tolažnica, belokrila golobica, ki se dviga, dviga nad zemljo, proti nebesu.

Ko je vstopil Simon, se je pojavilo v Reginini družbi neko posebno razpoloženje. Nekateri so poznali Manciko in niso vedeli, kako bi. V vseh pa se je porodila želja, da bi sedaj na ta ali oni način izzvali Simona in mu povrnil to, kar jim je storil v kavarni. V vsakem drugem času bi se jim

zdelo nemogoče izzivati ga v tem prostoru. Toda sedaj je bila ura preko polnoči in gostje, pijani dovolj, bi se veselili kakega nenavadnega dogodka. Ko je šel Simon mimo njihove mize, ni videl Regine in je ni pozdravil. Ona je radi tega zardela od jeze. Mancika pa je prav vanjo uprla pogled, toda tudi ona ni pozdravila, kajti Simon ji je poprej popisal dogodek, ki se je zgodil v kavarni. »Ta človek nas je ustrahoval vse,« je rekla Regina svojim. Preprečila pa je, ko so hoteli nekateri vstati in ga pozvati v vežo. »Žensko vodi s seboj. Ne smete tega storiti,« je ukazala, obenem pa mislila, na kak način bi se dalo narediti nekaj, o čemer bi še dolgo govorili po mestu. Njeni družabniki so se obrnili proti loži in namenoma govorili glasno žaljivke, da bi jih slišal Simon. Ta jih ni slišal, toda Mancika je razumela vsako besedo in slišala tudi svoje ime. Vendar ni hotela opozoriti Simona na to. Natakariji so prihiteli s steklenico vina in ponujali še to in ono. Zamahnila je z roko. Zlato vino je ostalo nedotaknjeno v njeni čaši. Mancika ni bila vesela. Opazovala je Simona z nekim dobrim nasmehom, potem je rekla: »Bala sem se, da Marija ni lepa. Ni me sram, da je ona močnejša od mene. Sedaj te razumem vsega. Pij, Simon, in bodi vesel! Gledam njen obraz in vidim, da te ljubi. Povabila jo bom v najino družbo. Hočeš?« Prikimal je.

Mancika je naročila pismo in napisala:

Draga Marija!

Če hočete dobro človeku, ki vas ljubi, pridite k nama! Vesela bom, če bom spoznala svojo prelepo sestro, katero bi hotela ljubiti tudi jaz.

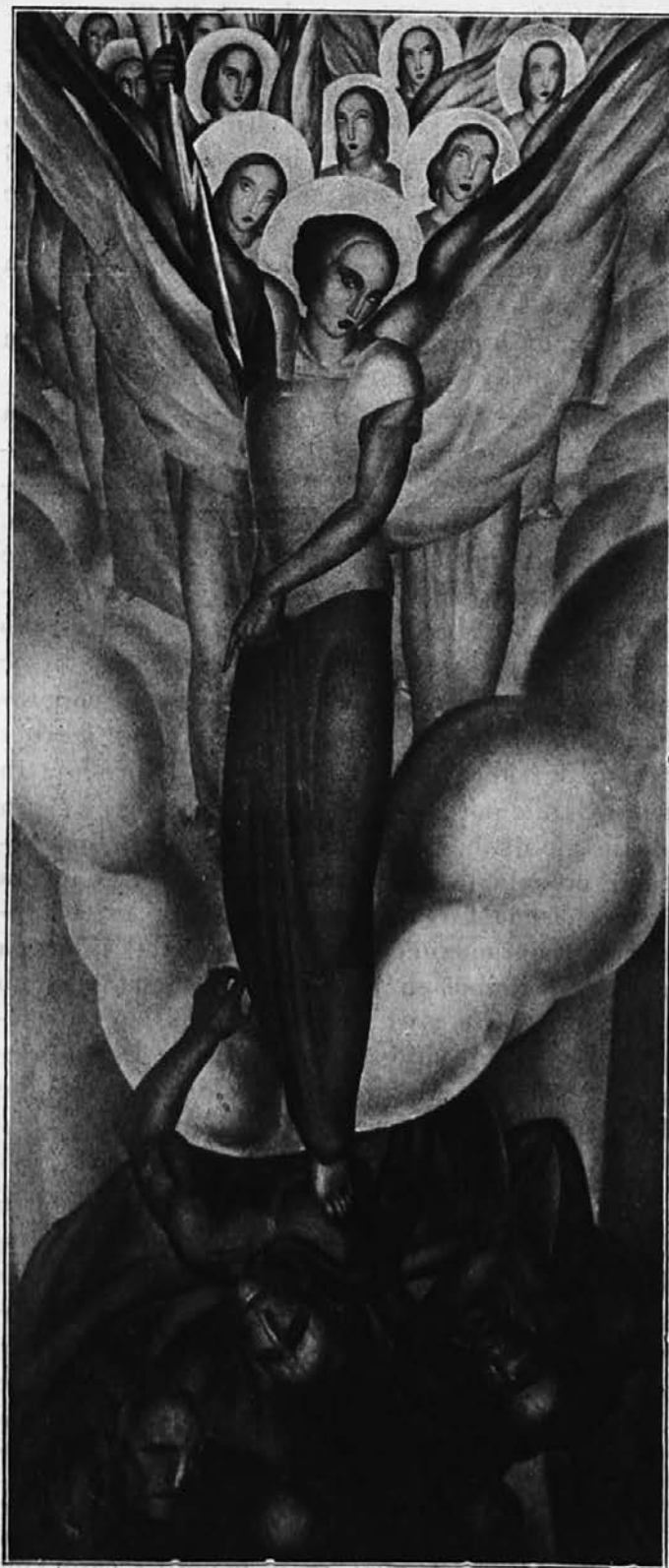
Pozdravlja vas Mancika.

Med odmorom je sama stopila na oder in izročila pisemce Mariji. To ni vzbudilo začudenja. Mislili so vsi, da je Mancika naročila kako pesem. V presenečenje vseh, tudi tovarišic, pa je Marija nenadoma odšla k Simonovi loži in sedla zraven Mancike.

»Pozdravljena, Marija,« je rekel Simon.

»Pozdravljen, Simon!«

Te besedice so bile izgovorjene čisto navadno, vendar bi bilo skoraj nemogoče samo z nekaterimi besedami popisati te tri ljudi. Mancika je objela Marijo in poljubila sta se. »Zakaj ne prideš k meni? Pridi in pripelji Manciko s seboj!« »Pridem,« je odvrnil Simon. »Pridem,« je obljubila Mancika. Potem so govorili nekaj čisto navadnih stvari, kakor bi se bali z besedo dotekniti se tistih lepih svetov, ki so jih hranili v svojih dušah.

Tone Kralj: Sveti Mihael.

Marija se je morala posloviti. Njena roka je počivala za hip v Simonovi, drugo je uklenila Mancika v svojo dlan. »Igrati moram. Pridita jutri k meni,« je rekla in izmeknila roke.

Regina je gledala vse to. Niti slutila ni, kolik je bil pomen tistih trenutkov, ko so se ti trije

pogovarjali. Spomnila se je besed, ki jih je izgovorila Anici ob srečanju z Marijo pri Črnem jagnjetu o Simonu, in se glasno zasmejala. Okrenila se je k nekomu izmed prijateljev. »Povabi tisto godbenico tudi k naši mizi in jo skušaj odpeljati z nami. Saj je lepa, kajne? Mislim tudi, da je prijateljica onega, ki vas je danes tako lepo ukrotil.« Pijani družabnik se je razveselil tega nasveta in prikimal z glasnim smehom.

Vendar je minilo še nekaj časa, preden se jim je nudila prava prilika, kakor so mislili.

Bilo je že krog tretje ure, ko je Marija zapela »Izaro«. Nekajkrat poprej so jo vprašale tovarišice, ali si upa peti. Toda Marija je odkimala. Tovarišicam se je bala povedati, da je v loži Simon, v strahu, da ne bi mogla zakriti nemira. Pa se je odločila kar iznenada: »Simon je tu. Izaro!« Spogledale so se. Marija je vstala in se oprla z roko na harmonij. Duša ji je že potovala v daljne kraje pod bele gore. Komaj je slišala, kako je napovedala kapelnica: »Tovarišica Marija poje Izaro.« Strune so zabrnele kot iz daljnega koprnenja in pripravljale pot besedam, ki so zadehtele po čistih sinjih globinah, po živih valovih pod belimi gorami, po zelenih bregovih, po domovini. Mancika je poslušala Marijo z nemim občudovanjem. Simon je vstal nehote, in še nekdo je vstal, nihče ga ni videl; Krilan se je dvignil ves omotičen ob svoji mizi in se uprl s pestmi ob marmor ter zastrmel v Marijo. Morda ni zajokal le radi vinjenosti. Videl pa ga ni nihče, kako je jokal. Le kamnita ploskev, kamor sta kanili dve kaplji.

»Izaro!«

Če bi Marija desetkrat ponovila pesem, bi jo hoteli slišati še desetkrat. Dvorana je glasno zahtevala, naj ponovi. Marija pa je zopet zagledala oblačke črnih senc bežati mimo luči in se je naslonila z vsem telesom na harmonij, da ne bi omahnila. Dvorana je hotela še pesmi, in ker je Marija ni mogla ponoviti, je občinstvo začelo zahtevati nasilno s klici in vikom. Ta položaj je izrabil človek od Reginine družbe.

Tisti, ki ga je Regina poprej nagovorila, naj pripelje Marijo k mizi, se je napotil s čašo vina v roki in z omahujočimi koraki proti odru. Ljudje so mislili, da bo govoril napitnico, in so umolknili. Toda, ko je pijanec zagledal široke, lepe oči, ki so se uprle vanj, je obstal in pričel, omamljen od te lepote, jecljati nerazumljive besede, končno je umolknil in zastrmel v Marijo. Občinstvo se je pričelo krohotati. To je pijanca spravilo v zadrego, ki se je spremenila takoj v jezo in sirovost,

s katero si je skušal dati poguma. Stopil je na oder, razlil vino po tleh in hotel prijeti Marijo za roko. Toda tedaj je že skočil Simon k njemu, ga zagrabil za vrat in treščil na tla. Občinstvo se je zbegalo. Od Regine pa so vsi zdrevili k njemu. Umaknil se je hitro v kot in zavihtel stol. Oči so mu sršele proti družbi, ki se je zapodila k njemu. Polastilo se ga je blazno sovraštvo proti tem bledim, izpitim ljudem, ki so se majali krog njega. Zakrohotal se je glasno in zamahnil v gnečo. Navalili so nanj in eden ga je udaril s palico po čelu, da se mu je ulila kri čez oči. Hotel je planiti z dvignjenim stolom naprej, toda oni človek je zopet zamahnil s palico. Udarec pa je prestregla Marija, ki je skočila pred Simona. Palica jo je udarila po rami in Marija se je zgrudila, dasi ni izgubila zavesti. Mancika jo je dvignila v naročje. Simon se je zapodil naprej, pričel je kričati in bíti neprestano, truma pred njim se je umikala in zbežala v vežo. Šele sedaj se je Simon zavedel in hitel nazaj k Mariji. Regina je vsa bleđa obsedela pri mizi. Zgodilo se je nekaj čudnega. Videla je, kako je vstal Krilan in kako stopa proti ospredju. »Sedi k meni,« mu je zaklicala. Toda Krilan se je ozrl s čudnim, skoraj prezirljivim pogledom nanjo in se zgrudil pred Marijo na kolena, kričé z jokajočim glasom: »Jaz pojdem domov in pojdem v Francijo in pojdem domov. Recite Simonu, da pojdem.« Vstal je zopet in se napotil iz dvorane in naenkrat je bil njegov korak, kot da ni več pijan.

(Konec prihodnjič.)

SESTRI

Nocoj mi duša vdano krvavi...

Spomini mehki vame vró po sili:

Vsi čari tvojih dni so se zbudili,

lijoč v me tihe, daljne nežnosti.

O sestrice, le sladko v Bogu spi!

Iz tvoje duše so se v me prelili

vsi vonji, soji beli, ki svetili

so mi v srca omamni poltemi. —

Nocoj je v meni svetlo razodetje:

Zato si ugasnila, da svetiš meni!

In tvojih rož in lilij sladko cvetje

in tvoji čisti, angleski plameni

so moja dediščina in zavetje —

v njem mladih dni mi nihče ne opleni.

Vinko Žitnik.

VOJNI SPOMENIK NA BREZNICI

France Stelè

Spomenik vojnim žrtvam brezniške župnije, ki je bil odkrit 20. septembra 1931, zasluži, da se čitatelji Mladike bliže seznanijo z njim. To pa radi njegove posebne vrednosti kakor tudi radi splošnega pomena, ki ga ima za estetsko kulturo (za izobraževanje čuta za lepoto) naše domovine.

Brezniški spomenik je sedem metrov visok, iz kamenitih klad zidan steber pravokotnega prereza, završen z navzgor se razširjajočo, na štiri strani z ločnimi odprtinami opremljeno glavo, kronano s peterimi ostrimi piramidami, ki se končujejo s križi. V nekako tretjinski višini štrli na levem prednjem robu ena klada iz obrisa stebra in nosi okrog tega ogla v ospredje stopajočo podobo svetega Krištofa z Jezuškom na rami, prav tako iz kamna. Kameniti stebrà so pokriti z imeni padlih, sestavljenimi v skupine z imeni rojstnih vasi. Pred stebrom je spodaj na dveh stopnicah na kameniti nogi stoječa kamenita miza z vazo za cvetice in napisom: »Vi za nas ste dotrpeli, Vi za nas izkravali! Na mirovnem pismu pečat — vaša kri. Preklet, kdor drzno kdaj ga še zdrobi.«

Postavljen je ta spomenik pred brezniško župno cerkvijo na levi, odmaknjen od cerkve k skupini vitkih, košatih jagnjedov, tako da imaš, če se postaviš pravilno predenj, za njim izza gozdnatega brega rastoče skalnate bregove Alp, katerih stilizirana ponovitev se ti zdi spomenikova piramidna krona. Vsi pogledi s ceste, ki vodi mimo, so enako ugodni in učinkoviti; ako pa preskusiš vsa pozorišča nanj, se prepričaš, da je glavni in pravi pogled edino oni pravilno od spredaj ali pa z ogla od desne strani, s ceste, ki vodi mimo cerkve k razpotju pred župniščem. Za moj osebni vtisk je ta stranski pogled še mikavnejši, ker s spomenikom vred govori skupina jagnjedov ob njegovi levici; pokopališki portal v ozadju se zdi z nekimi stališči kot hoteno oporišče spomenika, brezdrevesni prostor pokopališča za njim pa razmakne visoka drevesa v ozadju okrog votle prostornine, ki v tem sestavu izredno ugodno in veličastno pomirjajoče učinkuje.

Že postavitev spomenika na to mesto, ki je po drugi strani tudi samo z njim pridobilo več življenja, nam priča o zreli premišljenosti, s katero je bil ta spomenik pripravljen in postavljen.

Še bolj pa nas o tem prepriča njega vsebinska globokost in bogastvo. Oblikovni vzor zanj je srednjeveška oblika svetilnega stebra, kakršne so stavili takrat ob cerkvah na pokopališčih in vzdrževali v njih stalno luč — podobo neugasnega

Vojni spomenik na Breznici.

spomina, plamenečega v živih za tu pokopane rajnike. Tak steber iz pozne gotske dobe se nam je ohranil n. pr. ob mariborski stolnici; iz slik pa vemo, da je podoben stal nekda tudi ob prednici sedanje šentpeterske cerkve v Ljubljani. Večna lučka spomina je prva misel, ki jo visoko nad revno človeško vsakdanjost dviga ta spominski steber. Lučka pa je tudi podoba (simbol) neprestano plapolajoče molitve. Verska misel je oblikovala tudi piramidno krono, ki je simbol naše gorate zemlje, posvečene po križih v veri. Peteri križi-trni so pa tudi podoba trnjeve krone človeškega življenja sploh, življenja Slovencev še prav posebno in zlasti še muk vseh padlih v svetovni vojni.

Zaupanje, neteno po veri, je upodobljeno dalje v kipu sv. Krištofa, ki ga je srednji vek vsepovsod častil kot enega izmed sedmerih pomočnikov v sili,

kot zaščitnika proti toči in smrtni nevarnosti. Iz te verske miselnosti ga je tudi sodobnost izbrala za patrona avtomobilistov. Zaupanje v moč vere, poosbeljeno v češčenju sv. Krištofa, pa lahko v našem primeru dopolnimo še z mislijo na sv. Krištofa kot tistega, ki prenaša, kot je nekdanj prenašal popotne in samega Jezuščka čez reko, tako sedaj duše iz tega življenja v onostranstvo in je prenesel tudi duše padlih iz vojnega hrupa v kraj miru in luči. Krištof nam tu ni samo zaščitnik v nevarnosti, ampak predvsem podoba upanja v srečno vstajenje vsega umrlega ob sodbi.

Ljubezen je tudi izmed misli, ki jih oznanja vsebina tega spomenika: Vaza za cvetje neprestano vabi mater in sestro, nevesto in ženo, otroke in sorodstvo, da z nemim, dehtečim cvetom vidno pokažejo ljubezen do rajnkih, katerih grob je Bog vé kje.

Najgloblja človeška misel, ki jo predstavlja in pridiga ta spomenik, pa je vklesana v ploščo kamenite mize pred njim: Nikdar več grehot vojne! Trajen, blagodejen mir naj zavladal ljudem v zadoščenje za žrtve padlih vojakov!

Pa še nekaj je ta kamenita miza: njen pomembni smisel je mensa, oltarna miza mašne daritve, opomin nanjo, še en klic po vztrajni molitvi.

Kako jasno, kako čisto je torej izražena globlja vsebina tega spomenika! Njen slog je v resnici lapidaren, saj je podana v kamnu, nemo sicer, a kot pridigar neutrudno propovedujoč.

Zgodovina nastanka tega spomenika ni nič manj poučna kakor njega vsebinsko bogastvo. Več let so trajale priprave zanj, več let je njegova zamisel zorela v glavi njegovega duševnega očeta, in šele po večkratnih poskusih, oblikovati ga, dozorela do opisane jasne, miselno in oblikovno popolne oblike. Arhitekt Jože Plečnik, ki je priznan kot eden naših najbistrejših in najglobljih umetnikov, ga je zamislil, v misli razvil in ustvaril. Čeprav gre navidez za enostavno zadevo, ki se zamisli, nariše na papir, predpišejo mere in se potem izroči v izvršitev kamnoseku, nas ta spomenik po svoji zgodovini poučuje, da ta navidezna enostavnost le ni tako enostavna: Nič manj kot štirje ljudje so imeli dosti opravka, preden so ustvarili to samoumevnost. Arhitekt Plečnik mu je dal umetniško misel in njeno formo, njegov učenec Ivan Sever jo je po njegovih skicah izrisaval in oblikoval v točnih oblikah, ki so potrebne za končni brezhbitni učinek izvršenega dela. Kipar Boris Kalin se je moral poglobiti v arhitektovo zamisel in izklesati kip, ki naj bo primeren po obrisu in sestavi svoje gmote, ki pa naj v tej predpisani lupini izrazi tudi življenje prave umet-

Boris Kalin: Sv. Krištof na brezniškem spomeniku.

nine. In končno je kamnosek Ivan Vurnik iz Radovljice izrabil vso svojo obrtniško spretnost, da je po njem oblikovano kamenje tudi res dalo tisti pravi sozvočje dovršenega dela, kakor si ga je arhitekt zamislil.

Toda pri postanku umetniškega dela vsakršne vrste, naj bo to besedna, zvočna ali likovna ustvaritev, se med dozoreli zamislek in njegovo uresničitev v vidnem, slisnem ali otipljivem gradivu vrivajo še mnoge druge težave, ki marsikak nad vse duhovit in posrečen zamislek sploh onemogočijo, drugemu pa bistveno izpremené lice.

Tudi z brezniškim spomenikom je bilo tako: Prvi načrt je dozorel, bil je tudi odobren in celó objavljen (Mladika I. 1928, stran 225). Toda izkazalo se je najprej, da je lepa misel umetnikova, naj bo spomenik sestavljen iz kamena okoliških skalnatih gorá, neizvedljiva, ker je ta kamen za kamnoseško obdelavo nesposoben in za trajen spo-

menik premalo trpežen. Ko so se odločili za tuj, a trpežen kamen in ga tudi že naročili, se je zopet pojavila radi nespornosti pri naročitvi nova zapreka: nabavljeni kamen po svojih merah ni odgovarjal načrtu. Tako je bil arhitekt, ki je hotel preprečiti nepotrebno trošenje denarja, prisiljen napraviti nov načrt, ki je bil tak, da je bilo mogoče porabiti pripravljeni kamen. Kako je ta drugi, sedaj izvršeni načrt zorel v arhitektovi misli, moremo v dober pouk čitateljem pokazati z raznimi skicami, ki so bile narejene in so shranjene.

Misel svetilnika je vseboval že tudi prvi, neizvršeni načrt: Na grmadi skal naj bi se dvigala lepo izdelana votla kamenita krogla, se zidana iz kamenitih klad. Na vrhu krogle, ki naj bi pomenila svetovno vojno po zemeljski obli in obenem ves odrešeni svet, bi bil pritrjen kovinski križ s Križanim. Spodnja polovica krogle bi imela predrt pas, skozi katerega bi migotala v notranjščini krogle obešena luč. Predrti pas bi bil razprt v masivni krogli po enakomernih četverooglatih podstavkih, ki bi bili samo na glavni strani nadomeščeni s tremi ličnimi dorskimi stebri. Po spodnjem robu predrtga pasu bi šel krog in krog napis. Ravnik krogle nad predrtim pasom pa bi bil pokrit z imeni padlih.

Ko je postala izvršitev tega načrta nemogoča, je arhitekt zamislil novega, ki ga lahko zasledujemo v vseh njegovih razvojnih stopnjah. Misel svetilnika je ostala kot osnovna še naprej, dobila pa je takoj obliko tradicionalnega (po starem izročilu znanega) svetilnega stebra. Šla pa je skozi celo vrsto vmesnih stopenj, ki se vedno bolj približujejo izvršeni obliki, od začetka pa tudi še jasno kažejo zvezo s prvim načrtom.

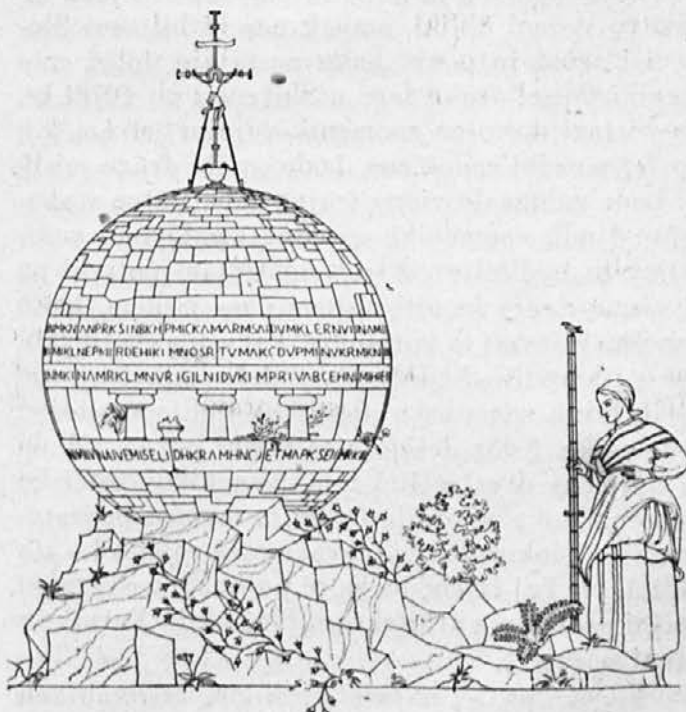
Prvi osnutki zamišljajo namreč okrogel, z odprtino za luč opremljen steber, ki je pokrit z okraski in imeni padlih, na vrhu pa bi nosil glavo v obliki popolne ali skoraj popolne, z okraski pokrite krogle s križem nad seboj.

Sledeča stopnja kaže še okrogel ali pravokoten, vendar s prislonjenimi polstebriči oživiljen steber s kupolo v obliki polkrogle na vrhu.

Prehod od te h končni obliki predstavlja vrsta skic, kjer arhitekt končno opusti vsak spomin na prvotno kroglo in za ta motiv išče nadomestila v glavi, ki naj bi bila dosledna završitev okroglega ali oglatega stebra, kajti prav do zadnjega niha njegova misel med možnostjo okroglega ali štiroglatega stebra. Slednjič pa se misel stalno osredotoči na glavo stebra v obliki kapitela, ki dobi pozneje še posebno naklado, in nanjo postavljeni križ. Prav do osnutka za poseben nastavek nad

oglavjem stebra je prostor za luč nedoločen. Z uvedbo tega nastavka pa dobi luč svoje trdno in prav tradicionalno mesto: nastavek je samo štiri-strano odprta hišica za luč in nositelj verskega znaka — križa. V tej zadnji stopnji se izoblikuje že tudi miza pred stebrom in v enem načrtu se pojavita poleg glavnega križa na sredi še dva viseča ob straneh ali namesto njih vsaj dva robna nastavka. S tem pa je dana miselna podlaga za končno misel in obliko: za skupino piramid, končujočih se v križu. Ne dvomim, da je pobudo za to obliko dala predvsem gorenjska pokrajina s skalnatimi vrhovi, štrlečimi pod nebo. Odslej je bilo vprašanje samo še v tem, kako čim bolj naravno in ubrano spojiti elemente stebra, prehoda v glavo in njene krone. Pred jasnostjo te končne oblike se je umeknila vsa poprej vedno nameravana okrasitev ploskev, ves okras se je omejil na arhitektonsko zgradbo oblike, na okrasno razdelitev skupin napisov, pa na novo zamisel kipa sv. Krištofa. Ploskoviti okras se je tako umeknil resnejšemu kipovitemu, ki pa je obenem postal nositelj nove miselne obogatitve tega spomenika.

Kakor je iz gornjega razvidno, je oblikovno misel tega spomenika izoblikoval že pozni srednji vek. Ni pa nova niti v Plečnikovem ustvarjanju niti v ustvarjanju njegove šole. Po prvotnem zamisleku naj bi stal v monumentalnih stopnicah ob koncu t. zv. rajskega vrta na Hradčanih v Pragi visok steber svetilnik kot spomenik padlim češkimi legionarjem. Na ljubljanskem pokopališču pa sta postavljena po načrtih Plečnikovega učenca

J. Plečnik: Prvi načrt za brezniški spomenik.

Dva osnutka za drugi načrt brezniškega spomenika.

Cirila Tavčarja dva spomenika v obliki svetilnega stebra (Katarini Heritsch in Ruži Tavčar).

Plečnikov brezniški spomenik pa ni pomemben samo radi svoje misli in popolnosti njene izrazitve v dani obliki, ampak naj bi bil vsej Sloveniji zgled in pouk, kako nastajajo dobri spomeniki. Misel vsake fare v Sloveniji po vojni je, da postavi dostojen spomenik vojnim žrtvam. Ko bo tej potrebi zadoščeno, bodo prišle druge misli, ki bodo zahtevale vidne trajne zabeležitve v spominu ljudi, spomeniki narodne zgodovine, voditeljev in buditeljev. Kljub neprestani potrebi pa si nismo danes še niti najmanj na jasnem, kako uspešno reševati ta vprašanja, kako jih vpeljevati, kako jih voditi. Nedeljo za nedeljo odkrivajo po naših farah spominske plošče pa tudi samostojne spomenike. Kdor deželo s te strani pozna, vé, da je najmanj dve tretjini teh spomenikov estetsko (lepotno) tako ubornih, če ne naravnost ponesrečenih — neokusnih, da človeka srcé zaboli, ko jih vidi. Le nekaj izjem je, za te pa imata zasluge po večini profesorja arhitekture Plečnik in Vurnik in njuni učenci.

V čem pa se največ greši pri rešitvah teh vprašanj? Večinoma se rešujejo z neumestno in

kvarno naglico, češ, denarja primanjkuje, umetnost je za nas itak nedosegljiva, spomenik pa mora biti, kakšni sicer bomo pred sodbo sosednih fará! Zato se zadeva zasnuje čim najbolj tajno, rešitev se izroči prvemu bližnjemu podjetniku, ki napravi načrt, in delo, če se zdi, da za dane razmere ni predrago, izvrši. Skromne fare se zadovoljujejo s ploščami, na katerih je kak znak, imena padlih in še kak vzpodbuden ali spominski napis. Posledica opisanega načina je, da vidimo povsod plošče, ki so po materialu kar najvidnejše in najlepše. O kaki prilagoditvi kraju, kjer jih vzdigujejo, o velikosti in obliki navadno ni govora. O kaki kulturi ali okusu pri razporeditvi napisov, obliki črk in okrasu pa še manj. In vendar bi se redno dalo z istim denarjem in materialom pri majhnem potrpljenju izvršiti tudi lepотно vsestransko zadovoljivo delo.

Še slabše je pri samostojnih spomenikih. Že material je večinoma po čutu za lepoto nezadovoljiv. Beton, ki se tako šopiri, je mogoč samo v izredni oblikovni in tehnični izvršitvi. Na naših spomenikih sta večinoma obe nezreli. Misel v podobah granat in drugih vojaških predmetov je sama na sebi že tako obrabljena, da ne obeta mnogo lepočutno zadovoljivega. Sestav in obdelava teh morilnih podob pa je navadno celó za nestrokovnega človeka brez okusa. Arhitektonska gradnja teh spomenikov je kar po vrsti več ko nezadostna, tudi če je porabljen pristen material. Zraven pa je, kakor pri ploščah, ista zadrega: kako urediti napise, da bi bilo kam spodobno. Konča se navadno s tem, da se vzdajajo v nepristen ali vsaj neprimerno obdelan in zgrajen trup ostalega spomenika plošče iz kar najlepšega in najdragocenejšega kamna s po navadi bleščeče pozlačenimi, a slabo in neokusno sestavljenimi napisi.

Če hočemo v naši spomeniški kulturi resnično izboljšanje, če hočemo, da nas zanamci ne bodo pomilovali radi pomanjkanja zdravega čuta za okusno in primerno, moramo vsi skrbeti za to, da čim prej prodre zavest, da je vsak tudi najskromnejši spomenik, tudi najskromnejši, čeprav samo naslikani napis resna in važna zadeva. Naša doba je v lepotnih zadevah nesrečna posebno radi tega, ker je izumrla pri naročniku, posebno pa pri izvršitelju zavest odgovornosti za njuno delo. Občutimo sicer dolžnost, manjka pa zavesti, da je to dolžnost treba z vso vnemo izpolniti. Zato se skušamo tega dolga kar najhitreje in najceneje odkrižati. Uspeh je končno tak, da bi bilo za večino krajev, ki že imajo spomenike, bolje, da bi jih sploh ne imeli in bi bili porabili denar za kako občekoristno zadevo, padlim pa postavili na poko-

pališču cenjen lesen križ, pred katerim bi častili njihov spomin.

Dve spoznanji morata prodreti, če se hočemo izmotati iz brezupnega položaja: 1. Nobene postave ni, da bi moral biti spomenik padlim baš plošča ali piramida ali obelisk. 2. Vse, za kar se odločimo, mora biti izvršeno z največjo resnostjo in skrbjo, da naj se tudi v takih zadevah izraža vedno kulturna zrelost našega podeželja.

Spomenik je končno namreč lahko vse, kar služi splošnosti, samo da na dotični stvari ta spominski značaj tudi vidno označimo; je to lahko predmet cerkvene ali družabne porabe, prav tako vaška kapelica kakor javen vodnjak (prim. srečno rešitev v Sp. Logatcu); spomenik je lahko skupna podoba groba s primernim kamnom na pokopališču, ali napisna plošča v steni cerkve, šole ali občine; je to končno lahko kak zavod ali most, prav tako kakor nov oltar v cerkvi (sevé, če je potreben!), cerkvi prizidana kapelica, cerkvena ali društvena zastava, zvon ali freska. Možnosti je nešteto, kakor je nešteto potreb vsakdanjega družabnega življenja. Vsaka občina, ki namerava postaviti spomenik, naj najprej dobro premisli, kako bi najprimerneje počastila ta spomin, ne glede na to, kaj delajo druge. Za kar se bo odločila, to naj pa bo res vredno, da se imenuje spominsko, naj bo nekaj vzvišenega nad vsakdanji značaj drugih predmetov te vrste.

Pri sodobnem stanju naše izobraženosti čuta za lepoto je najbolj napačno, če mislijo naročitelji spomenika, da je vsak kamnosek, zidarski mojster, podobar ali rokodelski slikar poklican, da dá njihovim željam umetniško dozorelo in dostojno obliko v načrtu za spomenik. Prav je, če vlada načelo, naj delo izvrše domači obrtniki, še bolj prav in nujno pa je, da se jim preskrbi umetniško zrel načrt, ki se ga morajo strogo držati. Prav tu najbolj manjka že omenjene zavesti odgovornosti tako pri naročiteljih kakor pri obrtnikih, ki lahko miselno taka naročila sprejemajo. Verjemite torej, da brez sodelovanja umetnika danes ne more biti dobrega spomenika — tudi če bi šlo za najenostavnejši naslikan ali izklesan spominski napis. Naš slikarski ali kamnoseški obrtnik ga ne zmore več!

Brezniški spomenik nas uči, kako globoko pomemben je lahko tak spomenik po svoji vsebini; uči nas, kako dobro je treba premisliti, kam in kako se postavi, uči nas, da je umetniška oblika, smotrena zgradba tudi nebahaškega gradiva važnejša kot največji lesk in dragocenost drugega, uči nas dalje, da se dajo napisi izrabiti kot okrasna, lepотно zelo mikavna poživitev ploskev spomenika;

uči nas dalje posebno tudi, koliko duševnega truda zahteva taka navidez preprosta naloga in pa da do cilja vodi samo popolno zaupanje v tistega umetnika, ki smo mu izdelavo načrta zaupali.

Vodilo za vse, ki nameravajo staviti spomenike, naj bo po brezniškem zgledu odsej: Z nameravanim spomenikom hočemo dobiti v svojo sredo umetnino, če pa je ne zmoremo, vsaj zgleden umetnoobratni izdelek. Izvršen naj bo v pristnem gradivu; to se pravi v gradivu, ki ima že samo na sebi, ne glede na umetno in lično obliko, lepотно vrednost, v gradivu, ki ima sicer lahko malenkostno materialno ceno, ima pa za to ceno pristne, naravno rase in razmeroma trpežne snovi. Kakor

je najpreprostejši in najokornejši izdelek človeške roke še vedno zanimiv in mikaven, ker nosi pečat ljubeznive človeške roke, ki se je trudila izraziti v njem nekaj, kar se je utrnilo globoko v čustvu, prav tako ima vsako naravno gradivo pečat roke Stvarnikove in tistega najvišjega njegovega čustva, ki je pred praveki pognalo v tek svetovje in vse, kar se po večnih zakonih rasti in umiranja razvija na njih. Te lastnosti doslej navadno nima strojni izdelek, ker je in more biti samo n a d o m e s t e k za to, kar more človek neposredno in v vsej vrednosti dela ustvariti. Te lastnosti nima tudi nobeno n a d o m e s t n o g r a d i v o (t. zv. surogat). Pristna gradiva so vse kovine, kamen, les, steklo in glina in se dajo vse za spomeniške namene izborno porabiti. Izmed surogatov mora biti mavec (gips) brezpogojno odklonjen, porcelan je mogoč samo v umetniški izdelavi, ne pa v navadni trgovinski, prav tako je treba biti pri betonu zelo previden in ga porabljati samo strogo po navodilu in oblikovanju umetniškega zasnovatelja spomenika.

Končna idejna oblika brezniškega spomenika.

Brezniški spomenik naj nam bo vsem vzor. Da bi ga vsakdo lahko osebno videl, je preveč od rok; vsem pa, ki prihajajo po opravkih v Ljubljano, priporočam obisk pokopališča pri Svetem Križu. Tu nam je zadnje desetletje po zaslugi prof. Plečnika, Vurnika in drugih umetnikov pa tudi uvidevnih kamnosekov ustvarilo celo vrsto zglednih spomenikov. Videli boste spomenike vseh mogočih oblik v vseh mogočih gradivih in boste našli zadosti pobude za razmišljanje o tem, kaj je bistvo spomenika in v čem je njegova vrednost ali nevrednost glede lepote.

PREK POLJSKIH POLJ

F. S. Finžgar

Wilanów.

Trdijo, da je to najlepša baročna palača na vsej Poljski. Poglejmo.

»Wolny?« (Ste prosti?) nas stopi gručica k avtu. — »Prosim, gospoda.« — »Torej v Wilanów!«

Avto tiho drsi po neprijetno sivorjavi cesti. Na okna udarjajo kaplje dežja. Nad pokrajino so se obesile megle. Od zunaj pritiska hlad. Šipe v vozu so vse rosne. Dež se ulije. Kaj za to. Naše dobre volje nam ne zmoči.

Avto obstane. Mi na dež in hitro hočemo v graščino. Pa kje smo? Na dvorišču skromne nadstropne hiše. To da je Wilanów? Dež nas požene v vežo — ne, to ni veža, to je krčma. Dva moža pijeta čaj. »Ali je to Wilanów?« — »Da, tu je Wilanów.« Bog se usmili, da je Jan Sobieski imel takole kajžico za poletno graščino? Ni mogoče. Nazaj na dež pa k vozaču. In spet slovesna potrditev: »Da, to je Wilanów.« To je že od sile. Ali sta dva in nas je zapeljal v to krčmico namesto do pravega. Pride mimo kmet. Komaj nas je pogledal, je že zamahnil z roko na desno in pokazal v drevored. Hitro je ugenil, da ti tujci niso prišli semkaj pit čaj in vodko. Jezili smo se nad šoferjevo bistrumnostjo in tekli po dežju v graščino. Obuli so nam široke copate in začeli smo drseti po sobah in sobanah. Dvajset, trideset sob in nič konca. Relievi, stukature, slike na stenah, na presno poslikani stropi, zlato pohištvo: vse duh iz konca sedemnajstega veka. Graščina stoji sredi gajev, ne kipi v višino, zato je poslopje, zgrajeno v podobi podkve, tem bolj razpotegnjeno po ravnini. Arhitekt Avgust Locci si ni upal kvišku, da ne bi motil sanjajoče, tihe ravnine, ki leži kot zelena ponjava krog in krog, dokler se ne strne na obzorju s samim nebom. Zato je menda nadstropje, kamor smo bili neokretno prišlapali v klobučevi-

nasti obuteli, tako nenavadno nizko. Tam ni nikakršnih dvoran. To so sobe in sobice, tiha domačnost, skrivnost spalnic in delavnic za kralja in kraljico, tihi kotički za pogovor, ki ga ni smelo slišati niti uho najbolj zaupnega dvorjana; tam so skrivnostni dohodi, kjer se je dvigala jed in pijacha skozi nevidna vratca v podu. So sobice, ki so vse natrpane z zlahtnimi kamni po omarah, z dragocenimi kitajskimi in japonskimi kipci, sličicami — s samim drobižem, z igračicami, porojenimi iz duha svojega časa.

Hodimo, drsimo, šepetaje se pogovarjamo. Res, ne upaš se glasno govoriti. Zdi se ti, da še hodijo nevidno za tabo oni, ki jih ni več, ki jim telo počiva tam spredaj v zapuščenem grobu pod mogočnim katafalkom: kralji, kraljične, dvorjani.

Vidiš, kako lep naslanjač je v kotu spalnice! Nasloni se še medlo svetijo, svileni prevleka je razparana, prav po sredi uvezene rože. Sama od sebe trohni. Od žalosti po tisti, ki je tu v mlačnih poletnih nočeh posedala in sanjala, ljubila in sovražila... in sedaj še njenega prahu ni več.

Pojdimo! To ni več življenje. Sledovi pač, da je tu nekdanje živelo življenje, in sledovi, kjer je hodila smrt.

Dež je prenehal. Naslonili smo se ob kamenito ograjo stopnic, ki vodijo z vrta do tolmana, pod stoletne javore in lipe. Ti še zelené — pa togo molčé.

Raut.

Popoldne pred poslovnim večerom smo se sešli vsi jugoslovanski popotniki pri našem poslaniku v Varšavi. Saj smo občudovali ves čas nenavadno prijazne Poljake, čudili se odlični gostoljubnosti — in vendar: ko smo se zbrali vsi v sobah našega poslaništva, smo zažuboreli kot otroci, ki se z vasi pripodé v domačo hišo. Vse je kar zadihalo domovino. V takem hipu človek res doživlja vsa tista čustva, ki so že tolikim upognila kolena, da so poljubili sveto zemljo domačo, ko so po dolgem spet stopili nanjo. Ne utajiš je. Iz nje si izrezan, nanjo priklenjen. In če stokrat trgaš vezi, ne raztrgaš jih nikoli. V srcu ti kljuje njena pesem, v ušesu brni zvok njene besede, svete, materinske.

Prigriznili smo, trčili in šli. Čakal nas je naj-sijajnejši raut, pripravljen od Poljsko-jugoslovanske lige.

Rauti, svečane večerje, razkošni, trikrat preplačani banketi — o človeška nadloga, ki je ne bom nikdar umel. Do danes se še nisem prepričal, da bi imelo človeštvo le za kanec koristi od njih. Morda se motim, morda je odtod, ker se mi sredi take, skozi in skozi narejene družbe zdi, da se

Czenstochowska božja pot.

držijo moje suknje še bilke slame, izpod katere sem se prikopal na svet.

Naj je, kakor je. Nocoj bo najsijajnejši raut v palači nekdanjega varšavskega primasa. Nam na čast. Sredi največje zapadno slovanske prestolice točno ob pol devetih zvečer.

Točnost je vljudnost. In da bi ne bili za take dobrote vljudni, ne gre. Vse se je še pred večerom porazgubilo po svojih prenočiščih. Ta je smuknil kar gredoč še po novo kravato, po ovratnik, po gumbe. Še pred poldeveto je že vse čakalo velikega dogodka.

Vstopili smo v vežo. Velikanski nagačen merjasec nas je pozdravil v veži in nam dobre volje kazal bele okle. Vstopili smo v dvorano. Mimogrede sem še hitro pogledal na uro. Nekaj minut je bilo že čez pol devetih. »Saj že mudimo,« sem pošepetal tovarišu, ki je šel v čisto novem smokingu strmó poleg mene.

Mudimo? Kaj še! V dvorani je sedelo nekaj pohlevnih Jugoslovanov — drugega skoraj nikogar. Stisnil sem se v kot blizu vrat, neroden kakor sveti Peter, ki je šel za Gospodom oprezovat na dvorišče. Devet — še skoraj nikogar; pol desetih, deset — tedaj se je dvorana napolnila. Pa zares se nas držijo še vseh bilke izpod slamnate strehe, mi je čezdalje bolj živo hodilo na misel, ko sem strmél v to varšavsko družbo. Prav nič ne trdim, da je bil tam zbran luksuz, zlata našopirjenost. Ne. Tega nisem videl. Pa videl sem sto in stoletno iz-

ročilo, grofovsko dediščino, odsev stare kulture, tisto voljno izbranost, ki ima za seboj v veke nazaj segajoči rodovnik. To so zares gospe in so zares gospodične, ki so po krvi in po duši in po kretnjah to, kar so. In bi bilo isto v krinolini ali v naši peči. In še rajši bi jih videl v noši kraljevske dobe — ker bi ne bile teater, bile bi živa resnica.

Na koncu dvorane je zapel klavir. Odlična umetnica je igrala. Počasi so se strnile gruče gostov in so se začeli razgovarjati. Umerjena razgibanost je šumela pod visoki strop, dokler ni blizu polnoči mestni župan povabil goste na prigrizek v dvorano stebrov. Ob stenah blesteči marmor, po sredi dolga miza, na kateri se je svetilo srebro in kristal. Na koncih so stali stolpi krožnikov, ob njih pribori. Vsak gost je vzel krožnik sam, si postregel z mize po mili volji in jedel stojé.

Nisem hotel v gnečo. Zdelo se mi je, kakor da se bojim, da se mi ne izmaliči lepi privid izza poljskega kraljestva. Tiho sva se izmotala s tovarišem iz palače.

Drugi dan je bil prvi maj. Sam sem v ranem jutru postopal po mestu. Pod mostom Poniatowskega je igrala godba. Rdeča zastava je šla pred njo; in še ena zastava in spet godba in še in še. In za njimi delavci, ki so vsi imeli rdeče trakove na rokavih. Tihi, mrki. Na planoti usehle struge so se zastave ustavile in se zbrale v zbor. Krog njih so se strnili delavci, godbe so utihnile, govornik

je stopil na zaboj in začel: »Prvi maj! Bratje...«
»Sinoči in danes,« sem premišljal...

Poleg mene je ustavil kmet nerodno telego, zlezel z voza in stopil k ograji mostu in poslušal. Mršavi konjiček je povesil glavo med ojnice, nerodno stesane, da so naših Gorenjcev v primeri s temi prava obrtna umetnina. Na vozu je obsedela kmetica, vsa zavita v pisano ruto in se ni menila za to, kaj se godi pod mostom. Mar so ji rdeče zastave, mar ji gosposki rauti! Skrbi jo za sol in za čevlje, ko je palec priril na dan in ga tišči v otep slame na vozu.

Varšava — mesto nasprotij! Da bi treščila ta nasprotja drugo ob drugo —. Ne treščijo. Gospoda pri rautu, delavec pod rdečo zastavo, kmet z vozičkom, berači pred cerkvami — Bog ve, odkod zajemajo vsi, da živé med seboj in imajo vsi prav in tiho nosijo, kar je. Ali je tudi to iz davnine in je nad vsemi čudežno spoznanje, da so vsi vendarle eno, ker so ljudje in ker so težko preskušana narodna celota, kajkrat razbita in danes zopet združena?

Varšava, mesto zmag in ponižanj, mesto trpljenja in veselja, mesto nasprotij in neenakosti, mesto edine in ene misli: Smo, ker hočemo.

Z Bogom, Varšava!

K jasnogorski Matki božji.

Mati božja Czenstochowska.

Nekateri gospodarstveniki, zlasti iz Vojvodine in Beograda, so ostali še v Varšavi, vsi Slovenci in Hrvatje pa smo se odpeljali pred njimi proti Čenstohovi. Saj res ni mogoče, da bi se človek peljal tod mimo in ne bi gredé stopil še na Jasno goro, ki je srce poljske verne narodne duše, kjer kraljuje jasnogorska Matka božja. — Vsa slovanska božja pota so opletene s čudežnimi legendami. Vsa, vsaj starejša, so bila studenci žive vode za ponižane in preganjane, so bila zavetja ob časih vojsk in sveti ponos ob zmagah. Toda nobena izmed vseh teh božjih poti ne dosega slave in slovesa Jasne gore.

Zgodovina potrjuje, da sta bila cerkev in samostan zgrajena krog leta 1382. Sveta podoba Marijina pa ima prečudno zgodovino. Takole legenda: Sveti Jožef je napravil prav lično mizico iz cedro-

vine. Ob tej mizi se je zbirala sveta Družina po delu, pri jedi, pri molitvi. Po Gospodovem vnebohodu se je preselila Marija v Jeruzalem in to ljubko mizico vzela s seboj. V Jeruzalemu je Marijo obiskoval evangelist Luka, ki je tedaj pisal evangelij. Ker je bil pa tudi slikar, je začel ob teh obiskih slikati Marijo kar na ploskev cedrove mizice. Ob obleganju Jeruzalema so kristjani bežali iz mesta, skrili sveto mizico z Marijino podobo. To je našla šele sveta Helena ter jo odnesla v Konstantinopol. Od tam je prišla podoba v Bolgarijo, na Moravsko, Češko in naposled na grad kneza Belskega v Opolu, kjer je bila celih 579 let. Nekoč so Tatari napadli grad. Tatarska strelica je prodrlo okno in ranila Marijo na vratu. Vladislav, knez opolski, jo je hotel zato shraniti za trdnim grajskim ozidjem. Ko pa jo je hotel prenesti, je niso mogli geniti z mesta. V snu je bilo naročeno knezu, da hoče Marija prebivati sredi Poljske na Jasni gori. Prenesli so jo tja, božja pot je zaslovela, darov je prihajalo čezdalje več. Na samo veliko noč 1430 so pa napadle tolovajske čete Jasno goro in samostan izropale ter odnesle sveto podobo. Toda na podnožju gore, kjer je sedaj cerkev sv. Barbare, se je voz ustavil in ga ni bilo več mogoče spraviti v tir. Roparji so jezni vrgli sveto podobo na tla, jo pomandrali v blato in nekdo je zamahnil z mečem v Marijin obraz. Podoba se ni razklala. Udariti je hotel še drugič, pa mu je odrevenela roka in se mu pri priči posušila. Roparji so pustili sveto podobo in odšli. Menihi z Jasne gore so jo pobrali, umili v studencu in jo nesli v Krakov. Kralj Jagiello je pozval slikarje, da umijejo obraz, da preslikajo dobljeno rano. Toda z nobeno barvo niso mogli rane zakriti. Kralj je spoznal voljo Matke jasnogorske in je vrnil ranjeno Marijo spet Jasni gori.

Mnogi kralji in plemstvo je potem odlikovalo Jasno goro. Tudi utrdili so jo in ob »potopu«, ko so Švedi oblegali to sveto mesto, je bila Matka jasnogorska tista, ki je lila branivcem zadnji pogum v duše, da so zmagali. Po teh dogodkih je bila Marija z Jasne gore res prava kraljica Poljske. In najbolj je bila kraljica sto in petdeset let, ko je Poljska ječala razdeljena v suženjstvu. Zemlja poljska je propadla, kralji izginili, narod pa si je, na tri dele raztrgan, ustvaril duhovno kraljestvo Poljske in si izbral za kraljico Matko z Jasne gore. Ko je po ropu leta 1909 bila Marijina podoba slečena in ji je tolovajska roka vzela obleko z dragulji, snela krono z glave, je papež Pij X. daroval novo zlato krono, ljudje so žrtvovali, kar so mogli, da je Mati čenstohovska, kraljica Poljske, spet dobila, kar ji je roparska roka ugrabila. Leta 1910,

dne 27. maja, je bila čudodelna podoba kronana. Nad milijon naroda se je zbralo tedaj in obudilo živo vero v svojo Kraljico in v vstajenje Poljske. In svetovna vojna je dokazala, da niso bili varani.

Lep in jasen je bil tisti prvi majnik, ko smo se pripeljali v Čenstohovo. Prav gotovo nihče izmed nas še ni doživel lepšega majniškega izleta.

Po zložno napeti cesti smo šli seveda takoj na Jasno goro. Saj ni to gora po naše. Široko razpoložen hribček je, ki ne dosega višine ljubljanskega gradu. Toda za pokrajino, ki je kakor miza in se iz nje ne dvigne griček ne za krtino visok kakor daleč peljejo oči — je taka vzvišina zares gora. Krasna je za razgled, za obrambno trdnjavo silno pomembna. Med lepo urejenimi tratami, mimo brstečih hrastičev smo prišli preko utrdbenega jarka, ki še zeva širok in globok kakor nekdanj krog in krog vrha gore. Na zunanji plati pa ni več topov in ne zidanih branikov. Tam stojé postaje križeva pota. Podobe stojé na skalnatih kladah. Vse so lite iz bronu. Kakor Gospodova pot skozi življenje — tudi pot poljskega naroda skozi stoletja križana. Toda ni nam bilo strpeti. Hoteli smo vsi čim prej do čudodelne podobe.

Šli smo skozi vrata Ljubomirskih. Do cerkve vodijo štirje dohodi od raznih strani. Vsaka vrata na dvor krog cerkve imajo svoje ime po darovavcu. Vsa so še v bistvu prvotna in vsa dokazujejo, da so bila zgrajena iz rezanega kamna, postavljena za brambo.

Stopimo v mračno glavno cerkev. Bogata je. Marmor, mozaiki, stukatura, sklepniki — vse zanima. Pa kdo bi ogledoval, ko vabi pesem iz kapele Matke jasnogorske!

Vstopimo. Kapelica je dolga do 30 m in kakih 17 m široka. Pred nami blešči v lučih oltar, v njem čudodelna podoba Marije. Vidimo samo njen obraz in lice Jezuščka, ki ga drži v naročju. Vse drugo je zlato in biser in žlahtni kamen. Pa vsega tega človek kar ne opazi. To je v toliko luči en sam rajski žar in iz njega zró vate oči, polne resnobe, v trpljenju tolikrat orošene od solz in zato tako vabljive in tako zaupanje budeče.

Pred oltarjem gneča poljskega ljudstva. Vse poje. Poje neprenehoma in kliče Matko čenstohovsko. Stisnem se v gnečo. Nihče se ne ozre, nihče ne odmakne oči od obličja Kraljice Poljske. Vsa množica je eno samo, vere polno srce. Je en sam zubelj, ki trepeti s svečami vred pred Njenim oltarjem. Je zbor otrok, ki z vso dušo kipi k Materi in nič ne ve, kaj se godi na zemlji. Svetá ta sveti hip za to ljudstvo ni. Je sama božja, brezmejna prostranost, sama žareča večnost, ki lije soj dobrotnosti in nedopovedljive sreče na vse

trudne, trpeče, lačne, bolne in zdrave. Da, to je večnost, to so nebesa, vse drugo prah, prazni nič, od danes do jutri.

Izza vrat zadoni nova pesem. Nove množice romarjev se vsipajo v hram Kraljice. Pesem se zlije s pesmijo, vsi, Bog ve odkod, so eno.

Vájvoda romarjev nosi ovenčan križ. Kakor nekdanj pri nas. Križ niha visoko nad romarji, vájvoda se prerine skozi gnečo, križ se pripogne trikrat pred podobo — križani Sin se pokloni Materi. Romarji padejo na tla, čela trčijo ob kamen, ustnice poljubijo sveti tlak — in množica se dvigne — pa spet pade na kolena in spet se dotaknejo čela — bela dekliška, razorana očetna, od skrbi zgubana materinska in veselo ponosna fantovska — tal svetišča. Trikrat.

Doslej si gledal, poslej se izgubiš še sam. Medse te sprejmó te duše, ta srca. Geniti se ne moreš. Zreš samo v obličje Matere božje, gine še tebi svet in skrb in ves šunder po zemlji, zlivaž se v eno z množico — kakor se zlijemo nekoč v onostranstvu. Poješ — in ne umeš vseh besed, pa jih čutiš. Iščeš v molitvi tisočkrat ponovljenih stavkov. Saj jih ni. Vse je minilo. Večnost se pričinja.

Trombe s kora zadoné. Zganeš se. Ljudstvo onemi in ne odmakne oči od svete podobe. Trombe pojó Marijino pesem. Nad Marijino krono se pojavi srebrn pas težke ploskve, ki neslišno, počasi polzi čez krono. Ljudstvo pade na kolena. Med trombe se vmešavajo vzdih. Solze tekó po licih. Težki zastor pada, pada — ljudstvo joka, trombe jokajo — še sveče zatrepetajo — ploskev je zagnila sveto lice in podobo.

Kakor z onega sveta smo pritavali na dvor...

Pod okopi razvažajo delavci prst in uravnavajo velikanski prostor. Tam je tabor za romarje. Visoko nad njim, prav tik pod kapom cerkvene strehe, je oltar. Tam mašujejo ob shodih stotisočem, ki ni zanje prostora v cerkvi.

Rezek brlzig piščalke našega vodnika nam veli z gore na kolodvor. Težko smo šli iz zasanjane večnosti spet v borbe življenja.

(Konec.)

V ŠOLI ŽIVLJENJA

Bogdan Kazak

Učenje je eno, drugo je življenje. Zdravniško učenje je dolgo in naporno, a zanimivo, lepo je tudi vežbanje zdravnikov začetnikov v bolnicah. Čisto drugo lice dobi zdravniški poklic, ko se je treba uveljavljati v življenju.

Naš domači zdravnik je čepel že dolga leta v trgu brez prestanka in brez odmora. Ko sem bil že drugo leto zdravnik, mi je zgodaj spomladi ponudil, da bi ga poleti, ko bom imel dopust, en mesec nadomestoval; začutil je namreč potrebo, da se oddahne in svoje znanje na nekem tečaju osveži in izpopolni.

Rad sem sprejel to ponudbo. Tako sem, prišedši iz kliničnega zdravniškega obrata, postal kar čez noč občinski zdravnik, zdravnik velike tovarniške bolniške blagajne, zdravnik okrajne bolniške blagajne, ki je bila tudi zelo obsežna zavoljo razvite obrti in še bolj radi gradnje železniške proge, in zdravnik dveh manjših rokodelskih blagajn. Poleg vseh teh obveznih služb je nudil velik in gosto obljuden okoliš še lepo zasebno zdravniško prakso.

Velikansko je bilo delo, ki se je nakrat zgrnilo nadme, da sem komaj dihal. Kakor da je izbruhnila kakšna kuga, je takrat obolelo tovarniško delavstvo kar vprek, enako člani okrajne bolniške blagajne, vse trške družine so me klicale v posvet radi prestalih in morebitnih bolezni, kmetje od blizu in daleč so se hoteli prepričati, kako »pometa nova metla«. Že zgodaj se je napolnila veža, ki je služila za čakalnico, kmalu za tem so bile zasedene stopnice. In že ob šestih, ko sem vstal, je bilo tudi na dvorišču živo ljudi, ki so se pričkali, kdo pride prej na vrsto.

Tako sem bil prisiljen čepeti v ordinacijski sobi dan za dnem od ranega jutra do ene in dveh popoldne neprestano. Kosilo, ki me je čakalo v bližnji gostilni, je bilo največkrat že prestano, da sem ga opuščal. V nadomestilo pa so mi bile hruške in drugo sadje, ki sem ga nosil po žepih in užival tudi spotoma, ko sem peš opravljal obiske v trgu in bližnji okolici ali ko sem se popoldne in zvečer vozil s kolesom ali vozom k oddaljenim bolnikom. Kadar sem utegnil, sem hodil večerjat domov, ker me je mati čakala, kakor sva bila dogovorjena, z večerjo do devetih. Ob desetih sem bil navadno v zdravnikovem stanovanju. Mnogokrat me je tam kdo čakal, da sem moral z njim, večkrat so me budili ponoči in klicali daleč, da sem se vračal, ko je bila ordinacijska soba že oblegana.

To obilno delo me ni posebno težilo, dasi že samo po sebi zahteva precej telesnega in duševnega napora, ker sem imel iz kliničnega ambulatorija že precej vajenosti na obrat »na veliko«, pač pa zavoljo spoznanja, da večina pri blagajnah zavarovanih obiskovavcev hoče izkoristiti moj izredni položaj kot zdravnika začetnika in ožjega rojaka ali znanca, ki jim je dolžan ne vem kakšne obzirnosti in usluge. Moji oskrbovanci te vrste so menda zavestno ali podzvestno slutili, da jaz ne zmorem tiste rezke strogosti in brezobzirnosti, ki so jo po pravici ali krivici očitali mojemu službodajavcu. Saj so bili vajeni, da so v bolniških blagajnah dobivali nakazila za zdravljenje z lahkoto in da jih je še z večjo lahkoto zdravnik naganjal na delo, če »ni koga že pol manjkalo« ali če ni »imel zlomljenih vsaj dveh kosti«.

Niso se motili ti dobri moji rojaki glede mene, vsaj bistveno ne; svoji nalogi nisem bil kos. Že prve dni svoje službe sem se bridko zavedel, da je zdravnik kakega večjega obrata ali tovarne manj zdravnik kakor veliki hlapec ali priganjač podjetja, ki naj varuje koristi blagajne, kar je pomenilo isto kakor koristi podjetja. Če ni zdravnik posloval v tem smislu, si je vedel podjetnik poiskati drugega zdravnika, ki mu je služil po volji. Te in podobne sporne zadeve sem večkrat slišal in bral po strokovnih listih, takrat sem jih okusil sam; blagajniška pisarna je dajala bolniška nakazila radodarno vsakomur, meni pa prepuščajoč mrzko in zoprno delo presoje glede bolezni in delazmožnosti priglašencev.

Tako se je zgodilo, da sta število bolnikov in vsota bolniških oskrbnin že drugi teden mojega poslovanja narasla prekomerno, običajni odstotek obolenj je poskočil na dvojno ali celo trojno višino. Prišel je tovarniški uradnik in mi razlagal, kako težko je vzdrževati obrat v nekaterih oddelkih tovarne, ker puščam toliko ljudi doma. Tudi pičli preostanki bolniške blagajne, zbrani v teku let, skopne kmalu in blagajna pride v dolgove. Inženjer gradbenega podjetja, ki je gradilo železnico, mi je predložil, v koliko sramoto in škodo spravljam njegovo podjetje, ki ne more nadaljevati del s potrebno hitrostjo in zato utegne zamuditi rok pravočasne izvršitve, kar bi pomenilo zanje veliko izgubo v gmotnem pogledu in glede ugleda.

Nisem se dal ugnati radi teh očitkov. Poudaril sem svoje stališče, da sem prevzel zdravniške posle, ne pa rabeljskih. Ne bo tolike škode, ako dobé izgarani ljudje za kratek čas vsaj malo od-diha, saj so izžeti do mozga. Naš človek je pošten in rad dela. Da se kdo izmed njih res prislepari do

Na Verne duše. Prizor od Treh Fará. (Fot. Fr. Krašovec.)

počitka in bolniške podpore, je samo dokaz, da je bilo običajno postopanje z njimi kruto in krivično. Ako blagajniški gospodarji menijo, da je moje ravnanje z zavarovanci premehko, naj ne izdajajo bolniških nakazil kar vsakemu in naj nadzirajo po svojih zaupnikih početje bolnikov na njihovih domovih, ne pa da vso odgovornost in vse zoprnosti bolniškega zavarovanja valé na zdravnikove rame.

Nismo se sporazumeli, pa tudi sprli se nismo s temi gospodi, vem pa, da so komaj čakali, da je potekel čas mojega nadomestovanja, in so z iskrenim veseljem pozdravili vrnitev svojega zdravnika. Obrat v tovarni ni običaj, tudi železnica je bila izvršena do določenega roka.

V hudi zmoti pa je, kdor meni, da sem ugodil bolnikom in žel morda kakšno priznanje. Naj navedem nekaj značilnih dogodivščin iz tiste dobe.

*

Že izza čakalnice sem slišal presunljivo ječanje. Hitro sem odpravil bolnico, ki sem jo imel na vrsti, in poklical ječavca v ordinacijsko sobo. Bil je suhljat možiček srednjih let, ki se je sključen priplazil v sobo, brez poziva se zavalil na oblažinjeno klop in stokal brez prestanka. Spoznal sem ga, bil je znani pijanček iz trga.

Polagoma sem izvlekel iz njega, da se je danes napotil zdrav v tovarno, da ga je pa kmalu za tem zgrabila huda ujed v trebuhu, da so mu dali že žganja, a vse nič ne pomaga. Počasi sem ga pripravil, da si je razpel z mojo pomočjo telo in legel ravno na hrbet, kar mu je delo neki silno

hudo. Ves trebuh ga je bolel, vsak moj dotik kjerkoli mu je povzročil bolečine, da je zavaljal ali zavpil, če sem le prst rahlo položil nanj. Močno me je zaskrbelo, kaj bo z možem, zakaj zavoljo izredne občutljivosti njegovega trupla nisem mogel niti približno ugotoviti, kaj bi ga bilo utegnilo napasti, za navaden krč v želodcu ali črevesu, tudi za žolčno ali ledvično ujed so bili bolezenski pojavi prehudi, za vnetje slepega črevesa ali predor želodca ali črevesa ali za zamot črevesa ali zamašitev žil ni bilo določenih znakov, žila in srce v redu, telesna toplina prava. Poleg teh pomirljivih izsledkov me je presenečal njegov pogled: ves čas je pazno sledil mojim kretnjam.

Šel sem k omari in pripravil brizgo s pomirjajočim sredstvom, da mu ga vbrižnem.

Mož se je zavaljal pokonci in odločno rekel: »Strupov pa ne! Tudi zdravil ne potrebujem nikakšnih! Domov pojdem in bom ležal en teden. Žena mi bo grela pokrivače na trebuh in kuhala domače rože, drugi teden bom pa dober.«

»Za zdaj vam dam ta strup pod kožo,« sem odvrnil resno, »za dom pa vam zapišem zdravila.«

»Ni treba, saj mi nič ne pomagajo!« se je branil. »Predpisal mi jih je že naš dohtar tukaj, pa tudi v Tržiču in Litiji, kjer sem bil prejšnja leta. Teden počitka mi dajte, drugo opravim sam.«

Nisem odjenjal, brizgnil sem mu zdravilo pod kožo, napisal recept, dal druga navodila in naročil, naj leži danes in jutri; če odleže, naj se vrne popjutrišnjem, če bi se stanje ne izboljšalo, naj mi sporoči že jutri.

Mož je odštorkljal skozi vrata, meneč, da mu je strup za zdaj nekaj pomagal, če mu le ne bo škodil kesneje.

Eno uro, če ne več, me je mož zamudil. Globoko sem se oddehnal, ko je odšel, a navzlic slutnji, da se hoče mož z menoj poigrati, mi je brnela po glavi skrb zanj, če bi vendar ne bilo kaj resnega in nevarnega. Truden sem se vračal isti dan pozno zvečer z gore domov. Proti svoji navadi sem se ustavil v veliki gostilni na cestnem križišču, ki je bila še odprta, in sedel pod lipo na dvorišču. Nihče me ni opazil, ker je bilo preveč živahno v hiši, kakor pravijo obširni kuhinji, ki je hkrati gostilniška soba za domače goste. Pogledal sem v hišo in — ostrmel. Sredi vesele družbe je ležal na mizi človek, ki se je zvijal in milo stokal. Poleg njega je stal mož, ogrnjen z dolgo belo srajco, ki je bolnika preiskoval in se zveral, da se je družba neprestano krohotala. »Ta zdravnik je bil — moj jutrnji bolnik, ki mi je prizadel toliko preglavic in me je sedaj oponašal v besedi in kretnjah. Predstava je bila zelo poučna, vsaj zame. Zakaj 'zdravnik' je svojega 'bolnika' še dolgo poučeval in mu nazorno kazal, kako se da »plahtati« vsakega zdravnika.

Poklical sem natararico in naročil prigrizek. Kmalu je utihnilo življenje v hiši, gostilničar je prišel k meni in mi tožil, koliko sitnosti in škode ima od »vinskih mušic«. Pomirjen sem se vrnil domov, svojega jutrnjega bolnika pa nisem več zdravil, ker ga ni bilo na spregled.

*

Tiste dni je prišel k meni močan mlad mož, ki je imel desne lahti zavite v debele ženske rute. Pravil mi je, da so dan poprej valili v železniškem predoru veliko skalo in da mu je pri tem delu počilo v desnih lahteh. Gotovo je skvarjen ud, če ne za zmerom, pa vsaj za dolgo časa, če ne v tečajih, pa v kosteh, zakaj od včeraj ne more geniti z udom, in če ga premakne, trpi neznosne bolečine.

Oprezno sem odmotal ovoj in že na prvi pogled spoznal, da udu ni hudega. Vse kosti cele, sklepa v komolecu in zapestju gibna in brez sprememb, le ena kita je časih škrtnila.

»Ne bo sile, prijatelj,« sem mu rekel. »Kito ste si nekoliko pretegnili. Zapišem vam zdravilo za obkladke in mazilo. V dveh dneh bo dobro!«

»Kaj, v dveh dneh?« se je razhudil mož. »Če bo v dveh tednih kaj, bo dobro! Seve, vas ne boli, meni je pa kar za medlet! Ud mi povežite, kakor treba, da ga bom lahko doma pestoval in drugi teden se pridem pokazat.«

»Če menite, da je res tako hudo, vas pošljem v bolnico!«

Možu je zavrelo, z vsem ogorčenjem je bruhnil: »Še oni konjederec nas ni gonil v mesnico!«

Zavedel sem se položaja, mož si je hotel izsiliti plačan dopust. Naročil sem ga za popoldne in mu napravil trdno obvezo za podlehti.

»O konjederstvu in mesnici se še pomeniva drugič in drugod. Zdaj pojdite in se zglasite popjutrišnjem!« sem mu rekel v slovo.

Mož je bil v zadregi. »No, tisto pozabite, saj beseda ni konj, jaz pa sem tako jeznorit. V soboto pridem, ko imam tako daleč od doma.«

Drugi dan popoldne sem imel opravke v oddaljeni občini. Spomnil sem se svojega ponesrečenja in krenil v samotno selišče pod Čavnom, kjer je imel mož svoj dom. V hiši je bila postarna žena, moževa tašča, sama in kuhala družini polento. Starka se je zavzela spričo mojega obiska in ker me ni spoznala, je prostodušno povedala, da so vsi mladi, tudi gospodar, v rebri, kjer kopljejo krompir in sejejo repo. Pokazala mi je pot do njih. Kmalu sem bil pri njivi. Otroci so rojili okoli nje, znašajoč ali raznašajoč krompirjevico, žena je nakladala krompir na voziček, stoječ na osredku, mož pa, moj včerajšnji ponesrečenec, je s svojo skvarjeno desnico krepko pomagal volu, da je laže vlekel brano po njivi. Obveze nisem videl. Kakor sem prišel, tako sem odšel, opazil me ni nihče, a tudi jaz nisem moža več videl.

*

Z globokimi pokloni in s prespoštljivimi pozdravi je vstopil v sobo skrbno oblečen mož zrelih let, ki jih je nosil brez težav, kakor sta pričala zdrav izraz in ravna drža. Poznal sem ga, bil je nekak mojster ali nadzornik v tovarni in se štilil med gospodo. Pravil mi je, da sta z mojim očetom prijatelja že od otroških let in da je srečen, ko se more poslužiti zdravnika domačina, ki ga pozna in visoko ceni že od takrat, ko sem bil v župni cerkvi za strežnika. Na mojo prošnjo, naj mi vendar pove, kakšna potreba ga je napotila k meni, mi je nekako svečano in zaupno razodel:

»Veste, naduha me kuha, huda stvar, gospod doktor! Ni čuda, kmalu bo štirideset let, kar požiram tovarniški prah in smrad. Zime se bojim, zato bi si rad pljuča malo sčistil. Dajte mi tri tedne ali vsaj dva, da se grem kam prepihat.«

Nejevoljen je bil, da sem ga pregledal; nejevolja se mu je očitno povečala do razdraženosti, ko sem mu povedal, da je njegova naduha tokrat brez znakov.

»Vi mi ne verjamete, da me prime vsako leto pozimi ali na spomlad in da ne morem priti do sape po več dni?«

Razložil sem mu, da ima bržkone dušico (astmo), ki se kaj rada pritakne h kakšnemu prehladu v sopilih, da pa zdaj, hvala Bogu, ni takšnih pojavov opaziti.

»Kakor je trd, bi mi naš zdravnik gotovo dal, kar prosim vas!«

»Pa počakajte še dobra dva tedna, da se vrne in vam ugotovi, ko pozna vašo zimsko nadlogo. Saj smo komaj sredi poletja, časa bo letos še dovolj!«

Nakrat je mož spremenil lice in glas. Prijazno sramežljivo mi je priznal, da potrebuje dopust prav zdaj, ker bi rad šel na Dunaj, kjer se bo sin poročil drugi teden. Ker pa bo imel že tak velike stroške za pot in drugo, zato želi bolniškega dopusta, da bo imel vsaj nekaj dohodkov za ta čas.

Mož me je razdražil. Vedel sem, da živi z družino prav dobro in denar še razposoja. Kratko sem mu odvrnil, da nimam pooblastila od nikogar, da bi dajal plačane bolniške dopuste, pač pa sem upravičen samo do izjav o delozmožnosti. Ker ne morem trditi, da je on prav zdaj nesposoben za svojo službo, zato ne morem ugoditi njegovi želji.

Mož je odšel brez pozdrava, tudi kesneje me ni več pogledal. Iz njegove okolice se je kmalu raznesel o meni glas, češ, da sem bolj trdosrčen kakor blagajniški zdravnik sam.

*

Dan za dnem sem se trudil, da bi zavarovancem dopovedal, da za pokvarjen želodec ali radi glavobola ali radi bolečega zoba, ki sem ga izdrl, ni treba tedenskega bolehanja, saj se take stvari popravijo in minejo v enem ali dveh dneh. Sevč, za eden ali dva dni bolehanja ni bilo bolniške podpore, zato naj bi trajala vsaka bolezen več dni, navadna mera naj bi bila en teden. S težavo sem se otepal ljudi in njihovih zahtev, če sem že komu ugodil, je menil ta, da sem mu dodelil najmanjši košček njegove samo ob sebi umevne in upravičene zahteve, če nisem ugodil, je smatral skoraj da vsak, da mu kratim pravico in delam nasilje. Takrat mi je začelo svitati spoznanje, da je zdravje neko posebno stanje, ki se ne da stvarno pojmovati brez duševnega razpoloženja; za zdravje je treba tudi resnega hotenja, posebno delozmožnost je odvisna od dobre volje.

Mnogim sem to misel dopovedal, večini pa ne. Doživel pa sem primere, ki so me naravnost presenetile in me prepričale o raznolikosti »človeške črede«.

*

Prisopel je tavajoč in loveč se ob steno star mož, tovarniški delavec iz naše vasi, ki sem ga dobro poznal že od nekdanj. Ustrašil sem se ga, zakaj očitno je bil hudo bolan.

Ciril Tavčar: Nagrobnik Ruži Tavčarjevi.

»Zakaj se silite k meni, stric Gašpar, saj bi jaz prišel do vas!«

Med hropenjem in dušljivim kašljem je tiho odgovoril: »Nisem bil še bolan — kar delam v tovarni — nisem še zaležal — enega dne — tudi zdaj ne maram —«

Počasi sem zvedel, da je obolel sinoči, žena mu je dala čaja in smodnika na mleku, a ker noče odleči, je prilezel k meni z željo, da mu hitro pomagam, zakaj jutri hoče na delo. Ugotovil sem pljučnico, dal mu nekaj zdravil pod kožo, naročil mu juho in čaj z limonovim sokom, položil ga na ležalnik v sosedni sobi ter poslal po voz. Prišel je mlinar z vrečami koruze, nanj je posadil Gašparja in ga odpeljal domov. Popoldne je prišla na mojo zahtevo žena, ki sem ji dal recept in potrebna navodila s pristavkom, da se mi zdi možev položaj zelo resen in da ga pridem jutri obiskat.

Drugo jutro so me nujno klicali v tovarno, češ, da nekdo umira. Zavzel sem se, bil je Gašpar, ki se je navzlic pljučnici priplazil na delo. Komaj smo ga z mnogimi vbizgi zdravil spravili do zavesti, da je bil sposoben za prenos na dom. Ravnatelju tovarne in drugim navzočnim se je zdelo možovo ravnanje čisto v redu, eden izmed njih je

pripomnil, da ta zvrst vzornega in vestnega delavstva žal izumira.

Gašpar se je dolgo boril s pljučnico, ki se je kar selila, dokler ni obredla vseh pljuč, a prestal jo je komaj še živ, tudi okrevanje se je zelo zavleklo. Jezil se je na pol v šali na pol zares, najprej name, kesneje na drugega zdravnika, češ, da ne znamo bolnemu človeku kar nič prav pomagati na noge, ko on ne ve kaj početi s časom, če ne dela. Taki zdravniki, kakor sva midva, da so za pohajače, ne za delovne ljudi!

*

V nedeljo sem šel skozi vas proti domu. Sredi vasi je sedela pred svojo hišico v senci gostega latnika blede deklina, moja vrstnica in sošolka. Od daleč se ji je poznala bolezen, pokašljevala je in hrkala zaporedoma. Po pozdravu sem ji očital: »Kako da te ni nič k meni, Beta? Saj bi se mogla kaj pametnega razgovoriti o tvojem zdravju!«

»Saj jih imate že itak preveč na glavi,« je odvrnila.

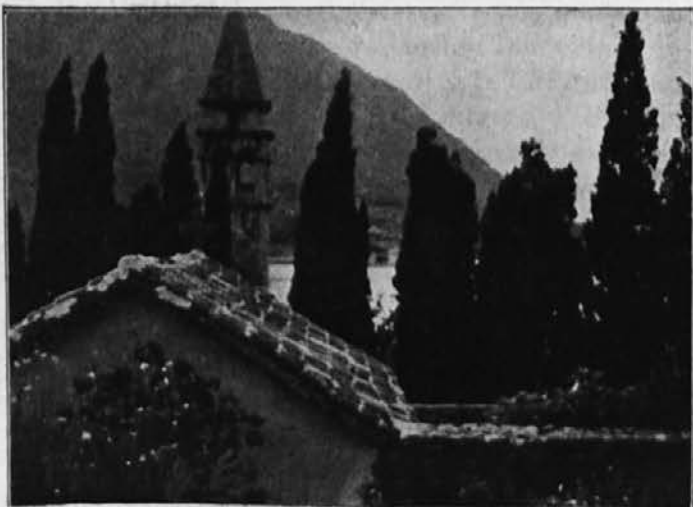
»No, tebe bi pa še prevzel in rad nosil,« sem jo bodril. »Zdi se mi, da boš zamudila pravi čas. Pridi jutri in menim, da bo prav!«

»Ko me je sram, saj še nisem bila nikdar pri zdravniku v vseh dvanajstih letih, kar sem v tovarni. Še to leto, da si nekaj prihranim zase, poprej sem dajala vse v hišo, potem pustim tovarno in se pozdravim doma sama.«

»Kar jutri začniva, Beta! Naj tovarna poskusi popraviti škodo, ki ti jo je naredila na zdravju. Pa za trdno!«

Bete ni bilo blizu ne drugi dan ne kesneje, tudi ko je pozimi obležala, ni poklicala zdravnika. Sredi cvetne pomladi so jo zagrebli.

Takšno je bilo trenje z bolniki zavarovanci. Življenje je prečudna borba.

LOFOTSKI RIBIČI

Iz knjige: JOHAN BOJER, DIE LOFOTFISCHER

Priobčuje A. Šerko

18. Domov.

Kako lepo sinj je lahko Vestfjord! Kako dobrodušno se valčki premetavajo v soncu in lahnem vetru; kakor razigrani otroci, ki se prekucujejo in vriskajo od veselja! Kako toplo veje veter, dasi je šele april in leži sneg v dolinah in fjordih še za moža visoko!

Vojska jader se je raztresla na vse strani: skozi sunde proti Vesterdaalom, druga proti severovzhodu, ki bodo križarila med skjäri mimo Harstada in Ibbsstada in nato vozila vzdolž vse neskončno dolge finmarske obale. Tista pa, ki so hotela na vzhod ali na jug, so frčala v ugodnem vetru, kakor to gre, če se jadra za stavo.

In na zapadu ob beli lofotski steni, ki se je vlekla v zlatem soncu vedno dalje v morje, so se videla bela jadra, ki so se zdela tem manjša, čim oddaljenejši so bili pristani, iz katerih so odplula.

Črede jader, napetih od domotožja, so letele čez sinji Vestfjord. Nenadoma se je polastilo vseh hrepenenje po pomladi in soncu, po zelenih brdih in gozdih, po cvetju in po hišicah tam v tihih fjordih, tam na jugu, daleč na jugu, stotine milj od tukaj.

Niso šli po najkrajši poti čez Vestfjord, da bi prišli čim prej v bližini obale na varno; ne, saj je bil dan sedaj dolg in svetel; vozili so v poševni črti v smeri na zasneženi vrh, ki je bil baš še viden jugozahodno na obzorju. To je bil Landegode; tja, dvajset milj čez morje, so hoteli priti do drevi.

Jadra pred njimi, jadra za njimi, jadra na vseh straneh, oni pa so se zibali na širni planjavi sinjih, mehkih valov. In možje so se ozrli...

Z Bogom za letos!

19. Doma.

V fjordu je bil sneg to leto zgodaj skopnel. V vasi na njivah so že orali in žene so postajale po zavitemrodu, si zasenčevale z rokami oči in zrle preko fjorda, če še ni videti jader.

Nihče ni dobil obvestila, nihče ni vedel nič točnega, pa čas je bil tu, da se vrnejo izpod Lofotov. In ženska se je popraskala po nosu in rekla: »Tako me srbi nos, zdaj bo Olaf kmalu doma.«

Za vse primere so začeli pometati in snažiti po sobah; drobili so brinje in ga potresali po tleh, preoblekli so postelje. In samega sebe je bilo tudi treba očistiti.

*

Visoko gori na planoti je ležala majhna gorska koča. Mlado dekletce je živelo tam s starim možem belih las in bele brade in rdečih, solzečih se oči: Olaf Gomon z najmlajšo hčerko, ki je bila še pri domu.

Zadnje tedne se je bil močno postaral. Težko je, težko, če se več ne vidi zadosti, da bi človek prijel za kako delo! Ves dan je sedel pred pečjo, kuril in strmел v plamen. Sedaj je bil odločen: Ko se Kaneles vrne izpod Lofotov, bo z njim spregovoril resno besedo in mu naravnost dejal, da se naj oženi. Če hoče hoditi na ribje love, mora vendar skrbeti, da bo odrasla ženska pri hiši, in potem je tudi najbolje, da pridejo otroci, dokler jih še stari lahko ziblje. Zibati, da, hehe!

Marsikateri večer je pozimi strmел v peč in pel tiho predse in dejal: pšt, pšt! Najstarejšega bodo po starem očetu krstili za Olafa.

Še mnogo snega je ležalo tu v gorah. Pa nekega dne je stal škorec na strehi in žvižgal. In starec se je zbudil. »Škorec!« je dejal, »lofotski ribiči so zdaj na poti domov.« Tipaje je šel ven. Toplo je sijalo sonce, kapalo je od streh, on pa se je pretipal do visoke breze tam poleg hiše in ugotovil, da je sok stopil pod skorjo. Dobro.

»Lina!« je zaklical dekletcu, prihajajočemu iz hleva, »poglej no, poglej, ali so lofotska jadra že na fjordu!«

»Oče! Saj je...«

»Pojdi, pa takoj!«

Bledo dekletce je neslo to, kar je imelo v rokah, v hišo in se nato odpravilo na višino. Oče je vedel, da se Kaneles ne bo nikoli več vrnil; župnik je bil pozimi enkrat pri njem in mu to na blag način dopovedal. Pa starec je bil že tako slaboumen, da je vse davno pozabil.

Seveda ga je včasih obšla temna slutnja in takrat je strmел preplašen v dekletce in ga izpraševal, ali je res ali pa so samo sanje. Ha, ha, ponoči se mu je bilo nekaj hudega sanjalo o Kanelesu. Pa je vse skupaj odrinil in posegel po pipi. Ne, ostal je pri tem: Kaneles se mora oženiti, in sicer kmalu.

Nekega dne je hotel na vsak način na višino.

Dekletce ga je prišlo za roko in peljalo mimo najhujših zametov in mu izbralo dober prostorček na vrhu.

Veter mu je kuštral dolge bele lase in brado. Na glavi je imel oguljeno čepico s čopkom, čez debelo platneno jopo so se preko hrbta križale oprti. Tako toplo je bilo, da je bil še telovnik odveč. In poleg njega je stalo nežno dekletce, gologlavo, obledelo v samoti in od dela in od žalosti po edinem bratu, ki ga ne bo nikoli več.

Zrla je doli v fjord, širok in sinji, v vetru in soncu, globoko med vasicami in gorami. Tam proti morju so se dvigale gole gore z zasneženimi vrhovi na valovitih grebenih, pa zdaj, v soncu, so bile rumene in rdeče pod sinjim nebom. In ko se je obrnila, je videla isti fjord po drugi strani. Tu je izginjal v rumenkasti soparici in tam prav na koncu je bilo mestece, ki bi ga tako rada videla.

»Vidiš kak čoln?« je vprašal stari. Iz navade si je zasenčil z roko oči in zrl v pravo smer.

»Ne, nič, pač — tam je parnik in tam ladja, lofotskega čolna pa ne vidim.«

»He!« se je starec razjezil. »Saj ne morejo biti več daleč. Poglej vendar bolje!«

»Da — oče, pojdiva rajši domov. Saj prideva lahko drugič zopet.«

»Ne, nekaj časa ostanem še tukaj. Pa slišiš! Pospraviti moraš še po hiši. In imaš oprano srajco za Kanelesa?«

»Da, da, — pa —« In se je obrnila in oddaljila nekaj korakov od njega.

»Zakaj pa jokaš? Ali ti ni dobro?«

»Pač, oče.«

Obrisala si je oči, da bi mogla zopet zreti na fjord, in zastrmela.

Daleč zunaj na sinjem morju se je pojavilo jadro, visoko, štirioglato — in tam — tam še eno. Eno je belo, drugo žolto. In še eno je. Jadraro v fjord, veter jih nese. Še več jih je, cela čreda; ni dvoma — lofotski čolni so.

»Oh!«

»Kaj je, vidiš kaj?«

»Da, zdaj prihajajo.«

»Res, prihajajo? Vidiš natanko?«

»Da, zdaj prihajajo.«

»He, he, seveda, zdaj prihajajo.« In zasenčil si je zopet oči in zrl doli, pa ni videl drugega kakor svoje spomine.

»Pot skozi fjord, če imajo tak veter, ni dolga. Hitro, dekle! Pospravi in napravi se lepo. In jaz, tudi zame bi bilo dobro, da se osnažim. Pojdi! Greva! Mudi se!«

*

Vedno več jader je prihajalo v fjord. Zdaj eno privija, to je »Morska luč« — Per Suzansa. Prvi lofotski čoln zavije v zaliv in vsem, ki so stali na produ, je bilo, kakor da dobé obisk. Še eden prihaja, to je »Mrož«, ta mora zaviti krog rtiča, zato dela tako velik ovinek. Napeta jadra, pene pred kljuni, — tu so.

In tam prihaja žolto jadro, »Morska roža«. Ostro zavija, da se peni morje.

In zdaj pridrevijo iz vseh koč: otroci prehitvajo starce, ki gredó ob palicah. V bližini šup je

vse črno ljudi. Že privijajo čolni, že spuščajo jadra, sidra pljuskaajo v vodo, že prihaja prvi čolniček na kopno.

*

Zdaj stopa Kristaver iz čolnička. Njegova ostarela mati, z naočniki na nosu, ga sprejema. Ni prvič, da pozdravlja sina, pa vsakikrat ji je kakor dar neba in morja. In zagoreli mož bi ji dal rad roko, pa kaj ko ima že ob vsaki roki po enega dečka, zato gre po produ navzgor. Zagledal je bil Marjo, svojo ženo, z najmlajšim v naročju tam zgoraj pri šupi. Ona ne sili naprej, zanj pa je danes prva od vseh. In ona — ona mu zre nasproti, bleda, tesnobnih oči. Zopet se ji je vrnil, pa kaj pomaga, ko bo prihodnjo zimo zopet odšel. Prihaja samo v obiske.

Kristaver ima tako mil obraz. Toliko se je zgodilo, kar sta se bila zadnjikrat videla, zdaj bi jo najrajši objel in ji povedal, kako dobra je, kako skrbi zvesto za vse v njegovi odsotnosti. Pa tu je preveč oči.

»Dober dan,« reče samó. »Ti hodiš kakor kak možki okrog!«

»Res, dober dan,« je odgovorila in se smehljala. »Dobrodošel doma!«

»Hvala ti!« in rad bi bil prijel za nežno ročico otroka. Kako velika in trda je njegova in kako bela in majhna je ta! »Ali se bojiš očeta? Si me pozabil? Resnično, pozabil me je.« In se je smejal, medtem ko je otrok kričal in se oklepал matrinega vratu.

Lars je moral s čolničkom po druge na krov. Domišljjal si je bil, da se bo, ko se vrne, vse sukalo krog njega, zdaj pa ni nič; oče, vedno in povsod samo oče.

In Olaf se je delal, kakor da sta si enaka, pa je vendar moral uvideti, da se bo moral odslej ravnati po starejšem bratu, ki je bil že »lofotski ribič«.

(Konec.)

ŽIVLJENJE

Zacelile so se rane,
z njimi bolečine zadremale.

Tako z nočjo premine dan,
tako srce se iz upa v up pretaplja.
Bolest vse naše dni prepleta,
le semintja se topel svit obeta,
pa že ga nova bol prekriža.

Tako življenju vedno smrt se bliža
in smrt se spet v življenje utaplja.

Franc Svetina.

IZ ANATOMIJE

PREGLED ŽIVALSTVA GLEDE NJIH DIHAL

Dr. Janez Plečnik

Ustavimo se za hipek pri našem naštevanju pa zamislimo se prav jasno v tole.

Opice, glodavci, kiti, plavutonožci — stôkarji so sesavci. Ptiči, plazivci, dvoživke niso sesavci: ležejo jajca, mladič izleze iz jajca in se hrani iz okolije. Zadeva je zamotana — omenili smo to — pri stokarjih. Stokarji so štirinogati, so nekam tako veliki kot naš jež, so porasli z grobo dlako; njih glava nima »ust« in ima kljun in sliči torej račji glavi; nosnice so uvrtnane v kljunji zgorec (Oberschnabel), prav tako torej, kot so nosnice uvrtnane v račji kljunji zgorec; medprstne kožice se razpenjajo na nogah. Samice stokarjev ne kotijo živih mladičev; one ležejo jajca in one valijo jajca in one dojijo nato mladiča, ki pride iz jajca.

Vse te živali — od opic do dvoživk — imajo dvostrano somerno (bilateral) telo: njih telo je izleknjeno, ima sprednji, ima zadešnji konec, ima trebušensko, ima hrbtensko plat, ima torej levo in desno (somerno) polovico.

Govorili smo že o tem (Mladika 1929, str. 98) in smo rekli, da neparni udi (hrbtenica, hrbtni mozeg, aorta, vélika spodnja vena, črevo, scalni mehur) ležé v somernici sami pri tako zgrajenem trupu. Hrbtenica pa je zložena iz vretenec, pa pravijo živalim, ki so dvostrano somerne in ki imajo vretenca v somernici — v r e t e n č a r j i (vertebráta). Sesavci, ptiči, močeradi so torej vretenčarji. Po vsem le-tem torej pravimo, da neki vretenčarji posnemajo kisik s pljuči, da neki vretenčarji posnemajo kisik časih s pljuči, časih s škrgami, da neki vretenčarji posnemajo kisik ves čas življenja s škrgami.

Pa r i b e so tudi dvostrano somerno zgrajene: tudi ribe imajo vretenca in hrbtenica je tudi pri ribah v somernici. Ribe so torej tudi vretenčarji. Kakšni so udi, ki rabijo ribam za posnemanje kisika?

II. Neke ribe imajo pljuča in obenem škrge. Nemec označa take ribe kot »Lungenfische« = pljučarice; naravarji pravijo takim ribam »dípnoř«, kar bi bilo po naše »dvojedihe« ali — morda bolje — »spoladihe« ribe.

17. S p o l a d i h e r i b e (dípnoř). Mladiči spoladihih rib so močno podobni mladičem od močeradov, celó nekaki (zadešnji) udi ob trupu so opazni pri njih. Odrasle spoladihe ribe so ribjega trupa, pa vendarle precej podobne močeradam: po-

sebnost glava in v glavi nos sta zgrajena kar po močeradje. Požiralo spoladih rib ima izbuljek na trebušensko plat; izbuljek so pljuča (ribe). Spoladihe ribe imajo razen pljuč tudi škrge in dihalo (skoraj) le s škrgami. Spoladihe ribe posnemajo torej iz vode kisik po škrgah, morejo pa vdihavati zrak tudi skozi nos v žrelo in pljuča. Spoladihe ribe živé trajno v vodi, morejo pa dihati kot pozemne pa tudi kot povodne živali.

18. (Prave) ribe dihalo s škrgami. Štejejo med (prave) ribe morske konjičke, kapeljne, makrele, tune, ostréze (ostréze, ostríže), ribje poleno (polenovke, trské), jegulje (ogor, ugor), ščuke, karfe (karpe, krape), slanike (sledí), sardine, sardale, postrvi, jesetre, skate, morske some (morske pse, volkove), piškurje — številna je njih vrsta. Ribe ležajo jajca (ikre); neke njih pa rodé žive mladiče, neke ribe so torej živorôdne (Cigale).

Dihanje je posnemanje kisika iz (tekočinaste ali plinaste) okolije in oddajanje CO₂ v okolijo. Vse ribe (časih) prihajajo do vodne gladine, lápajo zrak ter ga nato izpljujejo: gre za dihanje z ustno sluznico. Usta (ribji lap) so početek črevesa pa gre za (majhenotno) čревно dihanje tudi pri ribah. Slovenci — smo rekli — govoré o ribjih škrgah tudi kot o ribjih »ušesih«. Ribíči ob hrvatskem primorju — letos sem slišal to — tudi označajo škrge kot ribja »úha«.

Poznamo somerno in dvostrano zgrajene živali, ki nimajo iz vretenc zložene hrbtenice. Polži so take obče znane živali, ki so somerno in dvostrano zgrajene, ki nimajo hrbtenice, ki sploh nimajo pravega, dobro in lahko opaznega grodja ne v telesu ne ob telesu. Pravijo torej, da takšne živali spadajo v rod mehkih živali, da so takšne živali mehâni (mehkuži, mehkužci).

19. Mehâni (mollusca). Naravarji štejejo k mehanom dobro število živalskih vrst: povodni in pozemni polži, školjke (bisernica, ostriga) so mehâni; prav tako tudi hobotnice in sipe (Tintenfisch; »polipi«). Vse te živali dihalo: povodni mehâni imajo škrge, pozemni pa pljuča.

III. Poznamo živali, ki so zgrajene somerno in dvostrano, ki jim je trup zgrajen iz zaporedcev, ki imajo ob vsakem zaporedcu členite ude (ob trupu) in ki imajo (trdno) grodje (skeleton) vne trupa in ne v trupu. Pravijo nekim takšnih živali zaželke.

20. Zaželke (insecta) so znane po svojih kar nešteti vrstah. Obče znani so pod (živalsko) kožo živeči srpci (grinje, pršice; sarcopidae), ki nam delajo garje (kožni srab; Krätze; scabies); obče znani so raznoteri pajki (araneidae), škorpioni (strupijani), bolhe, muhe, komarji, obadi, metulji,

bčele, mravlje, ose, sršeni, šiškarice (cynipidae; Gallwespen), čmrlji, raznoteri hrošči, krtki (volkei; myrmekoleon = »mravloleni«), stenice, vodni drsavci (hydrometra), škržadi, trtna uš, raznotere »uši« po rastlinah, kobilice, kačji pastirji, črički (murni, grilčki), bramorji, ščurki, molji, srebrne »ribice«, enodnevnice. Zaželke dihalo s presapnim cevjem. Presapno cevje povodnih zaželek se prične v škrgah ob straneh trupa. Neke majhne zaželke pa nimajo presapnega cevja in dihalo kar le s telesno povrhnjo — kožno dihanje je pri njih.

Govorili smo o dvoživkah kot o premenjakih. Pa zaželke so tudi premenjaki (der Metamorphose unterworfenen Tiere). Saj vemo: zaželka izleže jajce; ličinka pride iz jajca; ličinka se zabubi, se zaprede, in ličinka se premeni po bubi, po zapredku v zaželko. Poudarjali smo vse to premenjajstvo, ker vemo, da radi in kar skozi poudarjajo premenjajstvo kot nekaj »bistvenega«. Pa vse živine so premenjaki: premenjajstvo je le tu vidnejše, tam pa manj opazno. Taka poudarjanja premenjajstva naj bi izginila in preprosto opis premenjen naj jih nadomesti. Brehm pravilno pravi: »Želel sem pokazati pri našem primerku, kako so oznake »razvoj po premenjajstvu« in »razvoj brez premenjajstva« močno malo povedne (sehr relativ). Naš poljski slinar (= polž, limax agrestis) se brez dvojbe premeni še v jajcu, saj ima — dokler je še v jajcu — vnanje in notranje ude, ki jih dozorel slinar več ne potrebuje in ne rabi; zadeva je torej kar taka kot pri paglavcu, ki dozorel nima več veslavnega repa. Trezno si oglejmo zadevo, pa vidimo, kako »nebistvena« postaja jajčja lupina, ki jo sistematski zoologi razpenjajo kot prepažek med razvojem premenjaka in nepremenjaka.«

21. Raki. Postava raka dobro enači postavi zaželke. Raki so zgrajeni somerno in dvostrano, njih trup je iz zaporedcev, členiti udi so ob vsakem zaporedcu, grodje oklada račje telo in ni v račjem telesu.

Naravarji prištevajo k račjemu rodu marsikatero živino, ki je nepoučen človek ne označa kot raka: prešički (prešičice; Assel; oniscus) so tudi raki po sodbi naravarjev. Preprosto človek pozna (našega) domačega raka, pozna kratkorepega raka (Krabbe), ve za vélikega morskega raka (Hummer) in pripozna našo (majhno, stisnjeno, živahno) povodno bolho tudi še za raka. Večina račjih vrst živi v vodi, pa so jim škrge v dihalu. Pozemno živé raki — tako »prašički« — imajo škrge in pljuča obenem. Neki pomorski raki (samotarci; coenobita) nimajo ne škrg ne pljuč: njih »rep« je dobro razvit in njih »rep« ima nežno, mehko odev in gosto žilje je pod to kožo, in prav ta »rep« je

dan tem rakom za sprejemanje kisika (in od-dajanje CO₂). Ti raki se seveda močno bojijo za svoj mehki rep, za svoje dihalo, pa si poiščejo primerne, prazne, zapuščene polžine, vtaknejo rep v polžine in se vselijo v te polžine. B r e h m pri-poveduje, da takega raka prej raztrgaš, preden dobiš iz stanovanke polžine njegov rep.

IV. 22. Č r v i so dobro raznoterih vrst. — Neki črvi so nitasti (»gladki«) in valjasto zatóčeni (ne-matóda): obče znana trihína spada v to črvad. štejejo tudi človeško glisto (áscaris), šilorepo glisto (otročja glista; oxyuris), konjsko glisto (strongýlus), svinjsko glisto (echinorhýnchus), šibkoglavo glisto (trichocéphalus) v ta črvji rod. — Neki črvi so ploski. Teh ploskavcev neki živé posamič, neki pa prirastejo drug na drugega ter se nanizajo v »žive trake«. Označamo te »žive trake« kot trakulje. — Neki črvi so tudi valjasto zatóčeni, pa niso nitasti (»gladki«), temveč: njih telo je zloženo iz dobro vidnih obročkastih zapo-redcev. Pravijo tem črvom zaporedkarji (anne-lída); naša pijavka pa naša navadna deževna glista (podzemeljski črv; lúmbricus agricola; glej: Mla-dika 1927, str. 416) so taki zaporedkarji.

Neki črvi imajo usta, črevo, danko; neki črvi pa nimajo ne ust, ne črevesa, ne danke. Večina črvadi živi v vodi (v tekočinah) pa posnema kisik kar s kožo (in s črevesom) iz tekočinaste okolije.

Neki črvi (enteropneústa) so valjasto zatóčeni in so votli. Ti črvi imajo na (obeh) plateh telesa nekaj (20) somerno ležečih rež (»škržne reže«), ki držé v votlavo valjastega telesa. Glavenski konec črva je zmóčen; precéj mogočen, votel, mesen jezik moli iz glavenskega dela; ta jezik ima drob-no prepustino (luknjico) na prostem koncu. Žival vsesava vodo skozi prepustino v jeziku; voda teče v votlavo telesa; opaž votlave posname iz vode kisik (in druga hraniva), na kar žival izbrizgne vodo skozi škržne reže. Gre torej za dobro izra-ženo čревно dihanje. Ponovno poudarimo: črevo — pljuča — škrge so eno pa tisto.

Črvi imajo izleknjeno telo; njih telo ima sprednji in ima zadešnji konec in ima trebušensko in hrbtensko plat. Neke, precéj obile, do pol metra dolge pomorske živali so precéj podobne črvom — pravo v pravem pa nimajo ne hrbtja ne trebušja: kar prav pravi, izleknjeni, votli valji so. Črevo leži v tem votlem valju; črevo se odpira ob enem koncu valja z ustno odprtino, ob drugem koncu z danko. Te živali so mehke, so mesnate in so dobro cenjena jed od nekih narodov (Kitajcev). Te živali so torej klobasaste oblike in so — v spi-ritu namočene — res prilične »ponesrečeni« klo-

basi (B r e h m). Ime je tej živâdi »holotúrije«; rekli jim bomo morske klobase ali morske múlice.

23. Holotúrije (holothurioídea) imajo votle, vejaste poganjke ob danki, torej v zadešnjem delu telesa. Morske klobase vsesavajo vodo v danko; vsesana voda se razleze tudi po votlih poganjkih ob danki; opaž poganjkov posname iz vode kisik; žival nato zopet iztrebi kisika osiročeno vodo skozi danko. Poganjki so torej nekaka »pljuča«, ležeča ob danki in odprta v danko. Ta pljuča so stvarjena za povodno dihanje, pa naravarji res pravijo, da imajo morske klobase »zapovodna« pljuča (Wasserlunge). Mi ostanemo pri tem, kar smo dejali, in označamo slej ko prej dihala, na-menjena za povodno dihanje, kot škrge. Torej: škrge ležé pri morskih klobasah v telesni votlini in so torej n o t r a n j e škrge; B r e h m označa ta »zapovodna« pljuča tudi le kot »notranje škrge«.

Sesavci, ptiči, plazivci, dvoživke, ribe, mehani, zaželke in raki, črvi imajo le eno somerno rav-nino pa imajo torej le dve plati, le dve strani: desno in levo; pravimo torej, da so dvostrani (bilateral). Poznamo pa živali, ki imajo po več somernih ravnin; vse te ravnine se sečejo v (eni) somerni črti — v osi. Prereži tako žival v kateri-koli somernih ravnin in podolž ob osi, kar vedno dobiš (dve) polovici. Te živali so torej nekam tako zgrajene, kot je kak rastlinski sadež zgrajen: re-cimo kot pomaranča. Imaš os pri pomaranči in os drži od muhe do peclja; razprti krlje s katero-koli ravnico med krlji, pa vedno dobiš (dve enaki) polovici in somerne ravnice vse držé skozi os. Le-one, že omenjene, morske múlice ali morske klobase so že take živali. Poznamo še drug, velik rod živali, ki je njih telo tako zgrajeno: i g l o - k o ž c i (echinoderma) so ta rod. Naravarji so mnenja, da oznaka »iglokožci« ni dobra oznaka. Morski ježek spada v rod iglokožcev in morski ježek ima res »igle«. Mnogi iglokožci so pa brez »igle«. Mi smo označili neke živali kot dvostrane, pa se torej izognímo nejasnosti in označimo »iglo-kožce« za m n o g o s t r a n e živali.

24. M n o g o s t r a n e ž i v a l i (radiäre Tiere) torej: morske lilije, morske zvezde, gibke morske zvezde (Schlangensterne; ophiura) — si napravijo trdnjšo ali nežnejšo apneno obklado skoraj krog vsega telesa; obklada je zložena iz posamnih ploščic. Obklade oziroma ploščic mestoma ni; ob-klade predvsem ni na tistem mestu, ki žival leži na morskem dnu z njim; širša okroglasta prepu-stina je tam in prideš živali v usta po tej pre-pustini. Žival ima ob ustih nekaj (5) krepkih zob in ima gosto, v nekaj (10) skupkov razrejeno, š k r ž n o č u m o v j e ob ustih. Črevo (usta) in pa

dihala (škržno čumovje) so torej tudi pri teh živalih pridružena drugo drugemu; vse to nas utruje v misli, da sprejemamo res hrano po dihalih, da je kisik res hrana.

Neke vrste mnogostranih živali nimajo ne pljuč, ne presapnega cevja, ne notranjih, ne vnanjih škrg, pa dihaajo — sprejemajo kisik in oddajajo CO₂ — kar s povrhnjami.

Poznamo še živali, ki (pravo v pravem) sploh nimajo udov (organov); živali so to, ki so (pravo v pravem) kar le skupki (skoraj) enakodejavnih in enakovrednih celic. Te živali živé v vodi — po večini v morju — in so zgrajene takole.

Misli si primeren kos sirovega, rjavkastega platna; ta kos platna naj je pripravno prirezan; platno pa naj je tako pripravno prirezano, da dobiš oblo, če sešiješ robove platna. Namaži eno plat tega pripravno prirezanega platna z voskom. Sešij namazano platno v (votlo) oblo in sešij tako, da bo namazana plat platna v obli, da bo namazana plat »gledala« v votlino oble. Vtisni z ene (same) točke nastalo oblo, pa bo vtisnjena plat oble legla z namazano platjo ob namazano plat neutisnjene plati. Namazani plati se bosta seveda sprijeli, bosta »zrasli«. Obla je postala (široko odprta) žakelj pri tem. Ostenje žaklja bo imelo dva lista, dve plasti: vnanji list, ki je bil že prej vnanji, pa »notranji« list, ki smo ga vtisnili in ki je postal (notranji) opaz žaklja pri vtisnjenju. Jasno si predstavljaj vse to: težko dobiš za naravarja zanimivejše zadeve od naše.

Vnanji in notranji list našega žaklja sta storjena prav iz enega platna, toda — dejava vnanjega lista je le precéj druga od dejave notranjega lista pri uporabi žaklja. Obesi naš žakelj — z razprto odprtino navzgor — na vejevje suhega drevesa, pa bo sonce sijalo na žakelj in dež ga bo pral. Vnanji list, vnanje platno bo posivelo, bo obledelo, se bo ubelilo. Notranji list, notranje platno bo ostalo temno. Po dežju zmoceno vnanje platno se bo urno posušilo na soncu. Luže in moča bo ostajala na dnu žaklja in v gubah žaklja, torej na notranjem listu. Vnanji in notranji list bosta torej »trpela« vsak po svoje in vsak po svoje bosta »delala«.

Misli si sedaj votlo oblico in misli si, da celice po ena in ena pa tesno druga ob drugi naj so oblici v ostenje. (Taka oblica je narisana v Mladiki 1928, str. 454). Misli si le-to oblico — recimo z zgornje plati — vtisnjeno in tako vtisnjeno, kot je bil vtisnjen le-oni platneni žakelj (oziroma obla) po naši roki: žakeljček, žepno, skodelica — označi kot že sam hočeš ta lik — bo nastal iz oblice. Oblica je imela en sklad celic v ostenju —

žakeljček (žepno, skodelica) bo imela dva sklada celic v ostenju: vnanjega (prej spodnjega) in notranjega (prej zgornjega); vnanji sklad prehaja ob »robu« skodelice v notranjega.

Pa poznamo živali, ki so res take »skodelice« in ki se res tako »razvijajo«, kot smo opisali: vznikna celica (jajce) se množi in kepica celic nastane iz nje; kepica se zvotli in votla oblica nastane iz kepice; votla oblica se vštuli (se vtisne) in odprta meh postane iz nje; meh je ostenjen po dveh skladih celic.

Sedaj pazi! Vemo, da vse živine — rastline in živali — nastanejo — se »razvijajo« — iz vznikne celice (jajca): fižol in slon. Vemo: jajce vseh »višjih« živali (metazóa) se spremeni v votlo oblico, ostenjeno po enem skladu celic. Vemo: vsaka taka votla oblica se vštuli (v skodelico) pri vseh »višjih« živalih. Vsaka (posamna) »višja« žival se razvija torej tako, da je nekaj časa (nekaj ur) podobna vštuljeni »skodelici«. Naravarji imenujejo tako — iz vznikne celice nastalo — telesno obliko »gastrulo«. Naravarji pravijo torej: vsaka »višja« žival ima nekaj časa (nekaj ur) obliko »gastrule«. Beseda »gastrula« pove trebušček, želodček. Žaba je »višja« žival (metazóon). Prav kot ima vsaka žaba nekaj časa obliko paglavca — prav tako ima prav vsaka žaba nekaj časa obliko gastrule. To velja za vse »višje« živali: za vse vretenčarje, za vse mehane, za vse mnogostrane živali. »Višje« živali (metazóa) so za naravarja vse živali, izvemši onih, ki so vse življenje kar le celice samotnice. (Namenoma opuščam podrobnosti.) Neke živali ostanejo torej celice-samotnice vse življenje; neke živali so najprej celice-samotnice (vznikne celice) in postanejo pozneje gastrule in gastrule se prelevé v obliko, ki je usojena živali; — neke živali so pa najprej tudi le celice-samotnice in postanejo pozneje gastrule in tudi — ostanejo gastrule vse svoje živédni. Pravijo tako zgrajenim živalim »coelenteráta«.

25. Coelenteráta, votláki. »Koílos« pove votlo, »énteron« pove črevo. »Coelenterata« so torej živali, ki niso drugega kot kar le »votlo črevo«. Brehm označa »coelenterate« kot Hohloder Sacktiere; mi jim porečemo (ob Cafu) »votláci«.

Celice, ki je votlak zložen iz njih, čutijo, se gibljejo, imajo (prednike pa tudi) potomce. Te živali se morejo torej gibati. Celice se rušajo iz ostenja votlaka; orušane celice se delijo, se množijo, so torej vznikne celice — pa započno novo mlado žival.

Morske gobe, korale, polipi, klobučnjaki (meduze) spadajo v rod votlakov. Kar umevno je, da novih votlakov nastane iz razrezanega ali razkosmanega (starega) votlaka toliko, kolikor je bilo odrezkov ali kosmov. (Namenoma opuščam podrobnosti.) Umevno je, da vsaka celica votlaka diha kar sama zase, da posnema torej iz vode kisik kar sama zase. Umevno pa je tudi, da je notranji list votlaka posebno dejaven pri prebavi: vse kar pade v votlaka, vse kar voda nanese v votlaka, vse kar votlak prisesa ob gibanju — vse obleži na notranjem listu. Votlaki torej nimajo nepljuč, neškrge, ne presapnega cevja: oni so kar škrge, kar črevo.

Erjavce (Pleteršnik) označa neko ribo (Klumpoder Mondfisch, orthogoriscus) kot »morski mesec«. Zanesljivi in skušeni ribiči hrvatskega primorja so označili (meni) morske klobuke (meduze) za »mésece«. Meduze, plavajoče na morski gladini, so prav res »meseci«. Ribiči so trdili, da »meseci« prihajajo predvsem o mlaju na površje morja.

26. Poznamo še živali, ki ostanejo celice-samotnice vse življenje. Amébe (menjačice) so take živali. Povedali smo že, da te živali dihamo z vsem površjem svojega neznatnega telesca. Vsaka taka celica-samotnica zna vse: ona diha, jé, pije, čuti, se giblje, ima potomce.

Končamo s pregledom. Prav bo, če sedaj nekaj ponovimo, nekaj pa dostavimo. Ponovimo: vse živine trebajo kisik; spajanje (ostalih) hraniv s kisikom daje živinam večnost (energijo). Dostavimo pa: neke živine ne posnemajo kisika iz okolice, temveč posnemajo kisik iz hraniva samega. One torej razkrajajo (spalten) del hraniv in pridobivajo kisik ob tem razkrajanju. Take živine ne potrebujejo zraka, (prost) zrak je takim živinam celó škodljiv. Te tajivodihe živine imajo ime ana-erobiónti = brez zraka živeči.

KO SO HRASTI ŠUMELI

ZGODOVINSKI ROMAN

Spisal S. R. Minclov / Iz ruščine prevel B. Vdovič

Petnajsto poglavje.

Djakona so odvedli v kamenito celico, sezidano v obširnih kletah glavnega grajskega poslopja, kjer so prebivali križarji, in ga vrgli tja, ne da bi mu bili razvezali roke.

Bivati v celici je bilo svoje vrste mučilo: bile so tako majhne in ozke, da človek v njih ni mogel niti pokonci stati niti iztegnjeno ležati. Sedeti v njej z na hrbtu zvezanimi rokami in še z eno ranjeno — je bilo mučno.

Djakon niti trenotek ni dvomil, kaj ga čaka. In čepeč na petah je pihal kakor kovaški meh in

se jezil, da bo moral umreti nepristojno — kakor pes, na nemškem konopcu. Nekaterikrat je napel moči in poskušal potrgati vezi, da bi se mogel vreči na tiste, ki pridejo ponj, in razbiti pred smrtjo vsaj eno osovraženo mu glavo ob zidu. Toda bolna roka je bila popolnoma brez moči in samo kri je udarila iz nastale rane in mu zmočila prste in vrvi.

Čez dve uri so se sredi popolne tišine začeli doneči koraki; po železju vrat so zarožljali ključi. Vrata so se odprla in pojavili so se oboroženi hlapci. Ko so se prepričali, da se strašni ujetnik ni osvobodil vrvi, se je eden njih pripognil, stopil v celico in previdno potegnil Djakona za rokav.

»Idi!« je dovolj čisto po rusko rekel hlapec.

»Kam?« je vprašal Djakon, ne da bi se ganil z mesta.

»H komturju!« je rekel zasmehljivo hlapec.

»Čašo medu ti hoče ponuditi!«

Djakon je ošinil s svojimi krvavo podplutimi očmi sovražnike, se molče dvignil in izlezal na prostorni hodnik; zatohli zrak v njem se mu je po zadušni celici zdel nenavadno svež in čist. V njegovo začudenje pa ga niso bili odvedli v temnico, temveč v poslopje, ki se je tiščalo gradu. Tam se je po kamenitih, zavitih stopnicah s svojimi spremljevalci vzel v tretje nadstropje, kjer so ga zaprli v nevelik, a vendar obsežen in svetel prostor; pred odhodom so mu hlapci razvezali nabuhle in otekle roke.

Brž ko so se zaprla vrata, je Djakon skočil k oknu. Pred njim se je razprostiralo neveliko, z rumenim peskom posuto notranje dvorišče, ki je imelo obliko pravokotnika in je bilo določeno za viteške igre. Od treh strani so ga obkoljevala kamenita poslopja, s četrto pa se je naslanjalo na trdnjavsko obzidje.

Gotska okna nižjih nadstropij teh stavb, ki so gledala na dvorišče, so bila zadelana z železnimi križi; nad njimi pa se je v vsej dolžini zidanja raztezal viseč balkon z ograjo.

Na dvor se je dalo priti samo skozi velikanska, cerkvenim podobna vrata, ki so bila prebita v glavnem, srednjem poslopju, nasproti visokemu okroglemu stolpu na obzidju. Stolp in vsa poslopja so bila blesteče bela.

Djakon je zagrabil z zdravo roko debeli prot križev, vdelenih v okence, in jih potresel, toda križi se niso udali.

»Ščenka bi bilo treba!« je pomislil in razklepal prste.

A če bi jih ščenok tudi izpulil, ne bi to nič koristilo, kajti niti ni bilo mogoče spustiti se dobrih pet sežnjev na dvorišče niti se ni dalo z dvora priti drugod kakor skozi glavni grad.

Isti hlapci so prinesli Djakonu obed: kratec kruha in vrč vode. Djakon, ki je bil legel na goli leseni pograd, je zagledal, ko so se odprla vrata, ostra kopja, ki so se porinila skóznje; po rusko govoreči hlapec je šel pod njihovim kritjem k Djakonu, postavil kraj pograda, kar je prinesel, in se oddaljil.

»Hej, mladeček!« ga je z debelim glasom ogovoril ujetnik. Hlapec se je ustavil.

»Zakaj ste me privedli semkaj?« je vprašal Djakon.

»Jutri zveš!« je zagonetno odgovoril hlapec. »Joj in si nabiraj moči, potreboval jih boš!«

In vrata so se zaloputnila za njim.

Djakon je zamrmral neke psinke in si začel hlastno tolažiti glad: bodočnost ga ni nikoli vznemirjala.

Ali se je bilo vznemirjati za kaj: v okolici Derpta je bil tiste dni živ ujet ogromen divji medved, ki je raztrgal dva človeka, in komtur, ki je ljubil vsakovrstne prizore, je namesto običajne kazni določil, da se na turnirskem prostoru bori divji Moskovič z zverino.

Končavši obed je šel Djakon spet k oknu in začel, ker ni imel kaj delati, pozorno proučevati vse kote dvora.

Toda razen na gladke stene ni bilo na kaj gledati; po dvorišču, razbeljenem od sonca, ni šla živa duša, samo pri najbližjem robu okna glavne gradu sta se obirala dva zidarja; sneta okenska rešetka je stala ob zidu in onadva sta preiskavala njen počeni del.

Djakon ju je dolgo gledal, mahoma pa je začel zamolklo rjojenje: pod okroglim stolpom je rjovel njegov jutrišnji nasprotnik — lačni medved.

*

Naslednji dan zgodaj zjutraj so Djakona, trdno spečega na svojem trdem ležišču, zbudili isti hlapci.

Razen dvojne količine kruha so mu prinesli namesto vode poln velik lonec mleka in Djakon ga je, hohotaje se kakor oddaljen grom, z naslodo izpil, ne da bi ga bil izpustil iz rok.

Poskusi blagodušno nastrojenega ujetnika, da bi stopil s hlapcem v pogovor, se niso posrečili: ta je na kratko pripomnil, da pride kmalu ponj, in odšel s svojimi tovariši.

Jesti se Djakonu ni ljubilo; odlomil je kosček kruha in ga leno žlevil, vse ostalo pa je kakor varčen človek spravil v svoj brezdanji žep.

Na dvorišču je bilo slišati neko potrkanje in glasove, ki so se veselo klicali.

Djakon je stopil k oknu in videl, da nosijo na balkon dolge klopi in jih postavljajo v dve vrsti: zadnje klopi so bile znatno višje od sprednjih. Nanje so pognili prestrala iz rdečega, z vzorci pošitega sukna; na sredo balkona so postavili naslonjač z visokim rezljanim naslonjalom in s sedežem iz rdečega baržuna.

Zidarja spodaj sta naglo vstavljala rešetko in zamazovala jamice z apnom.

Na trdnjanskem zidu, nasproti balkonu, so se eden po eden začeli zbirati raznovrstni ljudje. Prvi so prileteli skupaj otroci, za njimi so se začeli pojavljati odrasli — hlapci, konjarji, kuharji in drugo grajsko služabništvo; nekoliko pozneje so se pokazali, napravljeni kakor za praznik, meščanje — moški in ženske.

Djakon je radovedno ogledoval vedno bolj rastočo množico na zidu: obleke, kakršnih še ni videl, mnogih so se mu zdele čudovite.

Otroci so posedli vzdolž skrajnega roba zidu, spustili noge nizdol in bingljali z njimi nad dvoriščem. Odrasli so se porazdelili za njimi; mnogi so se spravili celó na kamenite zobce obzidja.

Pritajeno, a vendar šumno govorjenje je napolnjevalo dvorišče.

Zidarja sta opravila svoje delo in se oddaljila: ogromna vrata so ju izpustila in se težko zaloputnila za njima; slišalo se je, kako je šklepnila v njih velika železna kljuka, ki jih je zaprla.

Djakon je izprevidel, da vse čaka nekakšne predstave, in se nekoliko udobneje usedel na okenski polici, da bi tudi on gledal nemške glumače.

Balkon se je začel polniti z redovnimi vitezi v mehkih nizkih klobukih, okrašenih z dolgimi nojevimi peresi in v belih plaščih z našitimi velikimi črnimi križi; oni so zavzeli sredino balkona in stojé čakali prihoda komturja. Konci balkona so bili določeni za povabljenе častne goste.

Dva trobentača v sinjih jopičih in kratkih nabranih hlačah, stoječa vsak na eni strani vrat, držečih na balkon, sta zdajci nad glavami vitezov dvignila lesketajoči se dolgi srebrni trobenti in zatrobila sprejem.

Zvoki so se rezko razlegnili po vsem dvorišču in nastala je tišina.

Skozi vrata se je pojavil komtur — bolj majhen, suh starec, ki se je v obleki samo po naprsni zlati verižici razlikoval od vitezov-bratov; s pokimom glave in kretnjo roke je pokazal vsem, naj sedejo, in se je usedel v svoj naslonjač.

Zopet sta se dvignili na soncu lesketajoči se trobenti in zadonel je zvočen in kratek poziv.

Djakonu so se doteknili rame; bil je tako zamaknjen v prizor, da ni slišal korakov ljudi, ki so prišli k njemu.

Hlapec mu je napravil znamenje, naj gre za njim, toda Djakon ni razumel.

»Kaj ti je?« je zagodel.

»Idi . . . treba je! . . .« je odgovoril hlapec. Djakon se je dvignil z okenske police.

»V temnico, ka-li?« je vprašal, potezaje hlače nase. »Počakal bi bil, hudič, malo, ne vidiš, da bodo predstavljali!«

»Ne . . .«

Djakon je z jezo pljunil, pogladil s prsti svojo neposlušno grivo in odkorakal za hlapci.

Ko so prišli po polžastih stopnicah doli, so se njegovi spremljevalci obrnili na drugo stran od vhoda in Djakon je stal nenadoma pred nizkimi vrati.

»Sèm!« je rekel hlapec in pokazal z roko nanje.

Djakon je prijel za kljuko, odprl vrata, stopil in mahoma bil na istem dvorišču, na katero je gledal s svojega okna. Vrata za njim so se zaprla.

»Kam naj grem?« je vprašal Djakon in se ozrl, toda razen njega ni bilo na vsem dvorišču niti straže niti žive duše; potrkal je na vrata — vrata so bila zaprta.

Na obzidju so se nalahko zasmeli.

Djakon je obrnil pogled nanje in opazil, da so oči vse množice, vitezov in imenitnikov uprte vanj.

Nevajeno čustvo neprijetnosti se ga je polastilo, a se je takoj umeknilo popadu jeze.

»Kaj se režite, norci!« je zagodrnjal in stiskal zdravo pest, »ali še niste videli ljudi?«

Toda množica je že odvrnila od njega svetle oči in jih usmerila v drugo stran; tudi Djakon se je ozrl tja in zagledal, da so se železna vrata stolpa odprla na stečaj in skóznje je prišel, njuhaje zrak, ogromen temen medved.

Gledavci, ki so obkoljevali dvorišče, so umolknili in zdajci je Djakon spoznal in razumel, na kako zabavo se je zbrala pisana množica.

V notranjosti ga je nekaj zbadlo.

»Eh, ko bi imel vsaj nožek,« je pomislil žalostno in roka mu je nehote otipala žep, toda razen kruha ni bilo tam najti nič.

Medved je, oziraje se, obstal na vseh štirih sredi dvorišča, nato je stekel nekoliko sežnje, zateptal na mestu in zopet dvignil gobec: začutil in zagledal je Djakona.

Misel na beg je temu šinila v možgane in ugasnila: pred zverjo se ni bilo kam rešiti.

Gledavci so napeto pričakovali, kako se bo stvar razvila, in kakor da je Djakonu kdo povedal, da bi radi, da bi on, kričeč od strahu, kakor zajec

na vse pretege stekel pred zverjo, oni pa bi zatulili in zajuhejsali za njim.

Jeza je napolnila Djakonu srce.

»Lažete!« se mu je iztrgalo; »če mi je kdaj poginiti, ne bom po babje!«

In smelost izkušenega borca se mu je zdramila v duši pred smrtno uro.

Medved je vstal na zadnje noge in se mu, zamolklo renčaje, bližal. Djakon je premeril z očmi razdaljo, ki ga je ločila od zveri, odvezal vrv, s katero je bil prepasan, se prekrižal s širokim križem in ji, sam velikanski in kosmat, stopil naproti.

Gledavci na steni so vzdihnili in odreveneli. Djakon je sklenil približati se medvedu na tri sežnje, nato planiti nanj in poskusiti, da ga s sunkom glave v trebuh zvrne po tleh in potem z vrvjo zaduši.

Medved je sedel na zadnje šape, pritisnil ušesa tesno k glavi in, vedno groznejše renčaje, začel pričakovati približajočega se nasprotnika. Djakon je stopal nalahko in naglo, kakor bi se točil po žoltem pesku. Deset korakov od medveda se je mahoma ustavil, da bi se tem silneje lahko zagnal z glavo naprej, medved se je vzravnal na nogah in zamahnil s šapami; prerezana ušesa so se mu zdajci postavila pokonci.

»Mihajlo Ivanič!« je kriknil osupli Djakon. »Ti si?«

V odgovor se je razlegnilo znano rjojenje. Medved in človek sta se vrgla drug na drugega in vsa tisočera množica, ki je zadrževala sapo, je zagledala, kako sta se kakor pijana sprijela in objeta zamajala sredi dvorišča.

»Liže ga, liže ga!« se je sredi občega molčanja razlegnil vzklik strmenja na obzidju.

Pošastni medved se je spustil na vse štiri, se kakor pes drgnil z glavo Djakonu ob kolena in začel vtikati gobec v njegov žep.

Ta mu je dal krajec kruha in je v izbruhu divje radosti visoko dvignil svojo šapo ter potresel z njo.

»Kaj imate zdaj, psi?« je po vsem dvorišču zabobnela njegova mogočna oktava. »Fej vas bodi!«

Djakon je pljunil, kakor bi hotel zadeti samega komturja, in vzhičenost mu je kakor vino prešerno udarila v glavo.

In zdajci se je Djakon spomnil na okno, okoli katerega sta se sukala zidarja. Misel, da se križi morda še niso utegnili utrditi v apnu, kakor je treba, se mu je zablistala v glavi, in kakor veter je stekel po dvorišču. Medved je skočil za njim in gledavci se še niso utegnili zavedeti, ko je Dja-

kon pograbil z rokami sveže vzdane križe in jih potresel; križi se niso udali.

»Mihajlo, ruši!« je sopihaje kriknil Djakon, obrnivši se k zveri in še nadalje zaman skušal izruvati železje.

Medved — kakor bi razumel besede; njegove šape so se zatekile med protje. Trenotek — in človek in zver sta ga skupno izruvala, skočila na okensko polico in izginila v gradu.

Oglušujoči kriki so se razlegnili za njima; na obzidju in na balkonu je nastala zmešnjava. Gledavci, ki si niso mogli razjasniti, kaj se je zgodilo, so drli v grad in na zunanje dvorišče, toda tam ni bilo ne ubežnika ne zverine. Ko sta bila skočila na okno, sta prišla v visoko in obširno dvorano konventa; Djakon je z vihrajočimi lasmi in haljo drevil skóznjo in, pribežavši z medvedom na splošno, s kamni potlakano dvorišče, kakor na krilih dirjal k vratom; po poti ni srečal niti duše: vse grajsko prebivalstvo se je bilo spričo pričakovane praznične predstave zbralo krog turnirskega dvorišča. Tam je bila tudi glavna straža in samo en hlapec, ki je bil z železno kljuko zateknil durce v zaklenjenih vratih, je, prislonivši svojo helebardo k zidu, ležal poleg njih.

Ko je začul ropot na glavnih stopnicah in topot nog nato, se je obrnil in pri priči odrevenel od strahu in začudenja: naravnost proti njemu sta kakor vihra drevili dve pošasti. Ena, človeku podobna, je pograbila njegovo helebardo in s treskom odbila kljuko pri durcih, odprla jih na stežaj in oba strahova sta izginila; kakor je hlapec potem, roteč se, pripovedoval, sta oba odletela po zraku.

Dogodek na turnirskem dvorišču je napravil precej razburjenja in strahu ne samo v gradu, temveč tudi v mestu, po katerem so se takoj raznesle vesti o zagonetnem slučaju.

Neke priče tega dogodka so trdile, da je Moskovič vrgel medveda, ker ga pa ni imel s čim končati, je začel bežati, a zverina se je pognala za njim; drugi so se rotili, da je medved, ki je pred tem raztrgal dva človeka, lizal Moskoviču obraz in zbežal poleg njega kakor pes.

Vse govorice pa so se iztekale v splošno mnenje, da je bil Moskovič čarovnik, in pripovedovanje preplašenega stražnika pri vratih je potrjevalo to prepričanje.

Tak je bil vek, ko so vsak slučaj, ki je količkaj stopil iz vrste običajnih, pripisovali čarodejstvu in ko je po vsej Evropi gorelo na tisoče grmad, na katerih so sežigali čarovnike in čarovnice.

Edini komtur domberškega gradu, ki v dnu duše ni posebno zaupal ne v bivanje Boga ne hu-

diča, je slutil to, kar se je ujemalo z resničnostjo, namreč, da je bil ujetnik eden takrat posebno v Rusiji številnih medvedarjev in se je srečal z dobro znano živaljo.

Brž ko se je izkazalo, da sta Moskovič in medved ušla in ju niso našli, je komtur ukazal, napraviti nanju gonjo s psi, toda preden se je pogonja zbrala in se razkropila po gozdnatih gorah za gradom — sta bila ubežnika že daleč.

Djakon, ki je izborno vedel, da ju bodo preganjali, je začel, ko je prišel do prvega potoka, bežati po vodi nizdol; pribrodivši do Embacha, ga je preplaval in napravil nekoliko zank po vrbovju, prešel nazaj na desni breg in legel s svojim Mihajlom, da se odpočije.

Pogonja je pridirjala do potoka, tu pa so psi, ki so bili zjutraj napaseni in so neradi hodili, izgubili sled, se zgnetli na kup in nehali iskati.

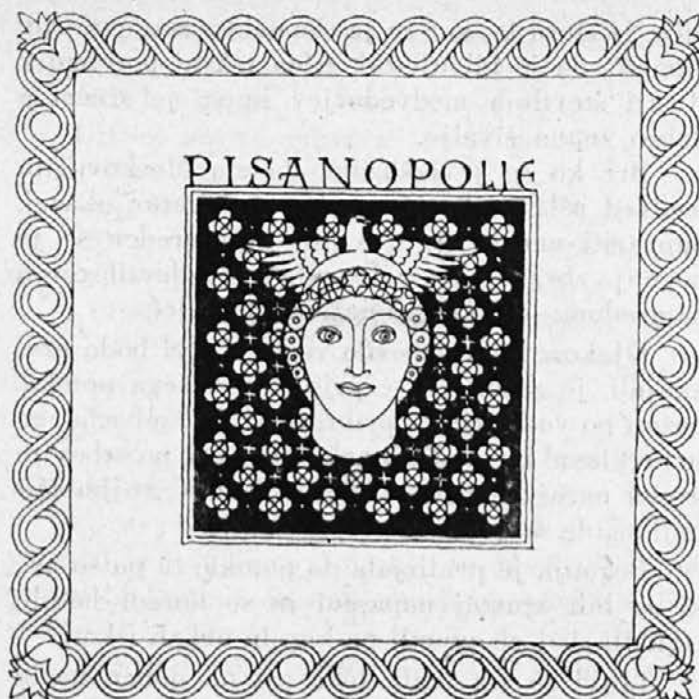
Lovci so jih topli, toda psi na noben način niso šli. Del lovcev je vzel pse na kopčo in krenil po potoku navzgor k bolj divjim mestom, kamor sta jo, kakor so domnevali, najbrže udarila ubežnika; drugi so šli na drugo stran potoka. Tam so pse znova izpustili, toda uspeh je bil isti in pogonja se je vrnila v grad s praznimi rokami.

Misel, da bi bil ubežnik toliko predrzen in se skril, ne v goro, temveč malone prav pri mestnem obzidju, ni prišla nikomur v glavo.

Neuspešno iskanje je dalo govoricam novo snov in v očeh meščanov potrdilo hlapčeve besede, da je čarovnik odletel z medvedom po zraku.

(Dalje prihodnjič.)

DVE ELIZABETI

Viktor Steska

Andrej umorjen.

Dan Andrejevega kronanja se je bližal, toda nasprotstvo se je množilo. Najbolj sta mu nasprotovala njegova žena Ivana, ki svojega moža ni marala, in njegov svak Karel Draški (Durazzo); pridružil se jima je tudi rimski dvor. Naposled so določili kronanje, toda s pogojem, da naj bi nasledovala v vladarstvu Marija, ako umrje Ivana brez otrok, ne pa Andrej. To je Andreja razkačilo, da je v razburjenju pretil nasprotnikom, da se bo maščeval. Nasprotniki so se prestrašili in sklenili, da se odkrižajo Andreja, še preden bo kronan. Priredili so velik lov za več dni v Terra di Lavoro. Mladi kralj je šel v past. Ko so ves dan lovili, so se na večer vrnili v Averso, kjer so se nastanili v prostornem samostanu zunaj mesta, da bi nihče ne čul, ko bi ponoči nastal hrup. Pri večerji so se šalili in smejali; po večerji pa sta šla Andrej in Ivana počivat.

Ko so zarotniki mislili, da v samostanu že vsi spe, so šli pred kraljevo spalnico in so ga po strežniku poklicali. Kralj je spoznal znane glasove in je hitro vstal in šel k njim. Zarotniki so ga napadli in hoteli zadušiti; meča ni hotel nihče rabiti radi vodje, češ, da je s čarom zavarovan proti meču in strupu. Kralj, mlad in čvrst mladenič, se jim je pa izvil in hitel proti spalnici, ta pa je bila že zaklenjena. Klical je na pomoč, a Ivana se ni oglasila, drugi ga pa niso čuli. Samo ogrska žena Izolda, nekdanja Andrejeva dojilja, je čula ropot, odprla okno in klicala na pomoč. Radi krika so se hoteli zarotniki že razgubiti, kar napade Bertrand, ki se je menda čutil najbolj krivega, kralja in prikljče še druge nazaj. Kralja so vrgli na tla, mu zadrgnili vrv krog vratu in ga obesili na okno. Ko je bil mrtev, so ga vrgli skozi okno na vrt in potem odšli.

Ko se je pomirilo, je dojilja prižgala luč in šla proti kraljevi spalnici vprašat, kaj se je zgodilo. Kral-

ljica se ni odzvala. Šla je dalje in zbudila samostansko osebje. Po daljšem izpraševanju in iskanju so našli kraljevo truplo na vrtu; prenesli so ga v cerkev, čuli tamkaj vso noč in molili. Naznanili so zločin Ivani, ta pa se je potajila in ostala v postelji do belega dne.

Ko se je zdanilo, je zbežala Ivana v Neapol, ker se je bala, da bi je ne napadla besneča množica v Aversu. Hlinila je žalost, toda za pogreb se ni menila, tako da je truplo ostalo v Aversu dva dni, potem ga je pokopal kanonik iz Averse Ursillo Minutulo.

Maščevanje kraljevih pristašev.

Pristaši umorjenega kralja so se hoteli maščevati, zlasti Bertrand iz Baucija in Karel Draški, vpravitisti, ki je toliko časa zaviral Andrejevo kronanje. Sedaj, ko je bil Andrej mrtev, se je izjavil zanj in zoper svakinjo Ivano, ki mu je bila na poti, da bi prišel do prestola. Jezilo ga je tudi, da mu je nasprotovala v dosegi Kalabrije, ki jo je hotel pridobiti za svojo soprogo Marijo. Več osumljencev so zaprli; Tomasija iz Andrejevega spremstva in Andrejevega tajnika, notarja Niklasa, so v Neapolu javno dejali na natezalnico. Ko sta se izrazila, da bosta vse povedala, je pridrevil grof iz Terlicija s svojimi pomagači in je urno izpulil Tomasiju jezik ter se hitro pomešal med množico. S tem pa je vzbudil sum, da je sam kriv, kar je s svojo izjavo potrdil tudi notar Niklas. Sodniki so zaprli grofa iz Terlicija in Roberta iz Catanee ter ju obsodili na smrt. Na vozu so ju peljali skozi neapolsko mesto pa se na več krajih ustavljali. Vsakokrat, ko so se ustavili, so ju bičali in z žarečimi kleščami ščipali. Ko so dospeli do morišča, je bil Robert že mrtev, grofa iz Terlicija pa so dejali na grmado. Bešno ljudstvo je priskočilo, ga izvleklo, razsekalo na kosce in pometalo posamezne ude na grmado. Tudi neka žena Kancija (Chancia) je bila na smrt obsojena.

Vsa Evropa se je radi tega uboja zgrozila; najbolj užaljen je bil ogrski kralj Ludovik in z njim njegova mati Elizabeta. Kako se je sedaj kesala, da ni vzela sina Andreja iz Neapola domov! Ludovik je razmišljal, kako bi se maščeval, in je nabiral zaveznike.

Ludovikova osveta.

Ivana je v tej dobi dobila sina in se poročila z Ludovikom iz Tarenta. Še ko je Andrej živel, so ji očitati prešušno zvezo s tem možem. Pisala je tudi kralju Ludoviku in se opravičevala, češ, da je pri umoru nedolžna; Ludovik pa ji je zelo ostro odgovoril in se z vojsko napotil proti Italiji. Ko je Ivana to slišala, se je pobotala s Karlom Draškim, mu dala Kalabrijo in mu poverila poveljstvo armade.

Ko se je Ludovik s svojo vojsko bližal, so se nekatera mesta neapolske kraljevine, nezadovoljna z Ivanino vlado, uprla. Karel Draški je šel proti upornikom in jih premagal, podil do Aquile in jih v mestu oblegal. Ko je Ludovik s svojo četo korakal skozi Italijo, so se mu pridružile tudi nekatere italijanske čete pod poveljstvom Malateste, Franciška iz Forlija in Filipa iz Mantove. Druga mesta so mu pošiljala poklonstva. Ludovik jih je prijazno sprejemal, toda vedno le s pogojem, če niso kriva bratovega umora. Na čelu njegove čete so nosili črno zastavo s sliko obešenega Andreja. Ko sta Ivana in Ludovik iz Tarenta to čula, sta bežala v Avignon.

Ludoviku je prišel do Averse naproti Karel Draški. Ludovik ga je navidezno prijazno sprejel in povabil še njegova brata k sebi. Tako so se zbrali sovražniki njegovega brata.

Ludovik se je s svojimi prijatelji posvetoval, kaj naj ukrene. Bili so razdvojeni; večina je bila za milo postopanje, manjšina za brezobzirno ravnanje. Neapolci so svetovali, da je treba Karla Draškega umoriti, brata Roberta in Filipa pa poslati na Ogrsko, kjer ne bosta nevarna. Ta predlog je zmagal. Pri večerji je Ludovik Karlu očital njegovo nezvestobo do brata in ga dal, ko se je zastonj opravičeval, zapreti, drugo jutro pa obglaviti. Skozi isto okno, kjer so zarotniki vrgli Andreja na vrt, so pehnili tudi Karlovo truplo; šele tretji dan so ga pokopali. Brata so poslali na Ogrsko, kjer so z njima častno ravnali.

Ludovik je šel v Neapol, kjer so ga z veliko radostjo sprejeli. Imenoval se je odslej kralj ogrski, siciljski in jeruzalemski; ni pa nameraval obe siciljski kraljestvi zase obdržati, ampak je odredil, da so se Neapolci poklonili Karlu, po smrti Andreja rojenemu sinu Ivane. Druge sovražnike rajnega brata je ostro kaznoval. Ko je izbruhnila kuga, je vzel mladega Karla s seboj in se vrnil na Ogrsko, v Neapolu pa je pustil močno posadko.

Papeževi pogoji.

Ivana je v Avignonu zvedela, da je Ludovik Neapol zapustil, in je sklenila, da se Neapola zopet polasti. Ker ni imela potrebnega denarja, je prodala svoje pravice do Avignona papežu Klemenu VI. za 80.000 florentinskih zlatov. Tudi oba knežiča v Višegradu na Ogrskem sta se hotela osvoboditi. Papež je pisal skoraj vsem veljakom na Ogrskem, da bi oba knežiča izpustili, Ludovik pa se ni vdal, ampak je poslal k papežu odposlanstvo na razgovor. Papež je odgovoril: 1. da je zameril Ludoviku, ker si je prilastil Neapol, ki spada pod papeško oblast; 2. Bertrand Baucijski da je šel kot papežev poverjenik preiskavat Andrejev umor, toda z izrečno prepovedjo, da zoper Ivano ne sme naperiti preiskave, ker je bil njen podložnik; 3. radi umora Karla Draškega da je nejevoljen, ker je bil Karel najbrž nedolžen; pa tudi, ko bi bil kriv, bi ga Ludovik ne bil smel soditi, ker nihče ne sme biti tožnik in sodnik v eni osebi; 4. da ga veseli, če je Ludovik pripravljen oba knežiča izpustiti, ako ne pojdeti nikdar v Sicilijo in če jamčita za svoje prihodnje vedenje, ter da želi zvedeti, s čim naj jamčita; 5. da pa Ludovika kot kralja neapolskega ne more potrditi, ker je Neapol Ivani prisojen, in ko bi ta tudi Neapol zgubila, so drugi bližji dediči, ki bi ga dobili; drago mu je pa, da je Ludovik pripravljen Neapol zapustiti, če bo Ivana obsojena, zato bo papež preiskaval, ali je bila Ivana umora kaj kriva ali ne.

Vstaja v Kapui.

Ob času pogajanj so se pa uprli Neapolci. V Kapui je izbruhnila vstaja. Ujetim Madžarom so sneli kožo z glave in jih mučili. Ogrski vojvoda Štefan je upornike premagal in tudi Julija Tarentskega, ki je prišel iz Avignona upornikom na pomoč. Vojvoda Štefan je, ker je izgubil mnogo vojakov, naposled prosil kralja Ludovika pomoči. Kralj je jadrno prišel v Bari in združil pred Canosso svoje čete: 15.000 Mad-

žarov, 8000 Nemcev in 4000 Lombardov. Mesto se je trdovratno branilo; nazadnje se je moralo vdati. Kralj Ludovik sam je bil ranjen. Več mest se je nato kralju poklonilo. Ludovik Tarentski, ki je uvidel svoj brezupni položaj, je pozval kralja na dvoboj, in sicer ali v Parizu pred francoskim kraljem, ali v Perugii, ali v Avignonu, ali v Neapolu. Ludovik je odgovoril, da dvoboj sprejme, toda ne na imenovanih mestih; dvoboj naj se izvojuje ali pred cesarjem, ali pred angleškim kraljem, ali pred oglejskim patriarhom; če mu pa to ne ugaja, pa pred obema armadama. Ludovik Tarentski na to ni odgovoril.

Ko je hotel ogrski kralj prebresti reko, je ukazal mladeniču Szeredaiju, naj pomeži globino. Mladenič se je pognal s konjem v vodo; valovi pa so ga zakrili in mladenič bi bil utonil, ko bi ga ne bil kralj rešil. Na nadaljnji poti so se mu vdajala mesta ali brez odpora ali pa po kratkem obleganju, le Summa in Aversa sta se branili, čeprav brezuspešno. Tu sta se pri kralju oglasila dva papeževa poslanca, ki sta mu ponujala premirje do pomladi. Pogoj je bil: papež bo uvel preiskavo o Ivanini krivdi; če je kriva, jo odstavi od vlade in podeli kraljestvo Ludoviku; če je pa nedolžna, ji ostane kraljestvo, plačati pa mora Ludoviku 300.000 zlatov vojne odškodnine; ogrski kralj pa bo izpustil oba knežiča.

Ludovik se je zadovoljil s temi pogoji in odšel domov, v Neapolu pa je pustil močne čete. Papež je uvel preiskavo in proglasil Ivano za nedolžno. Plačati bi morala 300.000 zlatov, toda Ludovikovi odposlanci so ji vse odpustili (l. 1352). Ogrski kralj se dolgo potem ni zmenil za Neapol. Leta 1378 pa je nastal cerkveni spor radi izvolitve dveh papežev: Urbana VI. v Rimu in Klemenca v Avignonu. Ogrski kralj je bil na Urbanovi strani, na Klemenovi pa Ivana. Urban je povabil Ludovika zoper Ivano. Na ogrskem dvoru je živel Karel Draški, sin onega Karla, ki ga je dal Ludovik umoriti. Papež je predlagal, da bodi ta kralj. Ludovik je poslal Karla s svojimi četami v Neapol. Karel je ujel Ivano in jo dal po štirih Madžarih zadržati.

Ludovik se je radi Zadra dlje časa vojskoval z Benečani, potem na Srbskem, v Bosni in Romuniji. Leta 1370 je umrl poljski kralj Kazimir, brat Ludovikove matere Elizabete. Ker ni imel otrok, mu je nasledoval Ludovik, ki se je dal kronati v Krakovu, potem se je vrnil domov, vlado pa je prepustil svoji materi, češ, da bo kot rojena Poljakinja najlaže pridobila srca podložnikov. Žal, da se to ni zgodilo. Védnih težav sita, se je mati povrnila na Ogrsko, toda tudi tu ji ni ugajalo, zato je zopet (1376) odšla na Poljsko. Prihodnje leto pa je nastala v Krakovu rabuka, ki je bila povod, da je Elizabeta za vedno zapustila Poljsko (1377).

Ludovik je bil dvakrat oženjen. S prvo ženo ni imel otrok, z drugo ženo Elizabeto, hčerjo bosanskega vojvode Štefana, pa je imel tri hčere. Svojo mater Elizabeto je zelo ljubil, zato pravi mati v svoji oporoki, da ni storil ničesar brez njenega nasveta. Dosegla je lepo starost 80 let in umrla l. 1381. Leto pozneje je šel za njo v grob tudi kralj Ludovik (1382). Ogri ga imenujejo Velikega. Vladal je od Baltiškega morja do Jadranskega; za njegove vlade skozi 40 let (1342—1382) ni bilo v domovini nobenega upora; ljudje so živeli dokaj mirno in so obogateli. V vladi mu je sledila hči Marija.

Meščanski špital do danes.

Meščanski špital v Ljubljani je l. 1386 s cerkvijo vred pogorel, toda meščani so ga na novo sezidali. V protestantski dobi so si protestantje prisvojili cerkev sv. Elizabete. Leta 1788 so ubožnico opustili in v njej namestili porodnišnico in najdenišnico. Leta 1792 se je sem preselil okrožni urad (kresija — Kreisamt). Francozi so dali hišo v najem. Opuščeno cerkev so l. 1831 prezidali v stanovanja. Potres l. 1895 je zadal smrtni udarec staremu poslopju. Hišo so podrli in sezidali veliko novo poslopje kot hišo meščanske imovine l. 1898. Iz njenih dohodkov dobivajo podporo siromašni in ostareli ljubljanski meščani.

Tako deli ogrska kraljica Elizabeta Ljubljančanom še vedno dobrote.

Viri: Valvasor: Die Ehre d. H. Krain, XI, 692/3. — Dr. V. F. Klun: Diplomatarium Carniolicum, I, 9. — J. Steska: Die Bürgerspitalstiftung in Laibach, Mittheilungen d. h. V. f. Krain, 1854, 25—27. — Iv. Vrhovec: Meščanski špital. Letopis Sl. Matice, 1898, 1—112. — Die wohllöbl. Hauptstadt Laibach, 124—128. — Topograf. opis Ljubljane. Letopis Sl. Mat. 1885, 225—227. — Mailáth: Geschichte der Magyaren, zlasti II, 42—87. — Tade Smičiklas: Poviest hrvatska, I, 395—430.

NOVE KNJIGE

Victor Hugo: **Leto strahote 1793**. Ljudska knjižnica. Izdala Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani 1931. Str. 251. Broširano 28 Din, vez. 40 Din. — »Leto strahote« je dobra ljudska knjiga v najboljšem pomeni besede. Pisatelj nam v tem romanu riše eno leto velike francoske revolucije l. 1793. Vendar ni njegov namen pokazati zgodovinsko točno početek nove dobe, ki jo je prinesla francoska revolucija. Osebe, ki tu nastopajo, so poosebljene ideje, ki se tu boré za zmago med seboj. Dasi so nekateri prizori in dogodki risani z vestnostjo zgodovinarja, vendar je »Leto strahote« vse več kot samo kronika prevratnega leta 1793. Tu se boré večne ideje med seboj. Tu se rešujejo večni, občeloveški problemi. Tu so osebe poosebljene ideje. To povzdigne roman iz zgodovinskega v splošnočloveško delo. Snovna zanimivost, bliskovito se menjajoča pozorišča in ljudje, lirčnost in dramatičnost, strahotnost poleg ljubkosti, sovraštvo poleg ljubezni, vzvišeni zanos in preprosti govor — to se v vedni spreminjivosti meša in plete v tej knjigi največjega francoskega romantika. Neka plemenitost in vzvišenost preveva vso knjigo, ki bo našla dovolj navdušenih bralcev. S. V.

Arh. J. Mesar in arh. I. Spinčič: **Stanovanje**. Iz zbirke »Kosmos«. Izdaja Jugoslovanska knjigarna. Tisk Jugoslovanske tiskarne. Ljubljana, 1931. Str. 200. Cena v platno vez. Din 100.—. — Arhitekta Mesar in Spinčič sta priredila obširno knjigo, ki po svoji tehniški dovršenosti in zunanji opremi zasluži največje priznanje in pohvalo. S »Stanovanjem« sta podala uporabno knjigo o načinu zazidave, o florisu, o gradivu, o osnovnih zahtevah stanovanjske hiše, o njeni notranji ureditvi in opremi. Vse pojasnjuje množica slik, načrtov in črtežev in dela knjigo porabno in lepo. Arhitekta sta pristaša skrajne moderne smeri v arhitekturi, ki ji je ravna linija vse. Veliko sonca in veliko zraka hoče dati modernemu človeku. Arhitektura jima je »obrt, rokodelstvo« (str. 7).

Radi tega veje iz knjige preveč praktičnost in premalo lepota. Preveč poudarka sta arhitekta položila v porabnost in premalo v lepoto. Kljub temu smo s to knjigo dobili zopet novo slovensko knjigo, lepo po notranji in zunanji opremi. Zbudila bo pri mnogih čut in smisel za lepoto, kar naj končno tudi uresničijo v svojih stanovanjih in hišah v skladni enotnosti in lepoti tisti, ki jim je dana možnost. Zato zasluži knjiga najtoplejše priporočila. S. V.

Prigode malega Nonnija. Spisal Jón Svensson, prevel dr. Joža Lovrenčič. Iz knjižne zbirke Jugoslovanske knjigarne. Mladinski spis. Dobra knjiga: pristrčna, pa krepka in nič »vsiljeno mladinska«, kakor jih je preveč. Otrok hoče dejanj, hoče prigod in dogodivščin. Ne mara v povesti bonbončkov in piškotov. Pač ni še pokvarjen, je naraven. V njem kipi mlada moč; čeprav je še zelo majhna, nič ne dé. Moč je moč in ni privzgojena emravost. — Čeprav so te dogodivščine nam zelo odmaknjene — pred dve sto, tri sto leti bi bile še kar čisto naše —, so tako žive, prirodne in resnične, da jih je kar veselje brati. Tem bolj sedaj, ko se po sportu in taborenju mladina vrača spet v zdravje prirode. Zaeno je pa vsa okolica tako neprisiljeno verna, da je naš pravi otrok kar kakor doma v verni kmečki družini. Če hočeš razveseliti otroka za Miklavža, mu kupi to knjigo.

Dijaški koledar za šolsko leto 1931/32. Izdala Slovenska dijaška zveza v Ljubljani. IV. letnik. Uredil Etbin Bojc. Cena 15 Din. Založila Slovenska dijaška zveza. Natisnila Jugoslovanska tiskarna v Ljubljani. — Saj to ni koledar. To je glasnik dijaških duš. Iz skupnosti, utemeljene na stožeru večnih vrednot, preide v duhovno rast, ki brsti iz vseh poganjkov raznih organizacij, gre skoznje mimo dekleta, fanta, abiturienta na univerzo in se ustavi na naši zemlji in v naših ljudeh, iz katere in katerih poganja vsa moč, da smo in še bomo. Dijak ve za koledarček. Naj zvedó zanj odrasli in naj si ga kupijo, da spoznajo, kaj in kako misli naša mladina. Ne bo jim žal. R. C.

Prof. Filip Terčelj: **Mati uči otroka moliti**. Gorica, 1930. Goriška Mohorjeva družba je izdala to knjižico kot svojo redno publikacijo, da ustreže potrebam. V njej naj dobé matere priročnik za verski pouk svoje dece. Bo ta priročnik prinesel obilo blagoslova. Vse najpotrebnejše je v njem. Pouk bodo materam dokaj olajševale pesemce ob koncu zgodb. Tudi tisk je ob raznovrstnosti črk zelo pregleden in dobro poudarja to, kar je bistvenega. Knjižica je okrašena tudi s slikami. Slike so dobre, v kolikor so na njih podane le bistvene, važne poteze in ni na njih ne-bistvene navlake, ki bi otroka raztresala. Vendar bi pa bilo želeto, da bi bile slike bolj umetniške in skladnejše z vzvišenostjo snovi. A.

FRAN LEVSTIK

Dne 28. septembra 1831 se je v Spodnjih Retjah pod Velikimi Laščami rodil Fran Levstik. V spomin na velikega pisatelja in pesnika, kritika in slovničarja, politika in urednika so Slovenci že leta 1889 postavili spomenik v Velikih Laščah. Skromen je ta spomenik in preprost, vendar je pa dokaz, da narod na svojega velikega sina ni pozabil, da se je zavedal, da gre čast njemu, mojstru slovenske besede, ki je napisal nedoseženega in ne-

Svet. M. Peruzzi: Fran Levstik.

dosežnega Martina Krpana, ki je ravnal, čistil in ustvarjal slovenski jezik, bil vodnik in svetovavec najboljšim možem svoje dobe, vsem pa zgled nesebičnega domoljuba, kateremu je bila pravica in poštenje nad vse. V današnjih časih, ko smo že nekoliko odmaknjeni od dnevnih borb in razprtij, ki so njegovim sodobnikom zapirale jasen pogled nanj, je Levstikov lik postal prispodoba za pravega, pristnega in do kraja poštenega slovenskega človeka brez strahu in omahljivosti, za moža iz redke vrste Prešerna in Cankarja. Zato ni čuda, da letos, ob stoletnici njegovega rojstva, izdajajo Levstikove zbrane spise, zato ni čuda, da v teh časih brez idealov in močnatosti slavé njegov spomin. Poleti se je vršila velika slovesnost in so na njegovi rojstni hiši vzdali spominsko ploščo, na spomenik v Velikih Laščah pa pritrdili bronasto njegovo podobo v reliefu. Slavnosti se je udeležilo več tisoč ljudi, med njimi je bilo — to je značilno — največ kmeškega ljudstva. — Levstikov portret, katerega objavljamo, je izdelal akad. kipar Svetoslav M. Peruzzi, profesor na srednji tehnični šoli v Splitu. Kipar, barjanski rojak izpod Ljubljane, je Levstika kot otrok večkrat videl in ga dobro poznal, saj mu je bil Fran Levstik za krstnega botra. Zato je njegov portret tako življenski, je pa tudi dokaz Peruzzijevega zrelega znanja in njegove izdelane samosvoje kiparske umetnosti.

N A Š E S L I K E

A. Kozakiewicz: Krakovska kmeška svatba. Prizor je vsakomur jasen: svatovska družba praznično oblečenih poljskih kmetov v pisanih nošah iz krakovske okolice prihaja iz cerkve. Na ženitovanjsko gostijo gredó. Pred vaško krčmo stojé godci, ki igrajo mladima na čast. Ženin drži za roko srečno nevesto, za njima korakajo po vrsti svatje in družice. Na levi stoji stari vaški sel in pazljivo ogleduje prihajajoče, med vrati vidiš bradatega krčmarja — juda. Zada je videti značilna lesena gališka cerkev. Zanimivi so pi-

sana ljudska oblačila in šopki, ki jih moški in ženske nosijo na glavah. Slika kaže prizor, kakor so se dogajali pred nekako pol stoletjem.

Evgen Laërmans: Pozna jesen. Lani smo objavili sliko »Z dela« istega mojstra. V mnogem je slična le-ti, ki jo zdaj prinašamo. Tudi v tej je veliki flamski mojster pokazal značilno belgijsko pokrajino, ki se vleče neskončno ravna, vsa prepletena z vodotoči in prekopi, prav do oceana. Ob motnih, leno tekočih, skoraj stoječih vodah stojé nizke, z živo rdečo opeko krite hiše. Zemlja je rodovitna, travniki mastni in sočno zeleni. Flandrija je lepa, bogata in vesela zemlja. Zato je tam jesen še bolj otožna kot drugod. In za ta krepki in zdravi narod je tudi jesen življenja še vse bolj pokojna, skoraj otožna. Dvojico vidimo, kako gresta s težkim, počasnim korakom, toplo zavita, oba ob palicah. Stara zakonca sta, ki sta preživela toliko let skupaj in ki z isto složnostjo in vzajemno ljubeznijo gresta zatonu življenja naproti. Njuna obraza izražata tiho žalost, skrb in tisto mirno vdanost, ki se ne bori z neizprosno usodo. Jesen je, tudi priroda se že pripravlja na zimsko pokojno spanje. — O umetniku samem, ki je med vrhunci sodobne belgijske umetnosti, je nekaj podatkov v prvi lanski številki Mladike.

Tone Kralj: Sveti Mihael. Med današnjimi slovenskimi cerkvenimi in sploh religioznimi slikarji gre eno prvih, če ne prvo mesto Tonetu Kralju. Kakor malokateri drugi se je ta mladi umetnik zares poglobil v to panogo slikarske umetnosti, ki čustvenemu in vernemu umetniku nudi tolikanjo možnost, da se umetniško izpove. Pravim: čustvenemu in vernemu umetniku. Na slednjem je poudarek. Zakaj slikar, ki ni z vsem srcem in z dušo pri delu, ki ni obenem tudi veren človek, ne bo mogel prepričevalno in resnično podati prizorov verskega značaja. Ostal bo na površini in njegovi religiozni motivi bodo nosili sicer morda zunanjo podobo dogajanja, bodo pa brez pravega religioznega občutja. Da je pa Tone Kralj oboje, res čustven in veren, pa pričajo njegova velika cerkvena dela, pa tudi ta Sv. Mihael.

Domača galerija. Znan pisatelj je zapisal, da so lepe, umetniško dovršene razglednice malemu človeku prava domača slikarska galerija. Slovenci smo doslej imeli razmeroma malo barvastih razglednic po originalih naših umetnikov, starejših in sodobnih. In kar smo dobili, je bilo vse le bolj slučajno, često nesrečno izbrano, pogostoma tudi slabo reproducirano. — V Ljubljani je bila nedavno ustanovljena umetnostna založba »Sejalec«, ki bo izdajala redno barvaste umetniške razglednice po slikah najboljših slovenskih slikarjev. Doslej sta izšli dve seriji po šest razglednic. V prvi je troje Groharjevih (Sejalec, Macesen, Krompir) in troje po slikah Matije Jame (Seljak od Sotle, Frančiškanska cerkev, Loka). Druga serija pa vsebuje dve Groharjevi (Jesen, V Grojтах), dve Jakopičevi (Družina, Spomini) in dve Jamovi (Jesensko jutro, Pogled na Ljubljanski grad). Razglednice so točno izdelane in dobro podajajo originalne barvne vrednote, so pa res umetniško delo in vredne priporočila. Vsaka serija šestih razglednic velja 8 Din in se naroča pri Umetniški založbi »Sejalec« v Ljubljani, poštni predal 357. Dobijo se tudi po trgovinah. — Namesto ničvrednega tujega blaga uporabljajmo te lepe, umetniške in domače razglednice.

ŽENA

Obnove družine brez žene ni. Pri ozdravljenju družine ima žena prevažno in preimenitno nalogo. Žena je središče doma, je temelj, na katerem hiša sloni. K materi se zatekajo otroci v vseh svojih potrebah, telesnih in duševnih, na ženo se obrača mož v svojih najlepših in najžalostnejših trenutkih. Otrok, ki nima očeta, to izgubo dostikrat komaj občuti; če izgubi mater, mu je nič na svetu ne more več nadomestiti. Kako lepo pravi slovenski pregovor: Žena hiši tri ogle podpira. Kjer žene ni, ali če je žena slaba, tam je v hiši narobe.

Žena je središče doma, dasi se tega le premalo zaveda. Na njej je velika odgovornost za blagor družine in hiše, važne so njene naloge. Zato ji pa ta odgovornost in te naloge dajejo imenitno mesto v družbi in odlično vlogo v življenju. Seveda nimamo za to pravega čuta, ne možje, ne žene same. Gospodinja-mati se vse premalo spoštuje in gospodinjsko, domače delo vse preveč podcenjuje in prezira. Zdravnik n. pr. se zaveda imenitnosti in socialne važnosti svojega stanu in je ponosen nanj. Prav tako profesor in učitelj, saj posredujeta narodu izobrazbo in kulturo. Pa tudi drugi stanovi imajo stanovsko zavest in ponos. Ženi sta družba in javno mnenje stanovsko zavest nekam ubili, gospodinjski in materinski poklic nista češčena in spoštovana po zasluženju. In vendar je žena-mati prva zdravica, učenica in duhovnica svojim otrokom, in žena-gospodinja prva gospodarica in stvariteljica lepote in pristrčnosti hiši in njenim prebivalcem. Poklic žene-matere in gospodinje je visok in odličen, kulturno prevažen in predaledkosežen in socialno prepomemben. Je poklic, ki je vsega spoštovanja vreden. Je pa tudi poklic, ki je velike izobrazbe in tehtne priprave potreben. Vsak rokodelc se mora učiti svoje obrti leta in prebiti še pomočniško dobo, da more postati mojster. Le ženi kot gospodinj in materi vsega tega ni treba. Ona reče samo svoj »da« pri poroki in potem je, kot

bi se čudež zgodil. Mlado, neizkušeno, nepoučeno dekle zna naenkrat vse: čez noč je sposobna za samostojnega mojstra v težkem in važnem poklicu, pač težjem in važnejšem od nekatere obrti. V resnici pa je za gospodinjstvo treba znanja in izobrazbe in za materinstvo je treba znatne priprave. Gospodinjske šole se res da vedno bolj odpirajo in gospodinjski tečaji vedno številneje prirejajo. Toda teh dobrot je žal deležnih le malo deklet. Zlasti dekleta iz nižjih slojev — bodoče delavske, kočarske in male kmečke gospodinje se tečajev in šol kaj težko poslužujejo, ker manjka denarja in časa. In vendar bi bilo zanje to tem bolj potrebno. Kjer je denarja malo, tam je gospodinjstvo še dvakrat težko in tam je zato gospodinjsko znanje in gospodinjska spretnost dvojno potrebna. Pa tudi če se dekle udeleži gospodinjskega tečaja, mar je to že zadosti? Saj so naši današnji gospodinjski tečaji in tudi nekatere gospodinjske šole prav za prav le nekakšne javne kuhinje. Res so boljše kot nič; vendar pa je res, da dajo dekletu le nekoliko praktičnega, materialnega znanja, ne dajo mu pa duševne izobrazbe, ne dajo mu vzgoje. Je pa ta zadnja plat za dekle važnejša in nujnejša kot ona prva. Res je v današnji zmaterializirani dobi praktično znanje vsaki ženi nujno potrebno; zakaj tudi v delavski in kmečki dom je že prodril svet s svojimi številnimi zahtevami in dostikrat tudi z razvadami, mimo katerih vestna gospodinja ne more, če noče, da vzbudi nezadovoljnost v dušah družinskih članov. Vendar pa se ročnega dela vsakdo lahko privadi, in dostikrat v prav kratkem času. Toda kdo naj dá mladi deklici duševno oporo tam, kjer mati tega ni storila? Zlasti še v naši dobi, ko moramo dati svetu več duševnosti, več globljega, notranjega življenja? Saj tega more in mora dati otroku le mati.

Žena je prva poklicana, da preustroji, preusmeri, reformira družino in z njo vse človeštvo; žena v svojih treh velikih poklicih kot gospodinja, kot žena in kot mati. Za to svojo trojno nalogo se mora pa žena sama najprej usposobiti. Usposobiti jo mora pa tudi družba s tem, da daje dekletom priliko in možnosti, da se gospodinjsko izobrazijo in za zakonski in materinski stan vzgoje. Pa še to je javnost dolžna ženi in njenemu važnemu poklicu, da gospodinjski poklic in stan ceni in spoštuje, da časti ženo v njenem zakonskem in materinskem dostojanstvu, ne pa da ta ženska poklic omalovažuje in podcenjuje. Tako bo tudi javno mnenje dvignilo stanovsko zavest in stanovski zanos žene, gospodinje in matere ter tako popravilo, kar je doslej v veliki meri grešilo.

Krista Hafner.

KAJ MORA GOSPODINJA VEDETI O RAČUNIH

Marsikje je v navadi, da obračuna gospodinja s pekom ali mesarjem, pri katerem kupuje, šele konec tedna ali konec meseca. Zneske vpisuje trgovec ali obrtnik v posebno knjigo, ki jo gospodinja, kadar hoče, lahko primerja s svojo knjižico. Razen tega se tudi dogodi, da kupimo pri mizarju ali tesarju izgotovljen predmet, ki ga pa ne moremo plačati takoj. Zato nam dá obrtnik ali trgovec račun o kupljenem predmetu, ki je sestavljen na osnovi običajne kupne pogodbe, ki je v pravnem smislu po-

godba, s katero se prepusté stvari drugemu za določeno vsoto denarja (glej o. d. z. §§ 1053—1089). Če pa damo nekaj delati ali popraviti kleparju, ključavničarju, šivilji ali modistki ali drugim obrtnikom, tedaj nam ta naročila ne more izvršiti takoj, ker rabi za naročeno delo več ur ali celó več dni. Sirovine, ki so potrebne za izvršitev naročenega predmeta, oblikuje obrtnik s pomočniki po navodilih gospodinje (ki je naročala) in po njenem okusu, iz njih napravi dobrotno, ki mora ustrezati določenemu namenu. V tem primeru sklene gospodinja z obrtnikom pogodbo o delu (obveza izvršitve kakega dela proti plačilu, glej o. d. z. §§ 1165 do 1171).

Sem ter tja je potrebna še tretja pogodba, in sicer je to službena pogodba, za katero se ne izdaja računa in ki nastane, kadar se kdo obveže, da bo drugemu služboval določen čas (glej o. d. z. §§ 1151 do 1164). Za obrtniška dela (n. pr. brivec, kemična čistilnica itd.) veljajo po večini krajevno določene cene, ki jih gospodinja plača navadno takoj, ker gre po večini za bolj neznačne zneske. Zato tu lahko uredimo plačevanje tudi drugače, in sicer tako, da se gospodinja nekako abonira pri obrtniku, da se dogovori z njim za pavšalno (povprečno) vsoto pri delih, ki se ponavljajo v določenih časih.

Vse te različne vrste pogodbenih možnosti pa ne nastopajo vedno posamezno v svoji čisti obliki. Prav lahko je združena kupna pogodba s pogodbo o delu ali s službeno pogodbo itd. N. pr. z nakupom električne svetilke (kupna pogodba) je v zvezi tudi napeljava toka in instalacija po rokodelcu (pogodba o delu).

Kakšen pa je prav za prav pravi račun?

Računski obrazec se deli v tri dele: 1. v tiskani zgornji del ali glavo, ki obsega podatke o izstavitelju računa, njegov natančni naslov, številko poštnega čekovnega računa, telefonsko številko, datum izstavitve računa itd.; 2. v poglavitni del računa ali v jedro računa, v katerem so vprav vsi tisti podatki, ki so za gospodinjjo najbolj važni, kakor: datum dobave, natančna označba poslanega blaga (oziroma dela), množina, enotna cena, skupna cena in skupni končni znesek; 3. v dodatke, to so: pogoji za plačevanje, reklamacije, vrnitev ovoja, kraj plačevanja in tožbe. Obrazci računov, ki jih danes uporabljajo obrtniki, so v splošnem precej neenaki in radi tega gospodinji, ki jih prejema, manj pregledni.

Ko nam je najvažnejše o računu znano, je pa potrebno, da se vprašamo, kakšne dolžnosti nalaga gospodinjji račun, ki ga prejme za dobavljeno naročeno blago ali za izvršeno naročeno delo. Do tedaj, ko ga poravna, naj ga skrbno shrani v posebnem predalu za neplačane račune. V vsakem primeru, tudi če nima posebne omarice ali predala za neplačane račune, naj gospodinja račun hrani vedno tako, da ga lahko hitro vzame v roke, kadar je potreba. Vsak račun, ki ga gospodinja prejme, pomeni in je zanjo neka nova dolžnost in naloga, in če je ne izvrši dobro (pregled računa), je to lahko v kvar vsemu gospodinjstvu.

Prva dolžnost gospodinje po prejemu kakršnega koli računa pa je, da ga čimprej natančno pregleda in pri tem strogo upošteva vse te podrobnosti:

1. Množino poslanega blaga mora primerjati z označbo množine blaga v računu. Blago je treba ali stehitati, ali izmeriti, ali pa prešteti. Ker pa ne prejmemo računa vselej istočasno z blagom,

zato je nujno potrebno, da vse, kar dobimo v hišo, takoj pretehtamo (izmerimo, preštejemo) in si vse vestno zabeležimo. To je že nekakšna priprava za poznejši pregled računa, s katerim nikoli ne odlašajmo. Za vpisovanje nam najbolj služi poseben zvezek, ki naj bi bil nekak stalni dnevnik gospodinje. Na ta način zneska ne pozabimo in ga imamo takoj pri roki, če prejmemo račun pozneje kakor blago.

2. Z množino poslanega blaga je v tesni zvezi njega kakovost. Tudi to je treba preskusiti, in sicer takoj in natančno. Preskušanje kakovosti blaga (n. pr. živil) pa zahteva precej znanja. Večina gospodinj pa v tem ali onem ni povsem doma.

3. Kadar dobimo račun o delu, tedaj je tudi tu potrebna precejšnja pazljivost in previdnost glede na pogodbo o delu. Za pregled takega računa pa mora gospodinja poskrbeti vnaprej, in sicer že takrat, ko se je delo vršilo. Vsak dan sproti naj bi gospodinja vpisala v svoj dnevnik vse delovne ure obrtnika, njegovih pomočnikov in vajencev. Kajti popolnoma nemogoče je, da bi si zapomnila, koliko ur je delal mojster, pomočnik ali vajenec, posebno če traja delo več dni ali celó tedne. Še pri obračunu s postrežnico, ki pomaga po več ur na dan, so taki zapiski potrebni. Popolnoma zadostuje, če si zabeležimo delo na tale način:

20. maja: slikarski pomočnik od 8 do 12, od 13 do 17
20. maja: slikarski vajenec od 8 do 12, od 15 do 17
22. maja: slikarski mojster od 9 do 12, od 14 do 17

Paziti moramo tudi na tako zvane delovne listke, ki jih izpolni in predloži delavec, katere potem primerjamo s svojimi zapiski in jih shranimo.

4. Kontrola cen v računih. Ta je možna samo takrat, če smo se pred naročilom pogodili za določeno ceno. Preden se odločimo za naročbo v večjem obsegu, zahtevamo vedno od obrtnika, da nam predloži proračun stroškov, iz katerega je razvidna cena za blago (material, sirovino) in cena za delo. Če se med delom pojavi potreba kakršnihkoli izprememb, je treba te sproti zabeležiti in pismeno potrditi ter se še prej dogovoriti z obrtnikom za ceno. Če se spremembe ne vpišejo in ne potrdijo sproti, lahko delajo pozneje dosti težav pa tudi prepirov. Tudi pri manjših naročilih je vedno priporočljivo, da se vnaprej dogovorimo za ceno, kar izključuje poznejša nesoglasja.

5. Končno je treba račun še čisto računsko prekontrolirati. Vse še enkrat pomnožimo in seštejemo, da se prepričamo, da v računu ni računskih napak, ki čisto niso izključene, saj se zmoti lahko vsakdo.

Temu podrobnemu pregledu računa sledi tudi morebitna ugotovitev, kdaj je treba račun plačati oziroma do katerega dneva račun lahko ostane neplačan. Običajno je že na obrazcu samem to jasno povedano, n. pr.: Račun je plačati 14 dni po prejemu računa.

Ko določimo, kateri termin je za plačanje računa najugodnejši (tako ali pozneje), zabeležimo to na domačem poslovnem koledarju.

Ako pa smo naleteli v računu na napake ali dogladi, da račun ni v redu, da se ne ujema z našimi beleškami (n. pr. teža, delovne ure), moramo o teh nedostatkih obvestiti dobavitelja, trgovca ali obrtnika, da račun popravi, oziroma napravi novega; to pa moramo seveda storiti v roku, ki je določen za reklamacije (pritožbe), ne pa morda šele kasneje.

Ponekod je navada, da gospodinja preveč odlaš s plačilom obrtnikovega računa; medtem ko v špeceriji ali modni trgovini sproti plačuje, dolguje obrtniku po cele tedne in mesece in mu otežuje obratovanje.

Priporočljivo je torej, da vsak račun poravnamo, kakor hitro nam je mogoče.

Popravi v Mladiki št. 10, str. 396: poparjenje zelenjadi v parjenju; str. 397: benicoline kisline v kislino benzol. Š. H.

TO DELO MI NI VŠEČ...

Brezposelnost je danes že nov sodoben »poklic«. Je to tisti poklic, ki stavi vsem državljanom sive lase v glavo, ki izziva upore in že kar revolucije po svetu, ki daje zdravim pravico za beračenje, ki pridne spreminja v lenuhe in postopače, ki zelo dobrim izžema solze iz oči in na stotisoče otrokom ne more dati zadostnega kruha, ki ubija v ljudeh vsako podjetnost in skrb za samopomoč, ki vali vsa bremena na rame drugih in rodi nenavadno izbirčnost pri delu: To delo mi ni všeč! Brezposelnost je najbolj nevarna rana sedanjega časa, je gnili tvor v človeški družbi; če se ta tvor razboli do gódnosti, utegne človeštvo dočakati največji vesoljni potop. V takih časih je dolžnost prav vsakega, da stori, kar more. In vsak more storiti vsaj to, da ne preceja in pretehtava vsakega dela, je li zanj ali ne. Nekdaj so bili ljudje »za vse«, hlapci za vse, dekle, služkinje, dninarji: Bili so za prejo in za hlev, bili za košnjo in za zidanje, za pašo in za rezljanje žlic. Danes ponujaš delo, pa ti odgovori: v hlev ne grem, h konjem ne grem, če bom v kuhinji, ne bom nosila premoga iz kleti, če bom ribala, ne bom kuhala, pek sem in zato nočem biti za voznika, malo maturo imam, zato sem za »gospoda«, ne pa za vajenca, obrtno šolo imam, zato ne smem več »delati«, sem že nekakšen »inženir«. Duševno delo mu ponudiš, ko veš, da bi ga lahko opravil, pa ti reče: »To mi ni všeč! To je pusto delo!« In rajši strada in zabavlja.

Tako je zvečine danes. Stroji »človeka« ubijajo. Človek hoče biti stroj. Šivalni stroj ni za žago — človek — stroj hoče biti tudi samo za to, kar mu prija. Tovarna mu je vzor, gruda, zemlja — gnus, delo v družini mrzi. Otroci, tista svetla božja družbica, so mu odveč: le tja ne, kjer so otroci pri hiši! K brezmiselnemu stroju — da, tja pač. Brez misli stopi k njemu, brez misli oddrda osem ur — in brez misli zafrečka ostali čas. Človek bi moral biti gospodar stroja, pa ga je stroj zaslužnjil in ga ubija. Danes v pretežkih časih veljaj nam vsem: »Kaj bom delal?« — »Vse.« Prvo gre za streho in življenje. Če gospodarji ne morejo dati obile plače, dajo pa hrano in stanovanje. Le glejte gospodinj, kmečke in mestne! Vse delajo: kuhajo, perejo, otroke urejajo, ribajo, živino oskrbujejo, na polju so prve, na vrtu delajo. Koliko bi jih rado reklo: »To ni zame — imovita kmetica sem, uradniška žena sem.« Pa ne rečejo. Rade bi imele deklo »za vse« in bi še zmogle skromno plačo. Pa take ne dobé. Res so mnogi in mnoge brezposelni, ki bi prišli za vsako delo, a ga res ne dobé. Žalostno je. Zato skušajmo olajšati ta čas vsaj s tem: kdor si na grudi, na kmetih, ne hodi v mesto na slepo srečo! V bedo greš. Vsak se loti vsakega dela, čeprav se ga prvi hip ustrašiš. Pogum in volja vse premagata. Bolje nekaj ko nič.

KUHARICA

Jajčni podmet z ocvirki.

Zmešaj v lončku 2 jajci, 6 žlic mleka in nekoliko soli ter vlij vse v ponev, v kateri si razgrela žlico se-sekljanih ocvirkov, in mešaj vse skupaj na ognju, da se zakrckne in nekoliko zgosti; prideni še ščep popra in postavi jed s polento in solato na mizo.

Krompirjev hren.

Skuhaj 2 debela krompirja, kuhana olup in dobro stlači, primešaj nekoliko soli, olje, kis in polno žlico nastrganega hrena. Nato vse dobro premešaj in postavi krompir z mesom na mizo.

Korenjev piré.

Korenje olup in celega skuhaj. Kuhanega odcedi in dobro stlači, stresi korenje na krožnik, potresi z zelenim petršiljem in zabeli z razgretim sirovim maslom.

Siróva zélena.

Zéleno operi, olup in nakrhljaj, krhljenke stresi v skledo, nekoliko posoli, prilij nekoliko olja in limonovega soka in postavi s kruhom na mizo.

Siróvi jabolčni piré.

Jabolka omij, obriši, izvrtaj muhe in sredino in jih na strgalniku nastrgaj v skledo, prideni prav malo sladkorja, premešaj, stresi v skledo in potresi po vrhu z drobno zrezanimi orehi. Jed je zelo prikladna za otroško južino.

Solata iz pretlačenega krompirja.

Osem opranih kuhanih krompirjev olup in pretlači še tople v skledo, prideni 2 drobno zrezani šalotki, žlico drobno zrezanega drobnjaka ali petršilja, nekaj žlic olja in kisa, nekoliko soli in žličico gorčice. Vse dobro premešaj, naloži v skledo in obloži okrog z na krhljičke zrezanimi jajci. Postavi solato z zelenjadnimi zrezki ali makaroni na mizo.

Rezančev narastek s preostalim mesom.

Napravi iz enega jajca in četrti litra moke testo, ga razvaljaj in osušene krpe zreži na mezinec široke rezance. Rezance kuhaj v slani vodi 10 minut, kuhane odcedi. Medtem vmešaj 3 žlice kisle smetane, 2 rumenjaka, pest drobno zrezanega, kuhanega ali pečenega mesa, majhno pest drobtin, sneg 2 beljakov, žlico drobno zrezanega zelenega petršilja in odcejene ter ohlajene rezance, vse dobro premešaj in stresi v dobro pomazano kozo, ki si jo potresla z drobtinami. Postavi v srednje vročo pečico in peci 15—20 minut. Pečeni narastek stresi na krožnik in postavi zrezanega s kako solato na mizo.

Mesna potica.

(Uporabi ostanek kuhanega govejega mesa.)

Mešaj za jajčno (drobnega jajca) velikost sirovega masla ali 4 dkg masti in 2 rumenjaka, prideni 2 v vodi napojeni in ožeti žemlji, žličico zelenega petršilja, nekoliko soli, ščep popra, žlico drobno zrezane in v masti precvrte čebule, kakih 10 dkg drobno zrezanega mesa in sneg 2 beljakov. To vse skupaj narahlo premešaj in stresi v dobro pomazano kozo in peci v srednje vroči pečici 20 minut. Pečeno zreži in postavi s kislim zeljem ali krompirjevo solato na mizo. M. R.

Nevšečna žena.

Jetničar (pride po jetnika): »Vaša žena je v čakalnici in bi rada govorila z vami.«

Jetnik: »Recite ji, prosim, da me ni doma!«

Misli, ki pridejo.

A.: »Pred poroko sem zmerom mislil, da sta mož in žena eno — zdaj pa vidim, da sva jaz in moja Mica deset!«

B.: »Kako to?«

A.: »Ona je ena, jaz pa ničla!«

Prijazna mati.

Snubač: »Mati, ali mi daste svojo hčer za ženo?«

Mati: »Seveda! Saj sem že rekla, da dam to sitnico prveму norcu, ki pride ponjo!«

Izvedenec.

»Ti, ali ni tvoja žena levičarka?«

»I, kako pa prideš na kaj takega?«

»Ker je tvoje desno lice zmerom tako rdeče!«

Lepo kaže.

Ženin: »Ali boš izhajala s tri tisoč dinarji na mesec, ki jih zaslužiš?«

Nevesta: »Malo je, pa bom poskusila; ampak od česa boš potem ti živel?«

Lep glas.

Žena: »Zakaj pa zmerom pri oknu stojiš, kadar pojem?«

Mož: »Zato da ne bi ljudje mislili, da te tepem!«

Kaj bi počel?

Žena: »...Lehko si vesel, da imaš tako ženo, kakor sem jaz, ki ti vse zašijem in zakrpam! Le kaj bi počel, ko bi mene ne imel!«

Mož: »Kaj bi počel? Na boljsem bi bil, ker bi imel vse te zakrpane stvari lahko nove!«

Kuharica in pol.

Mlada žena je hotela moža presenetiti z novim kolačem. Mož na vse kriplje hvali jed, vendar pa venomer pljuje.

»Kaj pa ti je, dragec?« poizveduje žena.

»Nič, dušica, samo v kolaču je nekam dosti jajčnih lupin!«

»I, seveda! Le poglej tu v kuharsko knjigo: Vzemí pet in dvajset deagramov moke, štiri c e l a jajca ...«

Opreznost.

Trgovec: »Mati, ali ste svojega moža tudi tako izbirali kakor to skledo?«

Vaščanka: »Nisem ga ne. Zato sem pa zdaj toliko bolj oprezna!«

Zadnja neumnost.

Snubač: »Gospod Bogataj, ali smem prositi za roko Vaše hčere?«

Bogataj: »Prav žal mi je, gospod, da vam moram odreči, kajti napravili ste že preveč neumnosti na svetu ...«

Snubač: »Moja častna beseda, gospod Bogataj — ta je zadnja ...!«

To je druga stvar.

Mož: »Že zopet hočeš v gledališče! Saj si, Grofico Marico' že petkrat slišala!«

Žena: »Že; ampak v svoji novi obleki še ne!«

Ne boš še kaše pihal!

Mož sedi zamišljen ob postelji svoje bolne žene.

»Kaj pa tako premišljaš?« ga vpraša bolnica.

»Premišljam, dušica zlata, kakšen napis naj ti dam vklesati na nagrobnik.«

»I, kaj bi si belil glavo: »Vdova blagega pokojnika« — pa je!«

Narobe.

Jetniški paznik: »Kaj pa degetate križe v oknu? Bi radi poskusili, če so dovolj trdni?«

Tat: »Narobe, gospod paznik!«

UGANKE

Urejata Peter Butkovič - Domen in Josip Novak.

Naš narodni dom.
(Janez Ložar, Ljubljana.)
Za glavno nagrado.

Črkovnica.

(Vladimir, Dol.)

a a a a a moško ime,
a b c c c dan v tednu,
e e e e e drobno kamenje,
e e e e e gozdna žival,
e g i i i vrsta konj,
j k k k k evropsko glavno mesto,
k k l l l mesto v Jugoslaviji,
l l l m n cerkveni napev,
n n n n n mesto v Jugoslaviji,
o o o o o rastlina,
o o p p p telovadno orodje,
r r r s t grenka rastlina,
t v v v v znak zmage.

Iz krepkejših črk dobiš pregovor.

Kraljeva pot.

(—ol—, Št. Vid.)

b t l a a m c j
a o e r g o l i
g v j i o n n a
i ž i o m k r i
k r e š e d g a
a l a k n p r e
l j a s a a r v

Številnica.

(Vladimir, Dol.)

12 7 10 15 6 — 5 11 10 2 — 12 10 —
14 11 1 13 1 — 8 4 — 7 6 — 10 3 13 10 3
— 14 — 9 4 2 10 — 3 11 16 4

Ključ: grad, stik, zvon, žleb.

Vremenska uganka za november.

(—ol—, Št. Vid.)

Dkit kdihmesad nličir vom, žabez žavi
d riv dsadom.

Ključ: birav = gozdni sad,
žličo = gozdno drevo,
kdizmes = cerkvena oprava,
Tonrih = naslov Shakespearove
žaloigre.

Vremenska uganka za december.

(Miroljub, Vižmarje.)

b v l e i i o
ž z k d o e i
č l n e o e n
i n č n n i d
n v i i l e e

Besedna uganka.

(Franjo Tanjšek, Št. Andraž.)

Čaša, stol, jež, kača, kolo, Rlingo,
Edo, enačba, aga, Azija, kit, hiša, trava,
ozara, voda, denar, Nikolaj. — Dve za-
poredni črki vsake besede dasta pre-
govor.

Posetnica.

(Janez Ložar, Ljubljana.)

Pepe Urban
Hotic

Neumljivo, da ima že ta svoje poset-
nice! Kaj je?

Pesnikovo tihožitje.

(Al. Š., Ljubljana.)

K J O K R A A R S N K L B
E V O T I J M M D A E A

Konjiček.

(France, Središče.)

s i e c d, e i v
d e e j n m z b
d t, i ž n v a, l
s i u l o e u e
V o h m n m m m
o t, i š i h- v e
b m a e o i e o
n č i- o t j j z

Rešitve je pošiljati do 20. vsakega meseca na naslov: G. višji šolski nadzornik Josip Novak, Vižmarje, p. Št. Vid nad Ljubljano. Tudi vse rokopise za uganke pošiljajte zastavljavci ugank na isti naslov. Lepo risane uganke bomo primerno nagradili.

Rešitev ugank v oktobrski številki.

Kvadrat.

1 5 3
P e s a k r i ž
u r a r k r u h
s n e g s p e v
A l e š a r a k ?
6 J a e n e p o s
k a č a k r e s
z i m a e d e n
č a d a d l a n
4 8 2

1—2 Prešeren, 3—4 Župančič, 5—6 Krelj,
5—7 Krek, 6—8 Jama, 7—8 Korea.

Številnica. Ključ: hišnik, jezero,
Dobova, Judež, njen, ena. Če vstaviš
namesto številke dotične črke iz ključa,
dobiš: Hudoben jezik je nevarnejši od
noža.

Zlogovnica. Sopara, terjatev,
krdelo, izgovor, potreba, parlament,
prijava. — **Štritar, Pregelj.**

Pagoda. Temen rob slike je črka
>V<, s katero začneš. Nato nadaljuješ
pri >E<, nato pri >R< spodaj, nato zo-
pet pri >E<, itd. Dobiš: Vere poganom.

Pomni! Kazalec roke kaže, pri
kateri črki začneš; nato jemlješ vsako
četrto črko, kar povedo štirje skrčeni
prsti, da dobiš: Misli in delaj pošteno,
Boga in narod svoj ljubi iskreno.

**Vremenska uganka za ok-
tober.** V vsakem kvadratu odbiraj
črke, kakor skače konjiček. Dobljene
skupine črk uredi v istem redu, kakor
si odbiral prej črke, pa dobiš: Kadar
sta na nedeljo sveti Simon in Juda,
gospod in kmetič počiva od truda.
F(ran) L(evstik).

Črkovnica.

n a p o r o p o t
p a s a t a m a r
l o g a r u r i k
s v i l a v i z a
p r s t i v a n a
t r e m o c e n a
s p o n a v a l a
b l a t o d e s a
z l a t o b r v i

Naglica si zlomi vrat.

Odbiralnica. Najprej vzameš v
notranjem kvadratu številko 1. Ta je
na 9. mestu, zato vzameš iz zunanjega
roba 9. črko, to je k. Tako nadaljuješ
in dobiš: Kakršno življenje, taka smrt.

Posetnica. Posestnik in mesar.